

مه ولانا کرم

مدی اقره التفافی

www.iqra.ahamontada.com

نماز اذکر نماز

۱۹۸۵
چاپی دووم
۲۰۱۳

مەولاناى پۇمى

ئازاد قەزاز

۱۹۸۵

چاپى دووم

۲۰۱۴

ناوی کتیب : مهولانای پومی

نوسینی : ئازاد قهزاز

نوبه تی چاپ: چاپی دووهم ۲۰۱۴

بوار : ژیان و مهعنه وییه

له بلاوکراوه کانی: کتیبخانه ی بیخود

چاپخانه : چاپخانه ی چوارچرا

نرخ: (۳۰۰۰) دینار

له به ریوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان ژماره (۲۱۹۹)

ی سالی ۲۰۱۳ ی پیدراوه

پيشه‌كى چاپى دووهم

له نيوان چاپى يه‌كه‌م و ئه‌م چاپه‌دا نزيكه‌ى سى و سى سال
تيپه‌ريوه. چاپى يه‌كه‌م كه له ۱۹۸۵ زاييندا ده‌ركه‌وتووه، ئه‌وا
ئه‌م چاپى دووهمه له سالى ۲۰۱۷ زاييندا ده‌رده‌كه‌وي‌ت. له‌م
به‌ينه‌دا كۆمه‌لگه‌ى كوردى له كوردستانى باشوردا، ئالوگۆپى
زۆرى به خۆيه‌وه دى. له‌سه‌روبه‌ندى چاپى يه‌كه‌م، ئاراسته‌ى
سياسى كورد كه له كۆمه‌لگه‌ى كوردى ئه‌وساكه‌دا،
ئاراسته‌يه‌كى ويستراو بوو، به‌لام ئه‌و سياسه‌ته له ناو
شاخه‌كاندا خۆى شارده‌بووه، هه‌مان شاخ بۆ پاراستنى
پيروزگه‌رايى ئه‌و سياسه‌ته، ده‌مامكي‌كيش بوو. به‌لام له
سه‌روبه‌ندى چاپى دووهمدا سياسه‌تى كوردى باشور هه‌نوكه له
ناو شاخدا نيه‌يه، وا له ناو شاردايه و ده‌مامكى لابر دووه،
جه‌وه‌رى خۆى ده‌رخستوو و هه‌يچ پيروزيه‌يه‌كى پيوه
نه‌ماوه‌ته‌وه. هه‌ر له‌م به‌ينه‌دا كوردستانى باشور كي‌ميا باران،
ئه‌نفا لكردن، راپه‌رين و كۆپوه‌ى به خۆيه‌وه دى و تا گه‌شته
ئه‌وه‌ى به هۆى له باربوونى دۆخى نيوده‌وله‌تية‌وه، هه‌ر يمي‌كى

سەر بەخۆش پێکەوه بنیّت. لەم کەینوبەینەدا کوردستان هەر
لەپرووی سیاسییەوه گۆڕانی بەسەردا نەهات، بەلکۆ لە پرووی
بزافی ئایینیشەوه پەرنگ و پوخساری خۆی گۆڕی. بۆ نمونە لە
یەك پەوتی دینی بزافی ئیخوان موسلیمینەوه، بەرەو فرە پەوتی
ئایینیهوه هەنگاوی نا. پەوتی دینی ئیسلامی سیاسی، پەوتی
دینی ئیسلامی جیهادی، پەوتی دینی ئیسلامی سەلەفی و
پەوتی دینی ئیسلامی سۆفیگەریش سەرپهه‌لدا. لە نێوهندی
ئەم هەموو بەزمه‌ه‌ئایه‌دا، مەولانا بێدەنگ و سەنگ، مات و کز،
بێناز و بێکەس، ئاوپری لێنەدەدرایه‌وه. کەس نەبوو دەستی
حیکمەت و ئەشقی مەولانا بگری و بیخاتە نا ئەو گشت کین و
پقانه‌وه کە بەربینی ئەو خەلکە ی کوردستانی گرتبوو. هەلبەت
لێرەدا مەبەستم لە مەولانا دوو مەولانایه، مەولانایه‌کی کورد و
مەولانایه‌کی فارس، مەولانایه‌کی باشور و مەولانایه‌کی بەلخ،
مەولانایه‌کی سلیمانی و مەولانایه‌کی قۆنیه، واتە مەولانا
خالیدیکی نەقشبەندی و مەولانا جەلالەدینیکی مەولەوییه. وا
هەنوکە پاش ئەو گشت هەراسانی و دوودلی و نا ئارامیه،
مەردوم جاریکیتر دەیه‌وی بگەرێتەوه لای ئەشقی و
خۆشه‌ویستی مەولاناکان، بگەرێتەوه لای راستگۆکان،
بگەرێتەوه ئامیزی گەرمی سۆفییه‌کان، تا خۆیان لە
مەملەتیکی پەوتی سیاسەتی نەتەوه‌گەری، ئیسلامی سیاسی،
جیهادی و سەلەفی وەدوور خەن و ساتیک لە ناو ئەشقی

ئەوانەدا بچەوینەو. گەرانبەوئەکی شەوئەدەر بەرەو گەرمی
 ئەشق و کۆلی بەسۆی خۆشەوئەستی، گەرانبەوئەکی بەنرخە کە
 دەریدەخات چەندین سائە بە ناوی ئایین و نەتەوایەتیئەو،
 مەوۆی کوردستانی باشوور ئەتۆرین، بەپۆحیککی تینوو و
 کەساسەو چاوەروانی شەوئە بەرەوئە شەقی مەولانا
 دەکەن تا تاسەیان بەشکینن. بەئەو گەنجانن جاریککتر
 پەوتی ئایین و سیاسەت بەرەو مرواری هەقیقی بن زەریاکانی
 دەبەنەو. دەستتان خۆش گەنجانی ئازیز کە منیشتان لەتەک
 خۆتان گەنج کردەو، بەو داوایەتان کە مەولانا جاریککتر
 چاپکەنەو، منتان بەرەو یادەوئە سەو و سەو سەو لەمەو بەر
 بردەو و مەولاناتان لای خۆتان زیندوو کردەو.

ئەو مەولانایەکی کە ئێمە لەم کتێبەدا قسە لەسەر دەکەین،
 مەولانا جەلالەدینی رۆمی بەلخییە، کە بە مەولانای رۆمی
 ناسراو.

بەچاککی دەزانم پێش ئەوێ بچینە ناو دووئۆی کتێبەو،
 رۆمی بناسینن و هەندیک ئەزمونی خۆم لەمەو رۆمی ئاشق
 بچەم بەردەستی خوینەر. رۆمی سالی ۱۲۰۷ لە شاری بەلخ
 کە سەر بە ئەفغانستانی ئیستایە ئەو کات سەر بە ئێران بوو،
 هاتۆتە دنیاو. هەر بۆیە لەدەقەری ئێران و ئەفغانستان
 جەلالەدین بە بەلخی ناسراو بەلام لە تورکیا بە جەلالەدینی

پۇمى ناسراۋە چۈنكە زۆربەى ژيانى لە ئەناتۇلى بەسەر
 بردوۋە. ئەناتۇلى لەكاتى ئەودا ناۋچەيەكى بېزەنتى رۇمانى
 بوۋە، لەۋيۈە ناويان ناۋە پۇمى. وشەى (مەولانا) ى لە
 توركەكانەۋە ۋەرگرتوۋە كە ماناى (گەرەم) دەبەخشىت. لە
 پۇژھەلاتى جىھانى ئىسلامىدا، پۇمى لەپاش سەدەى سىازدەۋە
 ناسكترىن و خوشەويستىن سۇقى بوۋە. دىۋانەكەى بە ناۋى
 مەسنەۋى كە ۲۶ ھەزار دېرى لەخۇگرتوۋە، لەلايەن شاعىرى
 فارس (جامى) يەۋە ناۋى قورئانى فارسى لىنراۋە. شاعىر و
 بىرمەندى مۇسلمان بەرەچەلەك ھىندى، موحەمەد ئىقبال،
 مەسنەۋى بۇ خۇى ۋەك خدرى زىندە بىنيۋە. نازم حىكەمەتى
 كۆمۇنىستىش زۆر بە پەرۋشەۋە لە نوسىنىكىدا بە پۇمى
 دەلىت: منىش مورىدىكى تۆم ئەى ھەزرىتى مەولانا.

نوسەرى ئەلمانى ھۆگۈفان ھۆفمانستال سالى ۱۸۲۰ سەبارەت
 بە شىعەرىكى پۇمى بەسەرسامىيەۋە دەلى: ئەم وتەيەى پۇمى لە
 ھەموو شتىك قولترە كە دەلى: ھەركەسى لە ھىزى سەما
 تىبگات، لە مەرگ ناترسىت. چۈنكە ئەو سەمازانە دەزانىت،
 چۈن ئەشق مەرگ دەكوزىت.

ئىقبال لە نوسىنىكىدا سەبارەت بە پرستەيەك كە گۆتە ى
 شاعىرى ئەلمانى و پۇمى تىايدا يەكدەگرەنەۋە، دەلى:
 ھەردوكيان ئىستا وان لە بەھەشتدا. ئەو پرستەيەش كە ئەو

دووانه تيايدا يەكدى دەگرنەوہ ئەمەيە: ئەقلىگەرايى لە
شەيتانەو ئەشقىش لە ئادەم. نوسەرى كتيبى پۆمى بە زمانى
ھۆلەندى (ئەننەمارى سخيمەل) دەلى زۆرن ئەوانەى لەگەل
شاعىرى كلاسكى توركى يەحيا كەمال (۱۹۵۸) كۆچى دوايى
كردووه ئەم شيعرە دەليئەوہ:

ناى بژەنە، ئەى ئەوكەسەى كە پەرۆشى شيعرەكانى
دەتگەيئيتە ئاسمان:

بەپەرۆشى خۆرى تەبرىزىوہ (شەمسى تەبرىزى) لە
سەماکردندا دەبينە بالەكانى مەولانا
ئيمە دەبينە پەرىك لە بالەكانى مەولانا!

ھەنوگەش ژمارەى ھەوادارانى پۆمى لە ئەوروپا و ئەمەريكا
پۆزبەرۆژ لە زيادبووندايە.^۱

سەبارەت بە ئەزمونى خۆم لەمەر مەولانا، لە ناوہ پراستى سالتانى
ھەشتاى سەدەى راپوردووهو دەستپيكردووه. ماوہى چەند
سالىك پۆمى سەرقالى كردبووم و كتيبەكەى بەناوى مەسنەوى
ماوہيەكى باش سەرنجيان پاكيشابووم. ئەم كتيبەى ئيستە لە
بەردەستايە بۆ يەكەمجار سالى ۱۹۸۵ چاپكرا. مەخابن لەو

---

^۱ Annemarie schimmel, Rumi, Meesters in spiritualiteit, Averbode ۲۰۰۲.

سەردەم و نۆۋەندە پۇشنىبىرىيە كوردىيەدا ھىچ چەشنىە بايەخىك
نە بەو مۇۋقە و نە بەو كىتەبەش دراۋە. لەپاستىدا سۇڧىگەرى
ئىسلام يەككىك بوو لەو پەمەندە ماریفیانەى گىرنگىم پىدەدا. ھەر
لەو سالانەدا سى كىتەبى تىرم لەسەر شىخ عەبدولقادىرى گەيلىنى
و ئەھمەد فاروقى سەرھەندى و بەدىعولىزەمان سەئىد نورسى
نوسى. بەلام نەمتوانى كىتەبەكەى نورسى بەچاپ بگەيەنم،
چونكە ئاراستەى بىر كىرەنەۋەم لە پاش نەۋەدەكانەۋە بەرەو
گۇران دەچوو و لەو جەنجالى بىر كىرەنەۋەيەدا ئەو كىتەبەى
نورسىم لەبىر چۆۋە و نەمزانى چى بەسەرھات. ھەر لەو
سەردەمە و پىش ئەۋەش جگە لە سۇڧىگەرى، فەلسەفە و
تىۋلۇژىيە ئىسلام و بىرى پۇژئاۋايش كەمەندەكىشىيان كىرەبووم.
لە پاش نەۋەدەكانى سەدەى پابوردو ماۋەى پىر لە پازدە سالە
بىدەنگ بووم و ناۋ بەناۋ و تارىكم نوسىۋە. ۋەلى لەماۋەى نىۋان
سالى ۱۹۹۷ ۋە تا ۲۰۰۷، جگە لە خويىندەۋەى تايىبەتى خۇم،
لە دوو زانكۆى ھۆلەندىدا، سەرگەرمى خويىندەن بووم.

ئەم پىشەكىم بۇ ئەۋەبوو كە بۇ ۋا پاش نىزىكەى ۳۳ سال،
جارىكى دى پىم لە پۇمى دەكەۋىتەۋە. ھەنوكە لە پۇژئاۋا
گىرنگىكى زۇر بە لىكۆلىنەۋە لە سەر ئىسلام دەدرىت و
بەتايىبەتىش سۇڧىگەرى زۇر سەرنجى پۇژئاۋاى پاكىشاۋە.
مەبەستم لە سۇڧىگەرى بەتەنھا سۇڧىگەرى ئىسلام نى، بەلكو

پرهه‌نده پوځيه‌كانى گشت نه‌ته‌وه و كه‌لتوره جياوازه‌كانى
 ئيستا بوته جيگه ليكولينه‌وه‌ى زانكو و په‌يمانگا
 په‌يوه‌نديداره‌كانى نه‌و بواره. له‌چند باب‌ه‌تيكيتردا نامازهم به‌وه
 داوه كه پوځستموډهرنه بايه‌خى داوه‌ته‌وه به پرهه‌ندى پوځى
 مروځ و له‌پوځناواش به گشتى گرنگى دده‌ن به سيستمى
 كومه‌لايه‌تى ميلتيكه‌لتوريئل (پيگه‌وه ژيانى كه‌لتوره جياوازه‌كان
) و خالى هاوبه‌شى نيوان كه‌لتوره جياوازه‌كان و خاله
 جياوازه‌كانيش شيكاري ده‌كن. له‌ناو سوفيگه‌ريدا نه‌وان ده‌رك
 به‌وه ده‌كن كه سنورى نيوان ثاينه‌كان به‌زينراوه و هه‌موو
 ثاينه‌كان به يه‌ك چاو ده‌بينرين. ليږه‌وه‌يه ده‌ليم هه‌نووكه له
 ولاته جياوازه‌كانى نه‌وروپادا مالپه‌ر و ئينستيتوتى جياواز هه‌ن
 و كوږو كوږونه‌وه‌ى تايبه‌ت به پوميش ده‌گريئت. پومي يه‌كيكه
 له‌و كه‌سايه‌تیه گرنگانه‌ى كه‌وتوته به‌رچاو، هه‌روه‌ك بودا له‌و
 كه‌سايه‌تیه گرنگانه‌يه حزوريكى به‌رچاوى له كومه‌لگه‌ى
 نه‌وروپيدا هه‌يه. له‌ نه‌وروپادا هه‌نووكه پوځيگه‌رى گفتوگو و
 ديباتى زورى له‌سهر ده‌كريئت به‌بى جياوازي كردن له نيوان
 هيج چه‌شنه‌ ئاينيكى تايبه‌تدا، جا چ ئاينى كوني هه‌زاران سال
 له‌مه‌وبه‌ر بيت يان ئاينى سه‌دان سال

له‌وه ده‌چيئت له قوناغيكى گه‌شتى ژيانمدا، پوميم به
 جي‌هيشتبنيئت و پاش پتر له ۳۰ سال به خو‌شحالييه‌وه بو لاى

مهولانا دهگه ريمه وه. بېگومان پتر له ۳۰ سال خویندنه وه و پامان و بیرکردنه وه، گۆپانی بنه پرتی و ماریفی و پراگویزانیکى ته واوله ناخ و بیرکردنه وهى مندا پرویداو. واته گه پانه وه بۆ لای پۆمى، نه شه و نازاده، نازادى ۳۰ سال له مه و به ره و نه پۆمیش هه مان شه پۆمیه یه كه شهكات خویندومه ته وه. هه ر بۆ نمونه شه گه ر له قوناخى لاویتیدا شه دپړه ی سهره وه (شه قلگه رایى له شیتانه و شه شقیش له نادم) به حه رفی و په هایى وه رگرتبیت، شه و هه نوکه له په هه ندیکى میتۆسیه وه تییده پوانم و به چاویکی زانستیانه دهیخوینمه وه، بى شه وهى له به های شه دپړه تۆزقالیک كه م بووبیتته وه، چونكه مرۆفه به رده وام نیستعه ره ی وشه دهكات تا پیناسه ی هه قیقه تی پینکات، بینه وهى بتوانى خودى هه قیقه ت بپینکیت. ئیمه ده توانین له تیروانینى زانستى سهرده مه وه، هه مان مه به ست، هه مان په یام به وشه و چه مکی دی بخهینه پوو، به و مه رجه ی هیچکام له و تیرم و وشانه مان لینه بیتته هه قیقه تی په ها“ چۆن؟

له وه ته ی مرۆفه چاوی کردۆته وه، هه قیقه تیکی شاراو هه رسامى کردوو. شه دۆخه سایکۆلۆژیه وای له مرۆفه کردوو ه كه هه میشه له بیرکردنه وه و تیرواماندا بژی. شه جوړه تیكۆشانه گه شه به بیرکردنه وهى مرۆفه ده دات و هوشیاربوونه وهى به دوا دا دهینیت. سه رسامبوون و

ھوشياربۈنۈھ كە لەم گەشتە ماریفیەدا دەخولقیئت، دەبیئتە ھۆی سەرھەلدانی پىبازەكان. بەدریژایی میژوو، ھیندەى دریژەى پرۆسەى سەرسامبۈون و ھوشياربۈنۈھ، ھیندەش پىبازى ماریفى سەریھەلداوھ. ئەو مرقۇھى بەم گەشتە ماریفیەدا دەگوزەرىت، كۆمەلىك وشە و تیرم و رستە و تىكىست دەخولقىنىت، كە مرقۇگەلى تر بە ھاسانى تىیناگات، چونكە ئەو وشەگەلانى بە ئەزمۈونى كەسى ئەو عارفە گەشتیارەو لەو ئان و سات و دەوروبەرەدا، پەیوھستە.

ئەوھى ئەو مرقۇھە دەخاتە پى، بۇ ئەوھى ئەو گەشتە سازدات، ئەوھە پرسىيارەكانى ئەقلە. كاراكتەرى ئەقل وایە كە بەبەردەوام پرسىيارەكات، لە ھەمانكات خوازیارى وەلامىكە قایلى كات، دەنا مرقۇ ناحەویتەوھ. لەبەر ئەوھى ئەقلیش پارچەییەكى مەزنى كاراكتەرى مرقۇ پىكەیناوھ، مرقۇ ناتوانىت لە ئاست پرسىيارەكانى بیدەنگ بى و دەستەوسان بوەستىت. خۇ بیدەنگکردن لە ئاست پرسىيارەكانى ئەقل، نیشانەى لاوازی كەسىتى ئەو مرقۇھە بیدەنگەیە. پرسىيارەكانى ئەقلیش ھەمیشە وردبۈنۈھیە لەو دۇگمایەى لەو سەردەمەدا بال بەسەر مرقۇدا دەكىشىت و ھەناسە لە بیرکردنەوھى نوى دەگرىت. واتە ئەقل گومان دەخاتە ئەو ئایدیۇلۇژیایەى وەك ھەقىقەت خراوہتە پوو

و پېرۆز كراوه و قسه كردن له سهری حرام كراوه. بۆیه دهگهینه
ئهو دهره نجامه ی كه بلین گومان كردن، بویرییه.

گهر به چاویکی زانستیانه به میژوودا بچینهوه، تیبینی ئهوه
دهكهن كه گشت رېبازه ئایینی و فهلسهفی و سوفیگه ریهكان
له سهر ئهم بنامه یه ی سهره وه دامه زراون. رېبازه كه به وه تهواو
نابیت تهنها گومان بكات، بهلكو دهبیئت لهبری ئهو دۆگمایه ی
كه ئهقل كۆن و كهله بهر هكانی پوناك دهكات هوه و كه م و
كورتیهكانی دهرده خات، ئهله رناتیقیكیش ببه خشیئت، دهنا
گه شته كه بیمانا دهبیئت. له به خشیینی ئهم ئهله رناتیقه وه، ئیدی
رېبازیکی نوی دهخولقیئت، پاشان ئهمیش دهبیئت هوه دۆگمایه کی
تر و مروؤ خوی له پالیدا دهحهوینیته وه. واته ئهقل گهرایی
داده مرکیت هوه، ههلهوه شان هوه دهوه ستنیئت، مشت و مال كردن لهو
ساته وه كۆتایی دیئت، پیکهینانه وه پروودهات و حهوانه وه
دهستپیده كات. لیروه وه قوناغی عهشق و خوشه ویستی
دهخولقیئت. ئهو مروؤه تیكۆشه ره گه شتیاره عارفه لهو خهباته ی
خوی پازی دهبیئت، ههست به ماندوبوونی خوی دهكات، خوی
دهناسیئت، تواناكانی خوی بو ئاشكرا دهبیئت، بهرزی و نرمی
ناخی خوی بو دهره كه ویئت، بهكورتیه كه ی خودهوشیاری
پهیدا دهبیئت. ئهم خودهوشیاره دهبیئه خاوهنی خوی و
ئهشقیك بو خودی خوی و مروؤ و گهردوون بو ساز دهبیئت.

دەگەينە ئەو دەرەنجامەى كە بېژىن: ئەقلىگەرايى سەرچاوەى
 ئەشكەنجەى مەرقە و ئەشقىش سەرچاوەى حەوانەوہى مەرقە.
 لىزەوہ سەرەرەى ئەوہى كە خودى مەرقە خۆى سەرچاوەى
 شەيتانە و سەرچاوەى ئەشقىشە، كەچى ئەقلى دەخاتە
 سەنگەرى شەيتانەوہ و ئەشقىش دەخاتە سەنگەرى خۆيەوہ.
 ھەر لەبەر ئەوہى كە مەرقە خۆى ناناسىت، بۆيە ئەم جياكارىيە
 لە نىوان ئەقلى و ئەشق و شەيتان و مەرقە دەخولقينيىت.

گوزارش كردن لەم دۆخە ساىكۆلۆژىيە، لەلەين مەرقەوہ لە ھەر
 سەردەمە و ھەركۆمەلگە و كەلتورىكدا بە وشە و تىرمى
 جياوازبوو، گەرچى زۆرجارىش لىكچوون لە نىوانياندا پەيدا
 بوو. وشەى شەيتان وشەيەكە لە يىرى ئايىنيەوہ خولقاوہ،
 وەك ھىمايەك بۆ ئەو كاراكتەرە خراپانەى لە مەرقەوہ
 دەرەچىت. واتە وشەى شەيتان مەتافورىكە بۆ گوزارش كردن
 لە ھەقىقەتيك كە مەرقە خۆى ھەستى پىدەكات، وەلى نەيزانىوہ
 چىيە. ئىمرۆى زانستى مەرناسى بە تايبەتى ساىكۆلۆژيا زۆر
 بە پرونى دەتوانى بەبى وشەى شەيتان قسەى خۆى لەسەر ئەو
 كاراكتەرانەى مەرقە بكات. بۆيە ئىمرۆ ئىمە دەللىن شەيتان
 ئەفسانەيە، چونكە شەيتان ئەو مەخلوقە سەربەخۆيە نيە كە
 لەدەرەوہى مەرقە بتوانىن قسەى لەسەر بكەين تا بىخەينە
 چوارچىوہى زانستى ئەزمونگەرييەوہ، وەلى دەچىتە پىزى

ئەفسانەدە، چۈنكى دەك شىنكى دەركى پىمان ناسەلمىنىت. ھەرلەبەر ئەۋەشە چۈنكى ئەقىل سەرچاۋى ئەشكەنجە پۇچى مۇۋەقە و دۇگما باۋەكان دەك بت دەشكىنىت، زۇرچار شىپەرزەيشى لىدەكەۋىتەۋە و بەرزەۋەندى دەسەلاتدارانى ئەۋ دۇگمايە دەخاتە مەترسىيەۋە، لە پىزى شەيتان ئاۋزەد كراۋە و مۇۋقى پىدەترسىنن. خۇ ئەگەر ئەقىل نەبىت يان دەك مېتافورىك شەيتان نەبىت، بىر كىرەنەۋە و گەشە كىرەنەۋە مۇۋقىش دەۋەستىت. ئەۋ چىرۆكەى كە ئايىن بۇ خۇدا و شەيتانى ھۇنىۋەتەۋە، مېتافورىكە بۇ ئەۋ مەملەنىيەى نىۋان چاكە و خراپە، ئەقىل و ئەشق. دەبىنن ھەر خۇدا خۇيەتى كە شەيتانىشى خۇلقاندەۋە كەچى لىشى ھەلدەگەرىتەۋە. بۇيە لە ھەندى نوسىنى تردا ئامارە بەۋە دەدەم كە خۇدا نەپىچىنە ئاۋ مەملەنىيە خۇمانەۋە، چۈنكى ھەموان بۇ خۇدا دەك يەكىن.

لەم لىكەندەۋەيەى سەرۋەدا لەۋ مەبەستەى پۇمى تىدەگەين كە بۇ دەلى ئەقلىگەرايى لە شەيتانە ۋەشقىش لە ئادەمە. لە كۇتاي گەشتە مەرىفەكەيدا دەگاتە ئەۋ دەرنەجامەى كە جگە لە بىر كىرەنەۋە، قۇناغىكى تىرىش ھەيە و دەبى مۇۋە بىگاتى كە ئەۋىش ئەشقە. چۇن مۇۋە لەۋ ئەشقە دەگات، گەر ئەۋ گەشتە مەرىفە جىبەجى نەكات؟ بۇيە ئەشقىك بە قۇناغىكى ئەقلى لەۋ چەشەنى سەرۋە ئامارەمان پىدا، گوزەر نەكات، ئەشقىكى

كوله، ئەشقیكى سارد و سېرە، نە هیچ دەبېرىت و نەكەسىش
گەرم دەكاتەو. بۇ راستىنى ئەم قەسەم ئەم بەیتە شىعرەى
پۇمى دەخەمە پوو كە دەلىت:

ئەو كاتەى ئەشق، لە سىنەمدا تاوى خۇى ستاند

هەرچى تىابوو، بەو كەپەيەى منى سوتاند

هەرچى ئەقل و چى كىتەبە، خستەلاو

شىعر و مۇسقىقا و گۆرانى، منيان گەياند^۲

ئەوەى كە لىرەدا گىرنگە بىلىم ئەوەيە، ئەم جۆرە وتانە كە
لەلەين ھەندى سۆفى و زانا لە ناو ئىسلامدا دەبىژىن، لەلەين
كەسانى سەلەفىگەراو خراپ دەقۇزىنەو و بە ناشرىنى
شروڧەدەكرىن. دەشى ئەو سۆفى وزانىيەنەش لەو كاتەدا
نەگەشتەنە ئەو ھەقىقەتەى كە لەسەرەو لەسەر ئەقل و شەيتان
و ئەشق خستمانە پوو. بۇيە پاش ئازاردانى ئەقلىان و
حەوانەو ھيان لە پال ئەشق و سۆفىگەريدا، لە ئەقل پاشگەز
دەبنەو. نمونەمان بۇ ئەم حالەتە ئەبوھامىدى غەزاليە. پاش
ئەوەى كە لە رېگەى سۆفىگەرييەو دەخەوئەو، ھىرش دەباتە
سەر فەلسەفە.

مثنوي جلال الدين الرومي، ترجمة محمد عبدالسلام كفاي، الجزء الاول، بيروت ۱۹۶۶ م ص ۲

۱۴م سەردەمەدا باشتىرايە ئىمە لەبرى ئەۋەى ئەقلى و ئەشقى
 بىكەين بە گزىيەكدا، دەپىت بە دوو قۇناغى جىاۋازى گەشتى
 ماريىيان دانىن. بە تايىبەتى لەمپۇى ملەلانىى نىۋان جىيەانى
 ئىسلامى و جىيەانى پۇژئاۋا، زىندۇكرەنەۋى سۇفىگەرى
 بايەخىكى زۇرى دەپىت بۇ پىنگەۋە ژيان و خۇسازدان و
 خۇگۇنجاندىن لە ناۋ سىستەمى دىموكراسىدا. چۈنكە سۇفىيە
 مەزىنەكانى ناۋ مېژۋى ئىسلام ۋەك ئىبن عەرەبى،
 سۈھرەۋەردى، خەللاج و پۇمى ... ھتە) تۋانىۋىيەنە سنورى
 ئايدىۋىلۇژىيائى ئىسلام بېرەن و جەۋھەرى ماريىفەى ئايىنى
 بېۋىژىننەۋە. ئەۋەى مەن دەپىنم لەمپۇى جىيەانى ئىسلام دا،
 ئىسلام تەنھا ئايدىۋىلۇژىيائەكە، كە ماريىفەى لە دەستداۋە. لە
 ماريىفەى ئايىنىدا، گشت ئايىنەكان يەك بەھا ۋەردەگرن و
 يەكسان دەبن. ئەمە ئەۋ دۇخەيە كە دىموكراسى و عىلمانىيەت
 بۇ مۇۋقايەتى دەخۋازىت.

بۇنمۇنە ئەم بەيتە شىعەرەى ئىبن عەرەبى كە نىزىكەى خەۋسەت
 سال لەمەۋپىش گۈتۈيەتى تابلىى مۇۋقانەتر و ھوشيارانەتر و
 دىموكراسىترە لە چاۋ ئەۋ ئايدىۋىلۇژىيائەى ھەنۋوكە جىيەانى
 ئىسلامى ھەلگىرەتى. بەيتە شىعەرەكەى ئىبن عەرەبى دەلى:

سىنەم بۇتە ھەلگىرى گشت وىنەيە
 بۇ ئاسكان لە ۋەپگايە

لاى راھىبان پەرستگايە

بۇ خۇي بۆتە بوتخانەيە

ھەر ئاۋاشە ئەۋ كابدەيە

بۆتە لەۋحىكى تەۋرات و پەراۋى قورئانى تىدايە

مل كەچى رېئى خۇشەۋىستىم

لە ھەركۈي بى كارۋانەكەي، منىش لەۋىم

ھەر خۇشەۋىستى باۋەرە

رېيازىشمەۋ ئاينەكەم

لە كۆتايىدا دەلىم دەبىت جىھانى ئىسلامى تويۇزى سەرەۋەي
ئايىنى ئىسلام، دەبى تىپەرېنىت، تا بتۋانى بە خۇي ۋەك مروۋ
ئاشنا بىتەۋە ۋ لەگەل جىھانى ئىمرۇدا ئاشت بىتەۋە. چونكە
گەر ئايدىۋولۇزىاي ئىمرۇي ئىسلام تويۇزى سەرەۋەي ئاين بىت،
ئەۋا سۇفىگەرى قولايى ۋ بنى ئەۋ ئاينەيە. گەر ئىبن عەرەبى
ۋانەي يەكسانىبوۋنى ئاينەكان ۋ خۇشەۋىستىمان پىبلىتەۋە،
ئەۋا پۇمى بە مەسنەۋى ۋ سەماكەي دەيەۋىت مەيىكمان
پىبىنۇشىت تا ھەمىشە بە مەستى ئەۋ ئەشقەۋە بىمىننەۋە. ئەۋ
ۋانەيەش فىردەبىن چۆن ئەقل ۋ ئەشق دوۋكاراكتەرى دژ بەيەك
نەبىنن، بەلكو پىكەيىنەرى مروۋقېن. واتە ۋانەي خۇ قورتاركردن
لە دۋاليزمەكان ۋ پۇچۋون بەرەۋ يەكبوۋنمان بىدەلىنەۋە.

دواليزمه شرۆڤه كړدن و تېكبه ربوونه، يه كېوون بېدهنگي و
پاڼوونه و جيا كړدنه وهى شهيتان و ئادهم وهك دوو هه قيقهت
ونېوونه، وهلى هوشياربوونه وه لهو دوو كاراكتېرهى مړوڤ وهك
دوو دۆخى جياواز، به خود ناشناېوونه. فهرموون ئېوه
مهولاناي پښمى و گه شتېك به ناو ژيانى ئه و مړوڤه مېزنه دا
بكه، خودا يار بېت، كتيېمان له سهر مهولاناي كوردېش دېته
دنيا وه.

نازاد قهزاز

۲۳-۱۱-۲۰۱۳ مۆلەندا

پېښه كې چاپې يه كهم

له يه كهم سره هلدانى ئادەم يازاد له سره زهوى و ده ستيپ كردنى
ژيانى مروڤ، له لايه ن په روه ردگار وه پيځه مبه ران ده نيوران
به پيى زياد بوون و گوږانى كۆمهل، هر كۆمهل و گه ليك
پيځه مبه ر و په ياميكى تايبه تى ناسمانى بۇ نيوردراوه، بۇ نه وهى
خودا په رستى و مبه ستي هاتنيان بۇ ژيانى دونيا شاره زايان
بكات. جا نه و پيځه مبه ر و نيوراوه له گه ل به روه پيش چوونى
كۆمهل و پيځه يشتنى عه قليان بۇيان نيوراوه، وه ناردنى نه م
نيوراوه و پيځه مبه رانه ش په يتا په يتا بۇ نه وهى مروڤه كان
ماوهى ئاماده يى بېرن و زياتر له يېرو هوښ له يه كتر نزيك بېنه وه.
تا له هاتنى دوامين پيځه مبه ر "صلى الله عليه وسلم" له يېرو
پراوه له يه ك نزيك بن. يانى نه و پيځه مبه رانه ي كه ده نيوران بۇ
گه ليك يان هوږيك بووه، تا له نه نجامدا "محمد" "صلى الله
عليه وسلم" نيوراوه هه موو دينه كان بوون به يه ك و يه كيان

گرت^۲. چونکه محمد "صلی الله علیه وسلم" تەنھا بۇ ھۆزىك يا گەلىكى تايىبەتى نەبوو، بەلكو بۇ ھەموو مروقى سەرزەويىيە، يانى ئايىنى ئىسلام بەستراوتەو بەھەموو مروقى لەسەرزەوى بەتىكپرايى بى جياوازی لەنىوان ھىچ ھۆز و گەلىك. ھەرەكو ئەوھى كە پیغەمبەرانى پيشوو "عليهم وسلام" لە كتيبيكى زور گەرە چەند پەراوئىكيان ھىناو بەجۆرىك كە بگونجى لەگەل ئاستى پۆشنىرى ئەو گەلەى كەبۆى ھىناو. تا ئەو پادەيەى كە ئاستى پۆشنىريان بەرزبۆو، عەقلىان چەند پلەيەكى بپرى، ئەو كاتە ئەو پەراوانە ھەموويان سەرلەنوئى كۆكرانەو و لەگەل ئەو پەراوانەى مابوون و ھىشتا نە نىررابوون كرانەو بەكتيبە گەرەكو بە محمد "صلی الله علیه وسلم" نىرايەو. بى گومان ھەموو دەزانين باوەرھىتان بەو كتيبە گەرەيە راسترو گونجاوترە وەك لەو چەند پەراوھى كەلەپيشدا بۇ گەلىك يان ھۆزىك ھاتىيت. چونكە لە راستيدا باوەر نەكردن بەكتيبە گەرەكو باوەر نەكردنە بەو چەند پەراوھى كە لەپيشدا لىي كراوئەو، بۆيە بەھاتنى ئايىنى ئىسلام ھەموو دىنەكانى تر پوچەل بوونەو. بەلام پاش ئەوھى

---

^۲ مەبەست لەم يەكگرتلە لەلايمنى ھەقىدەويەو ھەندىك لەلايمنى تەشرىعەو، چونكە تەشرىع

لەدينىكەو بۇ دىنىكى تر جياوازی ھەبوو لە ھەندىك لاو ئەويش بەھۆى بارودۇخى ئەركات و

شۆين و نەريت و پەوشتى ئەو گەلەى كە دىنەكەى بۇ ھاتو.

ئايىنى ئىسلام تەۋا ھاتە خوارەۋە و كامىل بو، ئىتر پىۋىست
 بەۋە نەما كە پىغەمبەرى تىرىت، بەلكو پىۋىست بەۋە ھەيە كە
 ھەموو جار مامۇستايەكى زاناي تىگەشتىۋى بلىمەت بىت و
 ئەو كىتەبە گەۋرەيە شەرح و پاقە بىكات بۆ گەلى مۇسلمان كاتى
 كەلە بىريان دەچىتەۋە. جالەبەر ئەۋەى مۇسلمانەكان ۋەكو
 ھەموو مۇۋىكى ئاسايى شايستەى لەبىر چوۋنەۋەن، بۆيە
 پىۋىستە ھەر سەد سالىك بەلایەنى كەمەۋە مامۇستايەكى
 بلىمەتى ئى ھاتوو پەيدا بىت ئەو كىتەبە سەر لەنۋى شەرح
 كاتەۋە و پوون كاتەۋە بەپىئى ئاستى پۇشنىبىرى ئەو خەلكەى
 ئەو سەردەمە چۈنكە بەلایەنى كەمەۋە نىزىكەى سەد سالى
 جارىك ئەۋەى كۆن بەسەر دەچىت و، نەۋەى تازە لەگەل ھۇش
 و بىرو پۇشنىبىرى تازەى ئەۋكاتەى تىايدا دەبىت بەھۋى
 ئەزموون و تاقى كىردنەۋەى پۇژانەيان، بەھۋى بىركىردنەۋە
 عەقل بەكار ھىنان كەۋاتە ئەم ھۇيانە دەبنە ھۋى لەبىركىردنى
 سەردەمى پابىردوويان، بەۋەى كەۋا تىبگەن ھەرچى كۆن بو
 بى كەلكە. كەۋاتە دەبىت مۇۋە ھەمىشە پىردىك دروست بىكات
 لەنىۋان كۆن ۋتازە نەك بلى ھەرچى كۆنە بى كەلكە. جا لەبەر
 ئەۋەى قورئانى پىرۇز فەرمۇدەى خۋايە و نەگۈرە و بۆ ھەموو
 ئان وسات و سەردەمىك دەگونجى و گومان نىە لەۋەدا كە
 قورئان بۆ ھەموو سەردەمىك پوۋيەكى تايىبەتى خۋى ھەيە،
 دەبىت ئەو پوۋەى كەسەر بەو سەردەمەيە بخىتە پو، يانى

فورئانى پيروز بەئاوينەيەكى بازەنى زۆر گەرە دەچوئە،
 كەبەهەزاران پارچە دابەش بوو و زۆريش بەتوندی پيگەو
 نووسان، وە ھەر سەدەيەك و چەرخيک سەر بەپروويەكە لەو
 پووانە، وەئەوێ گرنگە ليژەدا شارەزاو ليژانيك وە مامۆستاو
 بليمتيک بە ئيلھامی خواي گەرە، ئەوێ سەر بەو سەردەمەيە
 لەو پووانە ئاراستەي ئەو خەلکەي ئەوسەردەمەي بکات خۆ
 ئاوينە ھەر ئاوينەيە و ھيچي ئی نەگۆراو. جا لەئەنجامي ئەو
 جي گۆپکي و گۆپانکاریيەي پوويداو لەو چەرخەدا چەند
 شتيك لەجيی خۆي نەماو و لەجيی خۆي دانەنراو تەو. وە
 ئەوێ ليژەدا پيويستە شارەزايەك بيئ ئەوێ لە جيی خۆي
 نەماو بىخاتەو جيی خۆي و ئەو بۆشاييەي كە پەيدا بوو لە
 ئاکامی زۆربوونی خەلکي و زيادبوونی ئاتاجي ماددى و
 فيکري خەلکي پرکاتەو بەشتيکي گونجاو، ئا ئەوێ بەم کارە
 ھەلدەستيت پئی دەوتريت (مجدد). تەماشە دەکەين پيغەمبەر
 "صلى الله عليه وسلم" دەربارەي ئەمە دەفەرموي "ان الله
 تعالى يبعث لهذه الامّة على راس كل مئة سنة من يجدد لها
 دينها"^٤. بۆ نمونە لەسەردەمي "ئيمامي غزالي" فەلسەفە

---

^٤ نوێکەرەوێ ئابن - لەبەر ئەوێ وەکو زاراوەيەكە لە زمانى عەرەبيدا نوسيووه (مجدد) مان بەباشتر
 زانی.

رواه ابو داود والحاكم والبيهقي عن ابي هريره - حديق صحيح

بەجاريك پەرەى سەندبوو كە خەرىك بوو مېشكى موسلمانان بەجاريك تىك بدات. ئەم ھات و فەلسەفەى خستەو جىي خۆى و سنورىكى بۇ دانا، ئەوەى بەكەك ھات ھىشتىيەو، ئەوەى بى كەك بوو فرېيدا. بەدانانى چەند كتيبيك گرىنگرينيان (احياء علوم الدين) بوو. بۇ نمونە لەم سەردەمەى خۇماندا چەندان پىاو پەيدا بوون وەكو نوپكەرەو ھەك ھەلدەسوران، يەكك لەوانە مامۇستاي ھەكەوتووى زەمانە "سەعیدی نورسى" يە، تەماشادەكات زانست بەرادەيەك زال بوو بەسەر خەلكيدا خەرىكن دەپپەرستەن و ھەموو شتىكى تريان لەپەر چۆتەو، (بديع الزمان) سنورى بۇ زانست دانا و خستىيەو جىي خۆى، بەنوسىنى "پەيامەكانى نور"^۶. بەلام لەسەردەمى مەولانا جەلالەددىنى رۆمى فەلسەفە بەجورىكى وا جۆشى بەعەقل سەندبوو كە ھەموو سۆزو عاتىفەيەكى ووشك كرىبوو، بەرادەيەك عەقل پەرەى سەندبوو كە خەلكى تەنھا فيرى شەرە قسە و قسەبازى كرىبوو، دل و دەروونيان لەپەر چوو بۆو، بۆيە مەلانا راپەرى و عەقلى خستەو جىي خۆى و سنورى بۇ دانا و مافى خۆى دايەو بە "مەسنەوييەكەى" سۆزو عاتىفەى خەلكى

---

^۶ چونكە لەم چەرخەدا گومرايى زانستى (الغلاة الملية) پەل و پۆى بۇ بناغەكانى ئيمان ھارىشتەرە بە نورسىنى پەيامەكانى نور تىوانى لەم لايدەنە بەتەواوتى ۋىن پكاتەرە بى ئەوەى لە نورسىنەكانيدا دين و زانست لەيدەك جيا پكاتەرە

جوش و خرۇشدا و كلىپەى ئاگرىنى بەردايە دلى خەلكى
 بەباسى ئەوين و عەشقى حەقىقى، دەنگى لەناو ئومەتى
 ئىسلامىدا زىنگايەو، بەرادەيەك دەلى ئەوۋى دلدارى حەقىقى
 نەبىت ھىچ جۆرە چىژىك لەئىمان و ژىن نابىنىت وەدەيەوۋىت
 تىمان بگەيەنىت، گەر خۇمان نەسوتىنن بەئاگرى عەشق
 نابىنە ئەو كەسەى كەبتوانىن دەورىكى تەواو لەخزمەت كردندا
 ببىنىن، ھەرەكو چۆن كۆتەلە دارىك كە جوان سوتا و ئەم
 دىوو ئەو دىو كرا تا چاكتر بسوتى، بىگومان لەئاكامدا دەبىتە
 خەلوزىكى رەش و پشكۆيەكى جوان و پەنگىن و گەشاۋەى
 بى دووكەلى ئى دەردەچىت، گەر ئىمەش بەئاگرى عەشقى
 حەقىقى خۇمان سوتان و، ئەم جەستەيەمان بەتەواۋەتى رەش
 بۆۋە وەكو خەلوز، ئەو كاتە پۇحەكانمان دەبىتە پشكۆيەكى
 بلىسەدار و گرىكى بى دووكەل.

بۆيە بەپىۋىستىم زانى ئەم پىاۋە مەزنانەتان پى بناسىنم بۆ
 ئەۋەى تى بگەن كە بەدرىژاى مىژۋوى ئىسلام لەسەردەمى
 پىغەمبەرەۋە "صلى الله عليه وسلم" تاۋەكو ئىمپروۋى ئىمە ئەم
 ئىسلامە بى مامۇستاو و رابەر نەبۋە، دىسان بۆ ئەۋەى كەلك
 لەخۇيان و ژيانىان و تىكۆشان و ئامۇژگارىيان وەربگرىن،
 نەۋەك تەنھا بەۋەندەۋە بۈەستىن كە خۇمان بەسەردەمى
 پىغەمبەر "صلى الله عليه وسلم" و ھاۋەلەكانىانەۋە بېەستىنەۋە،

چونکہ زۆر جار ئەمانەوی ژيانى ئەوان بەيىنەندى، وەرەستەو خۆ لەوانەو وەرى بگرين.. بەلکو پىيوستە ئەو بزانين که نوپکەرەو لە چەرخى خۆيدا پردیکە لەنيوان سەردەمى پيغەمبەر و چەرخەکەى خۆى که تيايدا دەژى . عومەرى کوپرى عبدالعزیز که بەنوپکەرەوەى يەکەم دادەنرى بابزانين چى فەرموووە لەو سەردەمەى خۆيدا کەسەرەپای ئەوەى خەلیفەى موسلمانانى ئەو سەردەمەى خۆى بوو دەلى "دەترسم که دين بەشيوەيەکی وابچەسپيئم بەسەر خەلکيدا کەلە تواناياندا نەبيت، ئەمجا گيرو گرفتیکم تووش بيّت که بۆم چارەنەکريت بۆيە لەگەل دینەکەدا شتيکی دونياىى موباح تيکەلاو دەکەم بۆ ئەوەى دليانى پى نەرم بيّت و بيزار نەبن"^۷ وقد روى عن الامام

---

^۷ بۇ گۆڤىنى بارى خراپ و پەوشتى تاشرين پىيوستە پەنا بېرىتە بەر مەندىک شتى موباح بۇ ئەوەى جيگای ئەو باوہ خراپە بگریتەو، ئاييىنى ئىسلاميش پىنگای دارە بەبانگ کەرانى بۇ ئەم جۆرە گۆڤرينە، ئەويش بەدروست کردنى خۆشەويستى و دل پارگرتن. تاکو دليان بکەنەو بۇ کارى خيرو چاکە و بەناسانى ئەو پەوشتە تاشرينە واز بينن.

بۇ ئەوونە ئەو کەسەى کەلماو زۇنگاوى خراپەکاريدا دەتليتەو، بۆت مەيە کە خۆشەويستى لەگەلدا دروست کەيت و دلى پارگرتن، بۇ ئەوەى واز ئەو شتە خراپە بينيت . . باوکىک کۆرەکەى يان ھارونکەى قومار چى يە، لەبەرامبەر ئەو قومارکردنە فيرى وەرزىيان کات و ەلەمەر يارىيەکدا سەرکەوتنى بەدەست ھيئا خەلاتيکى پيشکەش کات: يان فيرى سوارى و پەمازى و... ھيد، کات بۇ ئەوەى ئەو بۇ شاييى يەى کە لە ژيانى پەيدا دەبيت بەو وازەھيئەتە ئەو قومارکردنە بەو وەرزىش و يارى کردنە پىرگاتەر، جا ئەگەر ئەوکەسە خەريکى ماتوچۆى مەلھاکان بيّت با لە جياتى ئەو گەشت و گوزاريان پى بکات، وە ئەگەر بەرتيل خۆرە يان ھەزى لە خواردنى مالى خەلکە و بەلاش خۆرە بالەجياتى ئەو کرکەى زياد کات . . ئەم چارەسەر کردەش ھەندىکيان لە دەست کارىدەستى ئەو ئاچەيدايە ھەر بەم شيوئە . . . ص ٤٨١ اصول الدعوة للذکثور عبدالکريم زیدان.

الفية عمر بن عبدالعزيز انتو قال "والله ما استطيع ان اخرج لهم شيا من امر الدين الا ومعه طرف من الدنيا استلين بة قلوبهم خوفا ان ينخرق على منهم مالا طاقة لي به"^١ بهلى (مجدد) ئاوا له سهردهمى خوى تيدهگات که پيويسته. ته ماشا دهکين که عومهرى کوپى عبدالعزیز نامه يهک دهنووسى بۆ کوپه زاکه ی عومهرى کوپى خهتتاب خويان لى پازى بى له نامه يهکدا داوا دهکات که سيره تى باپيرى بۆ بنوسى بۆ ئه وهى له سهرى بپروا وهکو ئه وبکات .. که چى وهلامى کوپه زاکه ی عومهر ئه وه بوو" تو عومهر نيت و ئه وانهى له چوار دهورتن، ئه وانن کله چوار دهورى عومهر بوون، بۆيه پيويسته له سهرت، وا ئيسلامه که بچه سپينيت که له گهل تواناى خه لکى چوار دهورت بگونجى". بهلى بۆيه پيويسته ئاگامان له نزیکترين (مجدد) بيت له ئيمه وه بۆ ئه وهى چاويان لى بکهين و شوين پى يان هه لگرين. وه ئه بى ئه وه بزاني (مجدد) ی هه موو چهرخه کان وهک يهکن و جياوازيان نيه، ته نها له چۆنيه تى دروست کردنى دهرمانى ئه وچهرخه و شيوازی به خشينه که ی نه بيت، بۆيه گهر جى گۆرکى يان پى بکريت ئه و دهوره دهيينن که له و سهرده مه دا

---

^١ الخواطر - سعيد رمضان

پيويسته جالهم بارهيهوه ماموستا "سهعیدی نوورسی"
دەفەرمووی "ئەگەر من لەچەرخى (پۆمى) دا بژيامايە
(مەسنەوى)م دەنووسى، ئەگەر (پۆمى)يش لەم چەرخەدا بژيامايە
پەيامەکانى نوورى دەنووسى".

لەکو تاييدا دەلیم بۆیە پيّم خوشه كه ئەم پیاوه مەزنە بەگەلى
كورد بناسيّم چونكه تا ئیستا واى دەرباره نەنووسراوه، تەنها
كاك ئەحمەد تاقانە كورتيەيەكى ژيانى نووسیوووه لەگەڵ
وەرگێڕانى سرودی نهى (بەناوى مەولانا جەلالەددینی پۆمى و
سرودی نهى). وە ماموستا محمد شلماشى تەنها هەندىك
لەچیرۆكەکانى لەزمانى فارسى یەوه کردوووه بە کوردی بەناوى
(ئاوینە) خوا پاداشتى چاکەيان بداتەوه، وە هیوادارم لە کەم و
کۆپى ببورن، خوداوەندى مەزن یاریدەدەرمان بێت.

ئازاد پەووف عارف

پانیە ١٩٨٥

سەردەھى مەولانا

جىھانى ئىسلامى پىۋىستىيەكى زۆرى بە كەلەپياۋىكى
لېھاتوو و بلىمەتى وەھا ھەبوو، نوئى كەرەھى ئەم ئايىنە بىت،
كەبەلىكۆلىنەو و ووردىوونەو، چوۋىتتە ناو جەرگەى
فەلسەفەو بەسەلامەتى لىئى ھاتىبىتە دەرەو، لەپاشان
بەتەجرەبەى خۆى بۆى دەرکەوتبى كە فەلسەفە سەرەبىكە نەزان
بەئامى تىدەگا، وەبتوانى بەووردىوونەو توۋىژىنەو
لىكۆلىنەو، تەلىسىمى لەفرى و دەرەۋلى بۆشى فەلسەفە
دەرەخات، بۆئەو كەسانەى تەجرەبەيان دەرەبارەى فەلسەفە نىيە
و، تىايدا قوول نەبوونەتەو، ئارەزوۋيان لىيەتى و شوۋىنى
دەكەون. جىھانى ئىسلامى لەو كاتەى پىۋىستى بەكەسىك بوو،
كەبتوانى بەو دەرەلە سۆز و بەو عاتىفە بەھىزەيىيەو،
گىيانىكى نوئى بىكەتە بەرئەو كۆمەلگايەى كەتيايدا عەقل زالبوو
بوو لەسەر حىسابى عاتىفە، كزى و مەلوۋى پروۋى تى

کردبوون. که سیڭ بیټ که بتوانی قسه زانی (علم الکلام) یه کی تر
 بیټته کایه وه، له سهر شیوازیکی نوی و به گژ عه قلدا نه چیت.
 مهبست ئه وه یه ته نها بریتی نه بیټ له شه ره قسه و به زانندی
 ئه و ئه و، به لکو بریتی بیټ له کردنه وهی گری کویره ی فیکرو
 دهر وون، که قسه زانی له پاش خوی به جیی هیشتووه،
 وه به خشینی ئارامی و نوری ئیمان به دل به به رد بووه کان.

ئه و پیاوه ی که پیویست بوو بۆ ئه م کۆمه لگا و سه ده یه
 به دی هات له که سایه تی مه ولانای پۆمی، وه دیوانی هۆنراوه که ی
 که ناسراوه به (مه سنه وی معنوی) شوپشیک بوو کرا به سهر
 قسه زانیداو هیزو پیزی لی بری، وه ره خنه یه کی زۆریشی گرت
 له فه لسه فه له پرووی به رنامه و پار په ویه وه، ئه و فه لسه فه یه ی
 که له سنوری تایبه تی خوی لایدا بوو، وه زیاده ره وی کردبوو له
 مل که چیتتی بۆ (حه واسه کان) هه ستیاره کان و عه قل په رستی،
 ته نانه ت بنه مایه ک بوو بنیات نرا بۆ قسه زانیه کی نوی، که زیاتر
 قه ناعه تی ده به خشیی به و عه قل له سه رکیش و هه میشه هه لچوه،
 به و دهر وونه په شیوو شله ژاوانه، له ئاستی ئه و عیلمی که لامه ی،
 که به دریژایی سه ده کان کردبووی به پیشه ی و بانگی بۆ ده کرد.

ژیان و به سهرهاتی

مهولانا جه لاله دینی پۆمی له شه شنی (ربیع الاول) ی سالی ١٦٠٤ ک له شاری "به لڅ" ی ناوچه ی خوراسان هاتۆته دنیاوه، بۆیه هه ندیک جار به جه لاله دینی به لڅی یان مهولهوی به لڅی ناو ده بریت. باوکی که "موحه مه دی کوپی حسینی خه تیبی به کری" یه و نازناوی "به هائه ددین وه له ده" و به شای زانا یان ناسراوه، وه له پر سه ن و وه چه ی ئه بو به کری صدیق "خوا لیان پازی بیت". مهولانا جه لاله ددین ده سستی کرد به خویندن لای شیخ "بور هانه ددین موحه قیقی ته رمه زی" که یه کیک بوو له قوتابیه کانی باوکی و له سه رده سستی ئه و پیگه یشتوو .. جا باوکی مهولانا "شیخ به هائه ددین" په خنه یه کی زۆری ده گرت له زانا یانی سه رده می خۆی، ده رباره ی ئه وه ی که خۆیان خه ریک کردوو به زانسته عه قلییه کانه وه و، هه ول و ته قه لایه کی زۆر ده دن بۆ ئه وه ی فیتری بن، وه دووره په پزین له قورئان وحه دیس. شیخ (به هائه ددین) ی باوکی مهولانا زۆر به سام و به هه یبه ت و به و یقار بوو، زۆر پزنی ئی ده گرا له لایه ن خه لکیه وه به گشتی و، زانا یان و هه لکه وتوانی سه رده می خۆی به تایبه تی، وه له هه موو لایه کی وولاته وه داوای فه توایان ئی ده کرد، ئه و خه لکه زۆره ی که له ده وری کۆبوو بوونه وه پقی "خواره زم شا" ی هه ستان و داوای به جی هیشتنی وولاته که ی ئی کرد، ئه ویش به خۆی و بنه ماله که یه وه کۆچی کرد.

له زۆر لهو شارانهی هاتوونه ته پێگای، مه نزلێ تیا دا کوتاوه،
 خه لکی ناوچه که زۆربه گهرمی پيشوازيان ئی کردووه، پيژيان
 گرتووه، تاوه کو به تهواوه تی له "قونیه" له سالێ ٦٢٦ ك
 جيگير بووه به یه تی به ست له گهل "عه لائه ددين كه ی قوباد" ی
 سولتانی پۆم كه زۆربه جوانی پيشوازی ئی کردو، پيژيکی زۆری
 ئی گرت.

جا له کاتی ئەم کۆچ کردنه دا، له سالێ ١٢١٢ ی زاینیدا به شاری
 "نیسا پور" دا تی ده پهن، چاویان به "فرهیده دینی عه تثار" ی
 صوفی و خواناس و شاعیری مه زن ده که ویت، جه لاله دینی پینج
 سالانه ی ده چیته دلّه وه، هیوای سه رفرازی بو ده خوازیّت و،
 نوسخه یه ك له کتیبی "ئیلاهی نامه" و هه ندیک
 ده لێن "ئه سرار نامه" ی پی ده به خشی.

شیخ به هائه ددين دوو سال له شاری "قونیه" دا مایه وه و تا سالێ
 ٦٢٨ ی ك دنیای به جی هیشت، پاشان کوپه پیگه یشتووه
 هه لکه وتووی که مه ولانا بوو جی گرتوه.

میر بدرالدین "کهرتاش" مامۆستای سولتان خویندنگایه کی بو
 مه ولانا بنیات نا، که ناسرا به خویندنگای "خودا وه ندکار" و
 وه قفلیکی زۆریشی بو بریه وه، مه ولانای کرد به سه رۆك و لیپرسراو
 تیایدا.

مه ولانا به رده وام بوو له وانه ووتنه وه و نامۆزگاری و پابه ری
 کردن له سه ر شیوازی باوکی مه زنی، ئەم پایه به رزه و جیگه

پیرۆزه، نه‌بووه هۆی به‌ربه‌ستیک، له‌پێگای فراوان کردنی خویندن و خوشاره‌زاکردن و لیکۆلینه‌وه، قوول بوونه‌وه له‌زانسته‌کاندا، تاوه‌کو له‌سالی "١٣٦٠ ی ک" پووی کرده وولاتی شام و له‌ خویندنگای "حه‌له‌وی" یه‌ی شاری حه‌له‌ب نیشه‌جی بوو، وه‌که‌لکێکی زۆری وهرگرت له‌ که‌ماله‌دینی کوپی عه‌دیم، زانایانی حه‌له‌ب دانیان نابوو، به‌ لێها تووی و هه‌لکه‌و تووی و، به‌رفراوانی ئه‌و له‌زانستدا پاشان له‌ حه‌له‌به‌وه پووی کرده دیمه‌شق له‌وی له‌خویندنگای "موقه‌ده‌سیه" دامه‌زر، به‌رده‌وام کوپی ده‌به‌ست له‌گه‌ل شیخ محی الدین عه‌ره‌بی و، شیخ سعدالدین ی حه‌مه‌وی و، شیخ عوسمانی پۆمی و، شیخ ئه‌وحه‌ده‌دینی کرمانی و، شیخ صدرالدین قۆنه‌وی، که‌ هه‌موویان له‌و سه‌رده‌مه‌دا له‌دیمه‌شق کۆبیونه‌وه.

مه‌ولانا له‌سالی "١٣٤٤ ی ک" گه‌رایه‌وه "قونیه"، که‌وته‌ خو خه‌ریک کردن به‌ وانه‌ووتنه‌وه و فتوادان، زۆربه‌ی ئه‌و زاناو پیاو ماقولانه‌ی کشان به‌ره‌و "قونیه"، زیاتر ئه‌وانه‌ بوون که‌ وولاته‌که‌یان به‌جی هیشتبوو له‌ترس و بیمی فیتنه‌ی "ته‌ره‌کان"، بۆیه‌ ببووه شاری زانست و، مه‌لێه‌ندی زانایان و هه‌لکه‌وتوان، هه‌روه‌ها هاوه‌له‌کانی شیخ "محی الدین عه‌ره‌بی"، پاش مردنی هه‌ر له‌وی جیگیر ببوون له‌وانه‌ شیخ صدرالدین قۆنه‌وی بوو. مه‌ولانا ئی بڕابوو بۆ وانه‌ و تنه‌وه‌و فه‌توا ده‌ب‌کردن، وه‌خویندنگا که‌ی نزیکه‌ی (٤٠٠) که‌س وانه‌ی تیا

دەخویند.

مەولانا بەردەوام بوو، لەدەرس و وتنەو گەلگەیاندن،
مەرەو کو مامۆستایەکی خویندنگاو زانایەکی ئاینی دەژیا،
تاپوودانی ئەو پووداوەی کەتەوژم و پارەوی ژيانی بەتەواوی
گوپری و، قەریجەي کردەووە بەهرەي ژيانی بلیسەي سەند، کە
هۆکاریك بوو بۆ ناوبانگ دەركردنی و دوور بینینی و نەمری ئەو
پیاو بەرزە.

لە "جمادی الاخره" ه سالی ٦٤٢ ی ك پیاویکی صوفی لە
تەوریزی ئێرانەو گەیشته قونیه، کە ناوی "موحه مەدی کوپری
عەلی کوپری مەلیك داد" بوو، ناسرا بوو، بە شەمسی تەوریزی،
خەلکی کەم ئاگای پەسەن و ئەحوالی ژيانی بوون، پۆژیکیان
مەولانا جەلالەددین لەگەل کۆمەلێك لەزانایان و قوتابیانی
سەردەمی خوێ بەرپگادا دەپۆیشت، خەلکیکی زۆریش چوار
دەوریان داوو، پرسیاریان ئی دەکردو کەلکیان لیوهر دەگرت. لەم
کاتەدا "شەمسی تەوریزی" ھاتە پێشەووە لییان نزیک بۆووە،
ووتی: مەبەست چیه لە خویندنی ماتماتیک و زانستی؟ مەولانا
ووتی: بۆ ئاگادار بوون و شارەزا بوون لەئادابەکانی شەرع...
شەمسی تەوریزی بەو پەپی متمانەو لەسەر خوێیەو ووتی:
نەخیر... بەلکو گەیشتنە بەزانراو (معلوم) هکان، وە ئەو بەیتە
هۆنراوہیە "حکیمی ثنائی" خویندەووە کە تیایدا دەلی: "ئەگەر
زانستیک نەفست پینەگریت، نەزانی زۆر باشترە لەو زانستە" بۆیە

۱۷۴۴ دین و اقسی ورماس، شەمسەدین نیشانەکەى پىکار، ئەو
تیرەى بۆى ھاویشت گرتى.

مەولانا لەگەل مامۇستا تازەكەيدا گەرايەووە بۆ ماوەى چل پوژ
بەيەكەووە مانەو، لە ھەندىك پىوايەتدا دەلىن كە بۆ ماوەى
شەش مانگ لەگەلئە ئىعتىكافدا بوو، لەھۆدەكەى "صلاح
الدين" زەركوب "الدقاق" كە پىگە بەھىچ كەس نەدەدرا بچىتە
ژوورەووە بۆلايان جگە لە "صلاح الدين" خۆى نەيىت،
جەلالەددىن بەم بەيەك گەيشتنە پىر بوو لە گيانىكى تىرى نوى،
جىھانىكى تىرى لى ئاشكرا بوو، كە پىر بوو لە ھەقانىق و
ئەزواق، راستى ئەمەش، مەولانا خۆى دەست نیشانى كردووە
لەيەكىك لەبەيتەكانيدا كە دەلى "شەمسى تەورىزى بوو، پىبازى
ھەقىقەتى پىنیشاندەم، ھەر ئەويشە قەرزەر بارىم لە گەيشتمدا
بە ئيمان و يەقىن". سولتان وەلەد كە كوپى مەولانا يە دەلى "ئەو
مامۇستا مەزنە، بوو بە قوتابىەكى بچوكى شىخى تەورىزى، كە
ھەموو پوژىك دەرسى لىوەرەدەگرت، سەرەراى ئەوھى كە پلەيەكى
زۆرشارەزاىيانەى بىرى بوو لە زانستەكان و زۆرىش
تىيگەيشتبوو، لە زوھىشدا زۆر پىشكەوتوو بوو، بەلام لەلای
ئەم مامۇستايە عىلمىكى نوپىى بەدى كرد، كەبەھىچ جۆرىك
ئاگای لى نەبوو".

---

^۱ راستى و چەشە.

مەولانا بەتەواوەتى مل كەچى شىخە تازەكەى بوو بەو پەرى
 گەشەو زەوقەو پەوى بەلاى ئەودا وەرگىپراو، بەتەواوەتى
 لەقوتابى و مورىدەكانى بى ئاگا بوو، ئەم پروداوە سەختەش
 زۆرگران بوو بەلايانەو، بوو ھۆى ھەلچونيان و دەيانووت ھەموو
 تەمەنمان لە پىناوى خزمەت گوزارى شىخدا بەخشى، وە
 كەرامەتمان بەچاوى خۆمان دى، بەھۆى ئىمەو ناوبانگى
 بەھەموو لايەكدا بلأو بۆو، پياويكى نەديوى نەناسراو ھات و لە
 ئىمەى كرد و لىى داگىركردىن، ھىچ چارىكمان نىە بۆ بەيەك
 گەيشتن و بىنىنى، دەرس و محازەرەكانى پەكى كەوت و
 وەستان، بىگومان دەبىت ئەم پياو پياويكى سىحر بازىبىت،
 ياخود لىزان و قسەزانىكى زۆر لىھاتوو بىت، وا ئەم كىو
 داکوتراوھى بەزانست و زانين، بەم شىوھى ھەرەك پوشكەيەكى
 بى نرخ يان كاغەزىكى سوکەلە راپىچ كرد.

دوژمنايەتيان لەگەل "شمس الدين" پەرى سەند، بىريان دا
 لە قونىە دەرى بکەن، بۆ ئەوھى جارىكى تر پوخسارى
 مامۇستاكەيان بىبنەو، پاشان ببنەو گەلىكى چاك، بەلام
 "شمس الدين" ئارام و حىلمىكى زۆرى نواند بەرامبەر بەم
 كارەساتە، تا لەسنور دەرچوون، "شمس الدين" ترسا شەپو
 ئاژاو پوو بدات، بۆيە بەدزىيەو لە قونىە دەرپەرى، ئەمەيش
 لەشەوالى سالى ٦٤٣ ى ك بوو پاش ھاتنى بۆ قونىە بەسالىك و
 چوار مانگ.

جەلالەددىن زۆرخەمبار بوو، بە وون بوونى مامۇستاكەي، بە
پادەيەك وازى ھىنا لە گىشت قوتابى و موريدەكانى، ۋە ئەو ھىواو
ئاواتەي بەتەماي بون پاش دەربەدەرکردنى "شەمس الدىن"
بۇيان نەھاتە دى، بەلكو بوو ھۆي بى بەش بوونى ھاوپىياني
پاستگۆو بەوفا لەكەلك ۋەرگرتن لە شىخە مەزنەكەيان.

شىخ بە دابراوى مايەو لە خەلكى و گۆشە گىر بوو، وازى
ھىنا لەكارو پىشەي خۆي تاوھكو لەناكاودا نامەيەكى
شىخ "شەمس الدىن" ى پى گەيشت لە دىمەشقو، بەم نامەيە
دەروونى جەلالەددىن ئاوى خواردو ۋە برىنى سارپىژ بوو، پاشان
گەپرايەو بۆ كۆپى گوى گران ھەروھكو جارانى پىشوو، زۆر
بەپروويەكى گەش و پەر لە سۆزو ھەرووي كرده ئەو كەسانەي
كەبەشداريان نەركردبوو لەدەربەدەرکردن و ئازاردانى "شەمس
الدىن" پاشان نامەيەكى پەر لەسۆز و خۆشەويستى نووسى
بۆ "شەمس الدىن" كە لە يەككىياندا دەلىت:

ئەي نوورى ناو دل ۋەرە

مورادى ناو دل ۋەرە

ئەي ئەو كەسەي لەتۆو

ئەوينم زانى ۋەرە

ئەي ئەو كەسەي گەيشتن پىت خۆشە

بەجودايت خەمبارى و ناخۆشەيە

تۆ ۋەك خۆر دوور و نزىكىت يەكە

ئەى نىزىكى و دور وەرە

دل و دەروونى ھەلچوى خەلكى دامركايەو، جەلالەدینیش
كە زانى خەلكى وازيان ھىناو ە دورژمنايەتى و
دووبەرەكايەتى لەگەل "شەمس الدین"، كوپرەكەى كە ناوى
"سولتان وەلەد" بوو لەگەل ديارىيەكى زور گران بەبەھا نارد
بۆلاى، بۆ ئەوھى ئەو ديارىيانە بخاتە بەر پىي و داواى لىخوش
بوون بۆ ئەوانە بكات كە ئازاريان داوە لەگەل نامەيەكى جوان و
پازاوە تيايدا داواى لى كردبوو بگەریتەو بۆ لايان لە قونىە.

بەلى "شەمس الدین" ھاتەو قونىە، جەلالەددین زور دلشاد
بوو، بەجوتە كۆپيان گەرم بوو. پىز و خوشەويستى زور
زيادى كرد لە گەل شىخەكەيدا، بەلام ماوہيەكى زور تىنەپەرى
بەسەر ئەم نىعمەتە تا جارىكى تر ئاژاوە و ئاشووب بەرپا
بۆو، لەوكەسانەى بەشداری ئاژاوەو ئاشووبى ئەم جارەيان
كرد كوپرە ئاوہنجيەكەى خوى بوو، كە ناوى "شەلى علاءالدین"
بوو، وە بۆ جارى دووہم "شەمس الدین" وون بۆو.

ئەم جارە جەلالەددین سەرى دنياى لى ھاتەو يەك و گەيشتە
تىنى، بۆيە ھەموو ئەو كەسانەى كە بوونە ھوى ئازاردان و،
وون بوونى "شەمس الدین" دوورى خستەو لە خوى و دەرى
كردن بەلام ئەم جارەيان زياتر خەرىك بوو بە كۆپى گوى
گرانەو، ئەمەيش لە سالى ٦٣٥ ى ك دابوو.

جەلالەددین شوپن ئەما نەگەرئى بە داواى شىخەكەيدا، جا كە

ھىچ شوينەۋارىكى نەبوو، ھالى بەتەۋاۋەتى گۆڭرۈ تەنەت نەيدەتۋانى ساتىك ئارام بىگىت، ھەردەم دەھات و دەچۈۈ لە خويندنگا كەيدا ھەروەكو وىل بووبىت، بەرادەيەك ھەر نركە نرك و نالە نالى بوو، بەردەوام خەرىكى ھۆننەۋەدى شىعرو پەخشانى پەوان و پەر لە سۆز بوو بۇ شىخەكەى .

ئەگەر پۇژىك لە پۇژان يەككە لەگەلىدا بدوايە دەربارەى شىخەكەى و بىووتايە چاۋم پى كەوتوۋە، يان بە خزمەتى گەيشتووم لە خۇشىدا جل و بەرگەكەى خۇى دادەكەند و پىشكەشى دەكرد.

جەلالەددىن پەۋى نا بەرەو شام بۇ گەپان بە شوين "شەمس الدىن" ۋە ھەندىك لە ھاۋەلەكانى لەم سەفەرەدا ھاۋرپىيەتيان كرد، پاشان گەيشتە دىمەشق و گېرى خۇشەۋىستى و عەشقى بەردايە دلى خەلكى دىمەشق، بەسەر سورسومانىكەۋە دەيانووت: ئەۋ پياۋە كىيە كە پىگەيشتوۋى سەردەمى خۇى و، بى ھاۋتاي زەمانى خۇى بەم شىۋەيە وىل و سەرگەردان كىردوۋە؟!

جا لە پاش ئەۋەى كە ھىچ شوين پىيەكى "شەمس الدىن" ى بەدى نەكرد، بەدەرۋوونىكى پەر لە ئارامەۋە ۋوتى: جىاۋازى نىە لەنىۋان من و "شەمس الدىن" دا، ئەگەر ئەۋ خۇر بىت من زەرەيەكم، ئەگەر ئەۋ دەريايەكە من دلوپىكم، جا نورى زەرەش ھەر لە خۇرەۋەيە و، ژيانى دلوپىكىش ھەر لە دەريايەيە،

مهولانا سەر له نوێ گه‌پایه‌وه قونیه".

له "قونیه" چهند سالیکی تر مایه‌وه، به‌لام دووباره ئاگری خۆشه‌یستی له ده‌روونیدا کلپه‌ی سه‌ندو، له‌گه‌ل کۆمه‌لیک له هاورپیکانی گه‌پایه‌وه دیمه‌شق پاشان کاتی گه‌یشته ئه‌و قه‌ناعه‌ته‌ی که خۆی عه‌ینی "شه‌مسه" به‌ره‌و "قونیه" گه‌پایه‌و و ووتی من کاتی خۆی ده‌گه‌رام به‌ شوین "شه‌مس الدین" دا به‌لام گه‌پانه‌کم له‌ راستیدا خۆی بریتی بوو له‌ پشکنین به‌ شوین خۆمدا ئه‌وه‌ی که‌له "شه‌مس الدین" دا هه‌بوو هه‌مووی له‌خۆمدا هه‌یه، گه‌یشته‌بووه‌ پله‌یه‌ک ئه‌وه‌ی به‌دی ده‌کرد له "شه‌مس الدین" دا له‌ خۆشیدا به‌دی ده‌کرد.

پاشان شیخ "سه‌لاحه‌ددینی ده‌قاقی" کرده‌ هاو نه‌ینی و خه‌لیفه‌و هاورپی ژیا‌نی تایبه‌تی خۆی، وای به‌سه‌ر هاتبوو له‌لای ئه‌و نه‌بوايه‌ لای هه‌چ که‌س دلی ئارامی نه‌ده‌گرت.

سه‌لاحه‌ددین به‌م شیوه‌یه‌ ژیا‌نی گرت‌ه به‌ر بۆ ماوه‌ی بیست سال‌ تا سالی ٦٥٧ ی ک وه‌فاتی کرد، پاش سه‌لاحه‌ددین، شیخ جه‌لاله‌ددین "شلبی حسام الدین" ی کرده‌ هاوکۆپو دانیه‌شتنی تایبه‌تی خۆی، وه‌ هه‌ر ئه‌ویش بوو بووه‌ هۆکاری دانانی "مه‌سنه‌وی"، وه‌ هه‌ر به‌هۆی ئه‌وه‌وه‌ بوو ده‌روونی خرۆشاو قه‌ریحه‌ی کرایه‌وه، به‌لام کاتی خه‌زانی حسام الدین وه‌فاتی کرد، بووه‌ هۆی خه‌ریک بوونی "حسام الدین" و، دوور که‌وتنه‌وه‌ی له‌ جه‌لاله‌ددینه‌وه‌و، ئه‌مه‌ش کاری کرده‌ سه‌ر

دەروونی جەلالەددین و، ووشك بوونی قەریحەى مەولانا،
وہستانی لە نوسینی مەسنەوی.

جەلالەددین ھەر وەکو لەو و پیش باسی حالیمان کرد،
ئارام و پشیمانی ئی دەبرا، گەر لای یەکیك نہبایە کە ھاوگری
بیت و دەروونی لەگەڵ دەروونیدا بگونجیت، جا مامۆستاکی
کە ناوی "سید بەادین" ە یەکەم کەس بوو کە ئەم ھاوگری و
ھاوسەریتیەى لەگەڵیدا بوو جا کاتی کە وەفاتى کرد، شیخ بو
ماوەى پینچ سال مایەو، تیایدا ھەستى بەبى تاقەتیەکی زۆرو
ژیانیکی غەریبی دەکرد، پاشان "شەمسى تەوریزی" ھات و
ئەو بیتاقەتیەى نہھیشت، بەلام کاتی کە دیار نہما دیسان ئەو
غەریبیە پروی تیکردەو، ھەروا بەپەشوکاوی و پەژارەو
مایەو تەواوەکو ئەو بۆشاییەى، بە "سەلاحەددینی دەقاق"
پەڕکردەو، پاشان بە "شەلبى سەلاحەددین". ھەرەو کو بلیت
ئەو بەھرانەى، کە خراونەتە دەروون و فیتەرەتیەو، پیویستی
بە یەکیك ھەبە کە بیخروشینى و بیخاتە جۆش.

بەلى دانانی مەسنەوی، جگە لە وەلامدانەو ھەبەکی پۆحى
ئەم بانگەوازە شاراو ھە نہبیت ھىچى تر نہبوو. جا
ھەلبەردنى ھاوپی و ھاو لەنى ژيانى، وەکو سەلاحەددین و
حسام الدین بە ھوى زانیاری و زوھد و کەشف و کەرەمەتیانەو
نەبوو، بەلکو بەھوى گونجاوی پۆح و ھۆش و دل و
دەروونیانەو بوو. وەباسى ئەو ھشی کردووە کە ھوى جۆش و

خروشی بۆ سەلاحدین، زیاتر لە یەکیکی ترو، ھۆگر بوونی
 پییەو، تەنھا ئەو بوو کە گونجان پوویداو لە نیوانیانداو
 هیچی تر، وە فەرموویەتی: ئەگەر خوشەو یستیک بنیات نرا
 لە سەر گونجان، هیچ جوۆرە پەشیمانیک بە دوا دا نایەت نە
 لە دنیا و نە لە ئاخیرەتدا، بۆیە ئەوانە ی کە تیبینی ئەم
 گونجاندنەیان نەکردوو هەمیشە ئاواتە خواز دەبن و دەلێن:
 "يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا" (٢٨)، بەلام
 خوشەو یستانی بەیەکەو گونجاو هیچ جوۆرە ناکۆکی و، پقە
 بەرایەتیە ک نیە لە نیوانیاندا، نە پەشیمان بوونەو و نە
 لۆمەکردنی یەکتەری تێدا یە "الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
 إِلَّا الْمُتَّقِينَ" (٦٧) "پاشان دەلێت: "هەر ئەم گونجاندنە بوو کە
 ئیمانی دروستکرد لەناو سەحابەکان، وە دل و دەروونەکانی
 کیش دەکرد بۆ لای پیغەمبەر "صلى الله عليه وسلم"
 وە فەزلیش هەر بۆ ئەو گونجاندنە دەگەریتەو، لە ئیمان
 هینانی زۆرکەس لە پیشینانمان، نە ک بۆ موعیزات، چونکە
 کەسیکی گونجاو لە گەل یەکیکی تردا سیفاتەکانی ئەو
 وەردەگرت و، پەنگی ئەویش دەگرت."

^{١٠} سۆرەتی فرقان ئایەتی (٢٨).

^{١١} سۆرەتی زخرف ئایەتی (٦٧).

وہفات کردنی مہولانا

لہ سالی (۱۶۷۲ ی) دا شاره کھی جہ لالہ ددین "قونیہ" توشی بوومہ لہ رزہ بوو، وہ ئہم تہ قینہ وہو لہ رینہ وہیہ ہفتہ یہ کی تہ واوی خایاند، لہم کاتہ دا مہولانا نہ خوښو، پدہ ہندہ ی جیگا بوو، خہ لکیش لہم کاتہ ناہہ موارہ دا زیارہ تیان دہ کردو داوا ی نزاو پارانہ وہیان لی کرد، بو ئہم بارہ ناہہ موارہ ی تیدان، ئہویش فہرمووی "زہوی برسیتہ ی و داوا ی پاروویہ کی چہور دہکات، بہم زوانہش ئہم پاروہ چہورہ دہگلیت و لہ پاشان ئیوہیش ئہم بہ لایہ تان لہ سہر لادہ چیت".

وہ ہونراوہو پہ خشانیک کی زوریشی دہخویندہوہ، کہ تیایدا سؤزو نارہ زوی خوی پیشان دہدا بو گہیشتنی بہ خوښہ ویستہ کھی وپیشوازییہ کی گہرم و گوپی لہ مردن دہکرد، بہ دہروونیک کی فراوان و پوویہ کی گہشہوہ. یہ کیک لہاوپیکانی کہ ناوی "سہدرہ دین" بوو ہات بو خزمہ تی و، دوعای بو کرد و داوا ی شیفایہ کی زو بہ زوی بو کرد، مہولانا عوزری بو ہینایہوہو فہرمووی: شیفای خوی گہورہیش بو تویت، بہ لام... ناخو لابرہ دنی پەردہ ی نیوان دوو خوښہ ویست چ زیانیکی تیدابیٹ؟! جا لہو کاتہ ی لہ سہرہ مرگ

و گيانە لا بوو، فەرمووی: "ئەگەر تۆ خاوەن باوەر و شیرین بێت، ئەوا مردنە کەشت زۆر خوش و بەتام و شیرینە، چونکە مردن خاوەن باوەرە، وە ئەگەر تۆیش کافرو تال و بی تام بیت، ئەوا مردنە کەشت کافرانە و تال و گرانە". بەو جۆرە بە بەردەوامی خەریکی پوونکردنەوێی حەقاییق و زانیی بوو، تاوەکو گيانی پاکي لەگەڵ خۆرئاوا بووندا لەسالی (١٧٥٠ی ک) بەرزبوووە بۆ ئاسمان و، بە دیداری خۆشەویستەکی شادبوو کە هەمیشە گریه و زاری بوو بەدوایدا.

کاتی کە تەرمەکی بەرەو گۆرستان هەلگیرا، خەڵکی زۆری شارەکی داباری بەسەردا، ژمارەکی یەكجار زۆری ئی کۆبوونەووە تەنانت زۆر لەشوین کەوتوانی ئایینەکانی تر، بەشداری هەلگرتنی تەرمەکیان کرد بۆ گۆرستان و، هەموو بەجاری بۆ گيانی پاکي مەولانا دەگریان و، غەم و پەژارە دایگرتبوون. جۆلەکی ديانەکان لەم بەرێ کردنی مەولانادا بەدەنگی بەرز ئینجیل و تەوراتیان دەخویندەو، موسلمانەکان، هەرچەندە لایان دەدان و دووریان دەخستەوێ بۆ سوود بوو، ئەم باسەیش گەشتەو دەم فەرمانەرەوای وولات، بەقەشەو پراهیەکانیان ووت، ئیو چیتانە بە سەر ئەم کارەو؟ ئەو تەرمی زانیەکی موسلمانانە، ئەوانیش لە وەلامدا ووتیان

"بهۆی ئهوهوه حهقیقهتی پینگه مبه ره كانمان زانی وه له خوڤه وشتی ئه ودا سیره تی ئه ولیا پینگه یشتو وه كانمان بینی".

له به ره به یانه وه تهرمه که ی که و ته پری و دهمه و ئیواره گه یشتنه گوڤستان و له شه ودا نیژرا و به خاک سپێردرا.

سيفات و ره وشتی

مه ولانا وه رزش و موجه ده یه کی نه فسی به هیزی هه بو، وه عیبادت و خواپه رسته یه کی زۆری هه بو، "سه به سالار" که چه نده ما سال ها ورپییه تی کردو وه ده لیت، "قه ت به به رگی نوسته وه نه م دیوه، وه هیچ کاتی سهرین و نوینی نووستنم له لا نه دیوه، جا پۆژیک خه و زال بوییت به سهریا ئه و به دانیشه ونه وه لی ی ده خه و" له یه کی که له به یته شعرییه کانیدا ئه وه ی ده رخته وه ده لیت "چۆن یه کی که خه و ده چیه چاوی و نه م دیو ئه و دیو ناکات نه گهر له سهر دپکه زی بنویت"؟! جا نه گهر کاتی نوێژ بهاتایه پووی ده کرده قیبله و په نگی تیک ده چوو زۆریش له نوێژه که یا تی راده ما، وه "سه به سالار" ده لیت "چه ند جار بینومه که له کاتی نوێژی عیشاوه نوێژی دابه ستووه به راده یه که هه موو ئه و شه وه ی بردۆته سهر له یه که رکا تدا".

جەلالەددین لە شعرەکانیدا وەسفی نوێژەکەی کردووە بە
 شیوەیەکی زۆر جوان و شەوقدار، ئەمەیش بەلگەیە لەسەر
 ئەوەی کە نوێژکردنەکەی بریتی یە لە نوێژی یەکیکی وێڵو،
 خوشەویستو، تێ پامان لەو نوێژەدا، ئاگای لە خۆی نامینی
 و، خەریک دەبێت لەگەڵ پەرەردگاری خۆی هیچ هەستیکی
 نامینیت دەربارەی کات و شوین، لەگەڵ هەموو کەرنووش
 بردن و، سۆزەدەبردنیکدا فرمیسک دەپژیت و دەچۆریت بەسەر
 پێشەکەیداو دەتوێتەو لەناو خوشەویستیداو کڵبە دەسینیت.

جاریک لەکاتی نوێژکردندا دەگریاو چاوەکانی فرمیسکی
 تیا هەل دەقۆلێ و کۆلمی گەشاوەی و، پێشە ناسکەکەی لەبەر
 فرمیسکی زۆر هەموو تەپ بیوون، سەرماکەی قونیهش
 لەزستاندا زۆر توندە، فرمیسکیش لە پوومەت و پێشەکەی
 دەیبەستیت و، دەبێت بەشەختە و ئەویش هەر لەنوێژی خۆیدا
 بەردەوامە و ئاگای ئی نیه.

زاهیدیکی کەم خۆر و، بەقەناعەت بوو هەموو ئەو
 دیاریانەی کە بۆی دەهات لەلایەن پاشاو میرو
 دەولەمەندەکانەرە، هەمووی دابەش دەکرد و دەیبەخشین
 بەهەمیشەیی خۆی بێ بەش دەکرد، زۆریش دل خوش دەبوو،
 هەركاتی لەهەژاری و برسیتیدا بوایه، هەموو جار لەم کاتانەدا

دەيووت "ئا ئىستا ھەست بەلىپرانم دەكەم بۇ خواو، ھەست بە بونى لاوازىتى خۆم دەكەم بەرامبەر بە خوداى گەرە".

زۆر پىاويكى سەخى و دل فراوان و بەخشەر و لەخۇ بوورە بوو جا ئەگەر سوال كەرىك بەھاتايە و داواى شتى ئى بکردايە و ھىچى نەبوايە، ئەوا كراسەكەى يان عەباكەى خۆى پى دەبەخشى، لەبەر ئەو ھۆيە ھەمىشە كراسىكى لەبەر دەكرد كەبەئاسانى دابكەندرىت، وە زۆر بە توانا و بەئارام بوو.

پۇژىك بەرىگايەكدا دەروات سەگىكى نووستوى چاو پى دەكەوئىت، كەبەپانايى پىگاكەدا لىي پاكشاو، ئەويش لىرەدا پراوہستاو چاوہپىي بىدار بوونەوہى ئەو گيان لەبەرەى دەكرد، زۆر بەلایەوہ ناخۆش بوو، بىشىوئى و لەخەو ھەلىسىنى، لەوكتەدا پىاويك بەوئىدا رەت دەبىت و، لەخەو ھەلىدەستىنىت و سەگەكەيش سەلمىەوہ و پىگاكەى بۇ چۆلكردن، بەلام مەولانا ئەم كارەى بەلاوہ پەسەند نەبوو، وەپى فەرموو: "ئازارت پىگەياند".

پۇژىكيان بەلای دوو كەسدا تىپەرى خەرىكى شەرە جنىو بوون يەككىيان بەوى تىرئانى دەووت: ئەگەر تۆيەك جنىو بەمن بەدەيت من دەجنىووت پى دەدەم ئەويش لەم كاتەدا لەلايان وەستاو، پىي ووتن: تىكايە بووہستن بۇ من ئەگەر ھەزار جنىوم

پى بدهن من يەك جنيوتان پى نادەم، لەم كاتەدا ھەردوو
پياوھەكە ئاشت بوونەوھ.

زۆر سووربوو لەسەر كاسبى ھەلأل، زۆریش پقى لە بى
ئىشى و پزىقەك بوو كەبەبى ماندو بوون بوى دەھات، جا
مانگانە نزيكەى ۱۵ دینارى وەردەگرت لە ئەوقافەوھ، جا
ئەویش لەبرى ئەم پارەيە فەتواى بۆ خەلكى دەنووسى. تاوھكو
ئەو پارەيە ھەلأل كات، ھەمیشە ئامۇژگارى قوتابىيەكانى
دەكرد كەزوو خەبەرى بدەنى ئەگەر ھەر كەسيك ھات بۆ فەتوا
تا زۆر دوا نەكەويٹ لەوھلام وەرگرتنەوھدا.

گۆشە گير بوو لە خەلكى، زۆر زوھدى ھەبوو لە پەيوەندى
بەستەن لەگەل سولتان و فەرمان پەواكاندا. ئەگەر ميرىك عوزرى
بۆ بەيئاياتەوھ كە بۆ نەچووھ بۆ لای ئەویش دەى وت: پيويست
ناكات بە عوزر ھيئانەوھ چونكە نەھاتنتم پى خوشترە بۆ لام
وھك لە ھاتنت.

مهولانا جه لاله ددینی پڑمی

خاوهن بیرو هژیوکی داهینهرو دامه زینهری

-علم الکلام- یکی نوی

"مه سنهوی مه عنهوی" بابتهتی و ئامانجی

میژووی ژیانی "مهولانا" ئه وه دهگه یه نیټ که "مهولانا" خاوهن عاتیفه یه کی به میژ بووه له ویزدانیدا گیانیکی هه لگیرساوو دلیکی شهیدای بووه، خاوهن تواناییه کی گه وره و به هره ییه کی مه زن بووه، ئه و قورهی که لیلی دروست بووه هه به خوشه ویستی شیراوه، ئه م کلپه و گهریه ش وای ئی کردووه که زۆر به شیرزه یی په لاماری زانسته پووکه شهکان-الظاهری- بدات و، زیاتر خۆی خه ریک بکات به زانسته عه قلپه کانه وه جا شه مسی ته ورپزی هات و ئه و گهره شاراوویه ی له وه و پیشی ناو دل و دهروونی هه ل گیرساندو کلپه داری کردو، ئه و ته بیعه ته داپۆشراوه ی به پاشماوه ی نه ریت شوینه وارو پۆشنیری په روه رده ی ئه و سه رده مه ی بزواندو خستیه جووله.

كاتىك زانرا "جەلالەددىن" دارىكى گېراۋى كاپەدار،
 پىشكۆيەكى سۈرەۋەبۇۋە، چاۋى دلىكى كراۋە، دەروونىخى
 ھەستىياري پىر لەشەۋقە، بەلى ھەستىيارە ئاۋاخنەكان-باطنى
 گېريان گىرت، پەردەى سەر پىلۋى چاۋەكانى لاچوون ئەۋ
 ھەقائىقە مەلۇس دراۋانەى ژىر لەفزى بۇ ئاشكرا بوون و ماناۋ
 مەبەستى زۆرى بەسەردا بارى و، دل و دەروونى زانستى
 پاستەقىنەى زۆرى تىھات، بە رادەيەك كاسەكەى پىر بوو تا لىى
 پىزا. بەلى ھەر كەسىك ئەمە شان و شەۋكەتى بىت بى گومان
 ناتوانىت بى دەنگ بى و نەجۋلىت، پىۋىستى ھەبوو بەغەم
 رەۋىنىك و ھاۋكۆرىك بۇ ئەۋەى وىنەى خۇى تىدا بەدى بىكات،
 ۋەخۇى بخاتە باۋەشى، سىكالۋى ئازارو ئاۋاتەكانى لەلا
 دەردەبىت، ۋە بۇ ئەۋەى نەىنى شان و باھۋى بىت پارىيە بە
 گۋى گىرتن، بۇ خۇشى و ئارامى ژيان، تاۋەكو لەسەرى بى و
 خۇى پى چارەسەر بىكات، بىرەنەكانى ساپىز بىكات.

مەۋلانا پوۋى نا بەرەۋ ھۇنراۋە ھۇنىنەۋە -گەرخواۋەنى
 قەرىجە- بۇ دەربىرىنى زانستە زۆرو بەر فراۋانەكەى و-
 خاپىرە-ناسك و نىانەكانى، بۇ سووك كىردن و كەم كىردنەۋەى
 ئازارى دەروونى بەتكاۋ پارانەۋەكەى تىيدا.

شىعرو گۆرانى زال بوون بەسەرىدا نەيدەتۋانى وازيان لى
 بھىنىت بۇيە ئەم پارچە شىعەرى بە ئىعتىرازەۋە ووتە:

مەييان دامى و ووتيان مەلى گۆرانى

گەر بەكئوى سولەيمانىيان بدايە

نەى دەنۆشى ھەر دەيوت گۆرانى

ئەم شعرەى كە ھەلقولوى فەيزى خاطرەىر چۆپراۋەگەى
دە بۇ ئەو بابەتە ھەلقولۇۋە كە شاعىر پىئەۋە دەتلىتتەۋە، يان
ئەۋسەردەمە پىئەۋە گىرۆدە بوون، ئەۋىش بەم جۆرە
ھۆننەۋەيە خەرىك بوو كە شاعىر تىيدا جوانى شىعرو ناسكى
دەرپرېن و، شىرىنى ئاۋازو مۇسقىقاي كىش و سەروا" وزن و
قافىە" و، چاكى ئەدەبى تىيدا بەكارھىناۋە، بۇ دەرخستن و
پرونگردنەۋەى فەلسەفە قوول و بى بنەكەى و، ماناۋ مەبەستە
جوان و پر پىچ و پەناكانى، ئەۋىرۋباۋەرە بەرزەى كە ھۆش و
بىرى خەرىك كىردۈۋە و، دلى دەخاتە حالى جۆش و خورپە،
فەرموودەكانى زوۋ لە دەرووندا جىگىر دەبوون، ۋە زۆر شىرىن
و پر لەزەت بوون، بۇ دله تىنوۋەكان، لەگەل پاراۋى و پاراۋەىى
ۋوتەكانى، تى گەىشتنىش لى زۆرئاسان بوو، زۆر بەزۋى
جىى خۇى دەكردەۋەۋ، لەناۋ جەرگەى كۆمەل و ئاداب و
نەرىتى خەلكىدا .. بەلى "ھەكىمى سەنئى" ىش ھەروى
نۋوسىۋە لە "الحديقه" داۋ "فەرەيدەددىنى عەتتار" ىش لە
"منطق الطير" دا ئەۋ كارىگەرئىتىيەى ھەيان بوو ئەم

دووکتیبه، لهکتیبه فلسفه وشکهکان و باسه عیلمیه ووردو درشتهکان، بهدهست نهکوتن جا ئهم دوو کتیبهی که پرهواجیان ههبوو لهناو ئهدهبی فارسیداو، بهلکو لهناو ئهدهبی ئیسلامهتیشدا، که بوونه هاندرو پال پیهونهریک بۆ دانانی "مهسنهوی" که پینشهواو نمونهیهکن بۆی، ههروهکو هاوپیکهی "حسام الدین شلبی" بۆمان دهگپرتیهوه:-

جا لهبهر ئهوهی ئهو چهرخهی که جهلالهددینی تیدا بوو به ههمیشهیی و ههموو کات خهریک بوون بهقسهزانی "علم الکلام" هوه، ئهو حهقانیقانهی پهیهوهندییان ههیه بهعهقائیدو باسی ئیلاهییهت و حهقانیقی غهیبهوه: وهکو "اللوهیه" و سیفاتهکانی و "النبوه" و ئهحکامهکانی و غهیب و، وهحی و، بهههشت و، دۆزهخ و، زۆری تریش لهم مهسهلانه، که ببوونه سهرباسی بابته و، ووت و وویژو، دهمهقالهی ئهو سهردهمهو، ببوونه گفتوگۆ، ئی وردبوونهوهی ناو یانهوکهپرهکان، وهدهروونی خهلهکیش گومان و دوو دلی پووی تی کردبوون و، ههندیکجار نهفی ئهمانیش دهکرا، گهیشتهبووه پادهیهک، لهمیانه زانستهیکانیشتدا پهشیوی و سهر لیشیواوی پهیدا ببوو دهربارهی -عهقیده- ئهم مهسهلانهیش بابته و سهرباسی "مهسنهوی" بوون وه ئهو جهمهسهرهیش بوو که به شوینیدا دهگهراو لهدهوریدا دهسوپایهوه.

به ئی مهولانا له ناو جهرگهی شه شعری و فیرگه فیکرییه کاندایا
 به ته و اهوتی ژیا، جا له پیش ئه وهی بگات به "شه مس الدین"
 مامۆسایه کی به رزو زانایه کی جه دهلی بوو، به لām پاش "جەزب
 کردنی به جازیبه یه تی ره بان"، له وهتهی ئهم و ئهو وازی
 هیناو، به رز بووه وه تا گه یشته حهقیقه تی حال، وه له دهنگ و
 باس بیستنه وه گه یشته دیتن به چاو، وه له بابته یی ره و نه قدری
 له فزییه وه گه یشته تی گه یشتن له مهعانی، ئه مجا سیحری ئهو
 زاراه وه پیناسانه ی که منطق له باره یه وه ده داو ده مه قاله ی لی
 پهیدا ده بوو، به تال بووه وه لای مهولانا، تا گه یشته ناوه پوک و
 مه رام و ئامانجی بابته و، ئاکامی گه یشتنی به م شوینی ئهو
 هه لانه ی بو ده رکوت که فهلسه فه قسه زانی به به لگه ده یان
 هینایه وه، بو روونکردنه وهی ئهم به لگانه ش پشتیان ده به ست
 به عه قل و، هه ستیاره کان له پراقه دان و نه فی کردن، زور باش
 زانی که له م بواره دا تیشوویان زور که مه، لی ره وه مهولانا دهستی
 کرد به ره خنه گرتن و به درو خستنه وهی قسه زانی - علوم الکلام -
 و فهلسه فه.

رەخەنى مەولانا دەرپارەى پشت بەستن بە
هەستىارەكان بۇ بىر ياردان لەسەر پاستى يەكانى

ئايىنى

لەسەردەمى مەولانا فەلسەفە وە قەلئارى، بەئەندازە يەككى بى
سنوور پشتيان بە هەستىارە دەرەك يەكان بەستبوو، بۇ خۇ
سەپاندن و سەلماندى حەقايىق. لەو سەردەمەدا پىنچ
هەستىارەكە دادەنران بە مىزانى پاست و دروست، بۇ
سەلماندى هەموو جۆرە پاستى يەك، بەلكو دادەنران بە
باوەرپىكراترين و بەهيزترين سەرچاوە، بۇ بەدەست هينانى
زانستى راستەقىنەى پرىيەق، هەروەكو باسماں كرد لەو كاتەدا
پۆشنبىرەكان زياتر مەيليان بەرەو ئەو دەچوو كە هەموو ئەو
شتانەى پىنچ هەستىارەكە هەستى پىناكات و نەيەتە ژيىر بارى
هەست كردنەو، نەفى بكرىن، لەگەل ئەوەشدا زۆر بەخىرايى
ئىنكارىيان دەكردن و لە ددانپىيانان و بىر ياردانىدا كەنارگىر
دەبوون و خويان دەخستە لاو ئەم بارە نالە بارەش نەزەيەكى
بلاو بووى ئەو كاتەى فيرگە و دەمەقالەى ناو كۆپو
دانىشتنەكانيان بوو.

لەو سەردەمەدا موعتەزىلەكان و ئەوانەيش كە پاپەوھى ئەوانيان گرتبوو بەر، گەورەترین بانگ كەربوون بۆ ئەم فەكرەيەى ناوى دەنن "هەستيارى". ئەم پەريارانەيش كە لەو سەردەمەدا دەرەكران ببوونە ھۆى كزى باوەركردن بەغەيب، وە لە ئەنجامى كاريگەرئيتى ئەم پاپەوانە باوەركردن بەو حەقائىقە غەيبىيانەى شەرع ھىناونى كزىبوو لەگەڵ ئەوھى كە ھەموو كاتىك كتيبە ئاسمانىەكان دوو پاتيان دەكەنەو. جا مەولاناش لە مەسنەوييەكەيدا بەتوندى پەرخنەى گرتوو لەو نەزەعيە و ئەوانەى پشتگيرى دەكەن. وە لە جىگايەكدا دەلئيت ھەستكارى پشت بەستەن بە ھەستيارەكان بۆ پەرياردان لەسەر پاستىەكانى ئاينى، كە موعتەزىلەكان بانگى بۆ دەكەن ئەوانەى كە بەندەى ژئيريار خراوى ئەون، واخويان دەرەخەن كە لە ئەھلى سونەن، بەلام دەبى ئەوە بزائن كە ئەھلى سونەن، واخويان بەند ناكەن بەم ھەستيارانەو و ئەوئەندەيش خويانى پيوە خەريك ناكەن كە بگاتە پلەى پەرستەن و پادەى مل كەچ كردنى كوئيرانە بۆ ھەستيارەكان.

پەريارى مەولانا لەوئەدايە كە دەلى لەپشتى ئەم ھەستيارە دەرەكيانەدا ھەستيارى ناواخنەيش ھەيە، ھەرەكو چۆن ئالتون لەناو خۆلدا وون بوو و ديار نى، لەپاشان دەلئيت: "ھەستيارە دەرەكيەكان خۆراك و قوتى لە بەدەنەو وەردەگريئ، بەلام ھەستيارە ناواخنەكان قوت و خۆراكى لەدەروون و پۆخەو

وهرده گرن قوتی یه که میان ئه و تاریکییه که لاشه ی لی بنیات
نراوه، به لām قوتی ئه وی تریان "ههستیاره ناواخه کان" ئه و
نوره یه که پۆح و دلّه کانی لی به دی هینراوه"

ههروه ها مه ولانا ده لیت: "بۆ نه فی کردنی شتیک هه
ئه وهنده بهس نیه که به چاو نابینریت و، به ههستیاره کان
ههستی پیناکریت و به لکو نادیاره کان به هه میشه یی شاراوهی
ناو دیاره کانن و تیایدا پیچراونه ته وه، ههروه کوچۆن ئه و
که لکه ی درمان هه یه تی تییدا شاراوهی، جاریکی تریش
ده لیت" مونکر هه میشه ده لیت: من هیچ نه بینم ته نها پووی
دهر وه نه بییت، به لām پووی دهر وه وش به به رده وامی حوکمی
پیچراوه و نادیار دهر ده خات ئایا نابینریت داوو درمانی به که لک
چۆن سوودو کاریگه ریتیه که ی تیا حه شاردراره؟".

ئه مجاره ش ده لیت "ئه وانه ی پشتیان به ستووه به ههستیاره
دهره کیه کان و، هه به وهنده وه وه ستاون و، وه ئینکاری جگه
له وان ده که ن، ئه وانه ههستیاره ناواخیه کانیان له ده ست چووه و
وونیان کردووه، وه ئه و هیزو تواناو به هیزیه یی خودای گه وره
پیی به خشیوون له ده ستیان داوه، بوون به کویریکی چاو
به ستراو و نا توانن پئی بکه ن ته نها به هوئی گوچانه وه نه بییت، یا
یه کیك ده ستیان بگریت، به راده یه ک کاریکیان به سه رها تووه که
له ناستی زۆر حه قائیق و راستیه وورد بینیه کان کویر بوون".

سنور و فهرمانی عه‌قل:

مه‌لانا هه‌ربه‌وه‌نده نه‌وه‌ستاوه له‌په‌خه‌گرته‌ندا سه‌باره‌ت به هه‌ستیاره ده‌ره‌کیه‌کان و بریاره‌ی ئه‌وه‌ی نه‌داوه ته‌نها هه‌ستیاره‌کان په‌ك كه‌وتوو‌كو‌له‌وارن له‌گه‌یشته‌نی به‌راسته‌یه‌کانی غه‌یب، به‌لكو عه‌قلی‌شی له‌مه‌دا به‌شدار كردوو‌ه ده‌لیت، كه عه‌قلی‌ش كو‌له‌وارو بی‌توانایه له‌گه‌یشته‌ن به‌راسته‌یه‌کانی جیهانی غه‌یب و زانستی پی‌غه‌مبه‌ران چونكه هیچ بنه‌ماو بنچینه‌یه‌کی به‌ده‌سته‌وه نیه بۆ پی‌وانی ئه‌م جو‌ره مه‌علووماتانه، و به‌هیچ جو‌ریك ئاگای له‌م جیهانه‌ پان و به‌رینه نیه جیهانی غه‌یب و جیهانی میتافیزیکا وینه‌ی ئه‌مه‌ش وه‌كو کابرایه‌كه له‌دايك بوون و ژیا‌نی ته‌نها له‌ ئاوی سو‌یر به‌سه‌ر بردوو‌ه هیچ شتیك ده‌رباره‌ی ئاوی شیرین و سازگار نازانی‌ت، زۆر به‌گالته‌ پی‌کردنه‌وه پی‌ی ده‌لیت: ئه‌ی ئه‌و كه‌سه‌ی كه‌له‌ناو خو‌ی‌واودا ده‌ژی چی ده‌رباره‌ی ئاوی سازگار ده‌زانیت. ئه‌و عه‌قله‌ی كه خۆی پی‌ به‌ندی هه‌ست پی‌کراوان و ژیر بی‌ژی (منطیق) كردوو‌ه ناوی ده‌بات به‌ "العقل الجزئی المحدود" (عه‌قلی‌کی هه‌نده‌نکی كورت بێ) به‌ره‌مه‌ی ئه‌م جو‌ره عه‌قلانه‌ش بریتی یه له‌ گومان دروست كردن و و‌پ‌ینه‌کردن، نی‌شته‌جی كه‌یشی جیهانی تاریکیه، به‌لكو عه‌قلی‌كه كه‌ ماییه‌ی سه‌رشو‌پی عه‌قله‌و، باره به‌سه‌ر عاقلانه‌وه، به‌لكو نه‌زانی زۆر باشتره له‌م جو‌ره عه‌قلانه،

واش به چاکتر و باشت دهر زانیت که مروؤ خوی پزگار کات له م
دیلیه و، عاتیفه و دلی بخاته کار، نه گهر چی خه لکی به شینت
ناوی بهرن."

پاشان ده لیت : "بو ماوه یه کی دوورو دریز ئه م عه قله م تا قی
کرده وه، که جگه له هه ست پیکرا و هیچی تر نابینیت عه قلیش
به پروکesh نه بیت به هیچی تر ناشکیت. که چی خه لکی به م
عه قله ده لین" عه قلیکی حه کیمانه ی دوور بین". هه رکه سیك
وه کو من عه قلی تا قی کرد بیت وه، هه روه کو منیش شوپش به رپا
ده کات دژی ئه م عه قله. له بهر ئه وه زور به گرنگی دهر زانیت
خوبه ره لا کردن له کوؤ و زنجیرو دهر چوون له سنوری ئه م عه قله
کورت بره".

جا نه گهر ئه م عه قله به س بوايه بو زانینی راستیه کانی
ئایینی، ئه واهه خری رازی سه روکی قسه زانان به گه وره ترین
پیاو چاک دهر ده چوو، وه له هه موو که س زیاتر پۆده چوو به ناو
قولایی و بنی دهر یایی ئاییندا، به لام مه سه له که له مه دا نیه به لکو
سه رکه وتن و بهرز بوونه وه له حه قیقه تی ئاییندا، به وانه
ده کریت که به نیمان و یه قین تیروته سه لن." ئه وانه ن هاوه لانی
محمد "صلی الله علیه وسلم"، پاکترین دل و دهر و نیان
هه بوو، له هه موو که س زیاتر له عیلمدا قول بوو بوونه وه
وه له هه موو که س زیاتر، زور له خو کردن و ته که لوفیان نه بوو.
له گه ل ئه وه شدا هیچ جوړه کتیبی په ندیاری (حیکمه) یان

نەخویندبوو، ۋە ھېچ جۆرە ترسیكى فەلسەفەشيان
ۋەرنەگرتبوو.

بەلگە ھېنانەۋەى فەلسەفەى پى' يەگە ئەتەختە دروستكراۋە

مەۋلانا لەۋ باۋەرەدايە كە ئەۋ زانستانەى مروۋ
دايەپناۋە، ۋ ئەۋ پەندىارانەى (ھىكمە) كەدراۋنەتە پال
يۇنانىيەكان ھېچ زىاد ناكات لە مروۋ تەنھا دور كەۋتنەۋە نەبىت
لەحەقائىق ۋ بى' ئاگايى نەبىت لە كردگار ھېچ كەلكىك
نابەخشىت تەنھا دروستكردنى "نەزانىيەكى ئالۋز" ۋ لەخۇبايى
بوون ۋ سەر كەشى لە خۇ پازى نەبوون نەبىت، ئەۋەش بەلگە
ھېنانەۋەى لە فزى ۋ تۈيكلى بى' ناۋەرۇك. ۋە ھەركەسىك سوورە
لەسەر ئەۋەى كە بە بەختەۋەرى بژى، بازۋەدى ھەبىت لەم
جۆرە فەلسەفانە، كە خەلكى لە نەزانىيەۋە ناۋى ناۋە ھىكمەت،
جا ھەرفەلسەفەيەك دايەپناۋى خەيال بىت ۋ پووناك
نەبوۋىيەتەۋە بەنۋورى ذى الجلال ى پەرۋەردگار ئەۋە دەبىتە
ھۆى گومان ۋ دوۋ دلى، ۋە دەبىتە پىگىرىك لىمان بۆگەيشتن بە
پەرۋەردگار، بەلام ئەۋ ھىكمەتانەى كەلە پىغەمبەرەۋە
ۋەردەگىرىت، ئەۋ ھىكمەتانەيە كەبەھەركەسىك بدرىت خىرىكى
زۆرى دراۋەتى.

مهولانا لهو باوه پهدايه كه به لگه ی مهنتیقى و فلسفه ی و
 پښخستنې پېشه كې و به لگه دانان و دهره ښانې نه ښام
 پښگايه كې دروستكراوه وه به كه لكې هه موو بابته ټك نايه ت،
 وه دادې نه وانه نادات كه پښې خوايان گرتو ته بهر، نه وه
 پښبازي كې كورت و ته سك پرې، وه هر كه سيك خورې پښو گرت و
 پښو هې به ند بوو، له سهرې ژيا، وه كو نه و كه سه وايه كه قاجي كې
 له دار داتاشراوې هه يو به سه به ستي خوې ناجولي ته وه و
 به ئاسانې ناچه مي ته وه، بويه نه م ووتيه كراوه به پهنه د " قاجي
 پياوې خاوه ن منتيقى له دار تاشراوه، وه قاجي له دار تاشراوېش
 پارچه ته خته يه كه كه نه نه رمې تي دايه وه نه توانايشي هه يه ":

دوباره ده لي ت: نه وانه ي خه ريكي لاسايي كړدنه وه ن وه كو
 تووتې فهيله سوف و ژيربيژان دوباره ده كه نه وه و دهيلي نه وه
 به لگه دهه ښنه وه، تووتيه كې وشكي مردوې بيگيانه و ژيانې
 تي دا نيه و چونكه له دلي كې مردو وه و ده رده چي، چو ن ووتې
 مردو و كارتې كړد ن و به روو بوومي ده بي ت كه له مردو ويه كه وه
 ده رچو وي ت

عهقلی ئیمانی

جه لاله دین لهو باوه پهدایه، عهقلیکی ئیمانی ههیه که نه وه مه شخه ل و پری پيشاندهری عهقلی ئهم جهستهیه و، هه رنه وه پابهری ئهم عهقله هه ندهکی و کورت بپه پابه ره و پيشه وای لاشهیه و پيوستهیه کانی جیبه جی دهکات و، به کاری دههینی بو مه رامه مادديه کان، وه هه روه ها دهگونجی ئهم عهقله ئیمانیه ناو بنریت به "عهقلی عهقل چونکه عهقل به نوری ئهو ریگا ده بریت و به چاوی ئهو ده بینیت، وه ئهم عهقله ئیمانیه به کهس نابەخشريت تهنه به خاوه ن باوه ران نه بیّت، جا نه گهر ئهم عهقله جهستهیه ش پوو په ره ی زوری رهش کرد بیته وه، ئه واه ئهم عهقله ئیمانیه ش ئاسوی پروناک کرد و ته وه، نووره که ی به سه ر پوچ و دله کاندایا بلو بوته وه.

عهقلی ئیمانی پاسه وانی کاروانی ژیا نه، هه روه کو سه ربازی پاسه وانی وولات، چون داد په روه رانه حوکم دهکات و میزانی راست دهخاته کار وه به ره ره چی زۆرداران ده داته وه، سته م لیكراوان سه رده خات پاریزگاری پژییم دهکات، ئاره زوه کانی نه فسی سه رکه ش و زۆردار ژیر بار دهخات و دای ده مرکینیتته وه.

به لām عه قلی جهسته یی تاوان و گونا مه کان دهرآزینیتته وه،
 وه له کاری بهرزو جوان ساردی دهکاته وه، هه ژاری بۆ
 خاوه نه که ی به دهست دههینتی و کاروباری لاگران دهکات، به لām
 عه قلی ئیمانی گری کویره ی عه قلی جهسته دهکاته وه له کاتی
 ناله باری و تهنگانه دا به هاوارییه وه دیت، و قوفلی داخراوی بۆ
 دهکاته وه وه کاروباره ی بۆی رهخساوه بهو په پری سوکی و
 ئاسانییه وه بۆی جی ئه وه دهکات و دهیهینیتته دی " فهیله سوف
 هه میشه باسی "المعقولات" ی بی بایه خ دهکات، که هیچ
 گرنگیه کی نیه، لهو سنوره بهو لاوه تی ناپه ریت هیچی تر
 نازانیت، چونکه ئه وه عه قله له دهروازه وه نه چووه بهو دیوا، و
 جیهانی بهر فراوان و بهرینی نه ناسیوه که خوی گه وه
 چه ندین شتی سه رسوپهینه ر و گران به های تییدا دروست
 کردووه، وه ههروه ها عه قله که یشی هیشتا ساوایه و نه گه یشتوته
 ته مه نی هه رزه یی (سن الرشد) وه خونچه ی گولی فیکری هیشتا
 نه پشکووتووه ".

نەزانی بەنەفس و بی ئاگایی لە ئامانجی ژیان

"فەیلەسوف عەقل و فکری زāl بوون بەسەریاو، ھەروەکو گەشت کەریکی سەتەم کار پەشتی کردۆتە ئامانجەکە، تاوەکو لە گەشتەکە بەردەوام بیت ھەست بەدوورکەوتنەوێ دەکات لە مەنزڵگاکە، و، بی بەش دەبیت لە گەشتنی بەو ھیوایە بی دەپوات". فەیلەسوف شارەزاییەکی زۆری ھەیە دەربارە زانستی بوونەوێ، وە لە مەلومات سامانیکی زۆری کۆکردۆتەوێ، بەلام تا ئیستا نەزانە بەنەفسی خۆی، خاسیەتی ھەریەکە لە "جوهر" و "عرظ" زۆرباش دەزانیت، بەلام لەناسینی نەفس و نرخێ خۆیدا نەزانە. ئەو نرخ و بایەخی ھەموو شتێک دەزانیت بەلام نرخێ نەفسی خۆی نازانیت لەگەڵ ئەوەشدا کە پۆچی زانست و جەوھەری زانین و ناوھپۆکی حیکمەت ئەوەیە کە پیاو نرخ و بەھای خۆی بزانی، و، ئامانجی دروست بوونی چیه بیزانی، و ھەلویستی لەگەڵ بەدیھینەری ئەم جیھانە و داھاتووی پاش مردنی دەبی چون بیت".

بانگه‌وازيك به‌رمو حيكمه‌تى ئيمانى

پاش ئەم ھەموو گلەيى كردن و پەرخنە گرتنە بەم توندى و تيزيەو زۆر بەدئسۆزانە بانگى ئەو كەسانە دەكات كە خەريكن بە فەلسەفەو عىلمى كەلامەو، بۆ دىراسەكردن و كەلك وەرگرتن لە حيكمه‌تى ئيمانى بەپەرۆشەو ئامۆزگاريان دەكات و دەلييت: تاكەى خو خەريك كردن بەفەلسەفەى يۆنانى و حيكمه‌تى مادديەو؟ وازتان ھىناو لە "حيكمه‌تى ئيمان" كە بريتى يە لە وتەى پيغەمبەران و لەلای خەليفەكان و زانا پەببانيەكانيش دەست دەكەون. دەست بكەن بەخويندن و تيفكرين تيدا". وە دەليين زانستى راستەقىنە پەيدا نابييت تەنھا لەپرى خاوينكردنى دەروونەو نەبييت، وە ئەگەر پەرى دىل خاوين بوو، لە وزانستە نەخشكراوانەى پيشور، پووناك بۆو، ئەوا حيكمه‌تى ئيمانى تيايدا سەرھەلدەدات، زانستى پيغەمبەرانى تيدا دەردەكەوييت و كانياوى حيكمەت لەسەر زوبانى ھەل دەقولييت، پاشان دەلييت: "خۆت پوت و بى بەرى بكە لە سيفاتەكانت تاو، دەروونت و حەقىقەتى خۆت ببينييت، ئەو كاتە لەكانگاي دلتا زانستى پيغەمبەران بەدى دەكەيت بەبى كتيب و مامۇستاو پابەر، ئاوينە تا وەكو زياتر خاوين و پووتر بيئەو، زياتر نوور تيايدا دەدرەوشيتەو، ئەگەر دەروازەى دەروونت كرايەو ئەو لەويو بەبى ھۆكار بى پەردە نورى خواى گەرە دەچيئە ناو، وە.

ئىكۆلپىنەۋە قىسەزەنپەكان و شىۋازى مەسنەۋى تىپاياندا

جەلالەدەين ھەر بەۋەندەۋە نەۋەستەۋە كە پەخنى تىپكرايى
بگىرىت لە بىرۋاپى فەلسەفى و بەرنامەى علم الكلام ومل كەچى
لەئاستى ھەموو پۈۈكەشى و سەرزايىپەك بەۋەش قايىل نەبۈۋە
كە بە تەنھا گىرىكى بدات بەرۋى و وىژدان و ھەۋال زانپن بە ھۈى
ھەستىيارە ناۋاخنىپەكانەۋە، بەلكو گەپراۋە بەشۋىن بابەتەكانى
ۋوتەۋ دۈزىنەۋەى گىرۈگىرىتەكانى بەشىۋازىكى پىك و پىك و
ناياب، ۋە باسە گىرىگەكانى بە شىۋەپەكى ۋا جوان خىستۈتە
پۈۈ، كە دل بەئاسانى دەپگىرىتە خۈى، ۋەخاۋەن چىژى
پاستەقىنە نۆرى پىخۋوشە، ۋە گۈى گىرۈ خۈپنەر پاستە و خۈ
دەزانن ئەۋانەى كەلىنى دەۋىت ھەموۋى بەلگە نەۋىستەن،
ۋەپاستىپەكى ئاشكرى بى تەم و مژن، كە ھىچ جۈرە ئالۋزى و
ۋوشكى و پۈۈ گىرى تىپدا بەدى ئاكىرىت، ئەۋ مەسەلانەى كە
فەلسەفە پىۋەى ماندۈۈ دەپىت ۋەكو ئەۋە ۋاپە كە بەرەۋ
ئاسمان بەرز بىتەۋە، بەچىنگ ھەۋا بگىرىت، لەھۈنراۋەكانىياندا
ئەمانەى نۆر بەپۈۋى تىپدا دەردەكەۋىت. ۋە لەسەر ئەۋە سۈۈر
نپە ۋەكو قىسەزان و فەپە سۈفەكان كە دەپىت بەرامبەرەكەى بە
قىسەۋ بەلگەى دۈۈر دىژۋ ھىنان و بىردىنكى نۆر بەزىنپىت،
ۋەبەشان و بالپا ھەلدات و مەسەلەكە گەۋرە بكاتەۋە بەلكو
سۈۈر بۈۋى لەسەر ئەۋەپە كە دلى بەرامبەرەكەى بخاتە جۈش

و وای لیبکات قسهکانی وەریگریت ولای موحەققەق بیّت بە شیۆەیهک وەک پازو نیازی خۆی بۆ دەریپریت، بۆیە مەسنەوی مەزن دادەنریت بەسەرچاوەی ئیمانێکی نوێ و پیویست لەهەموو سەدەیهکدا، دلی تەنگ بەخویندەنەوی دەگریتەو، وە عەقڵی پەشوکاو بەدیراسەکردنی ئارام دەگریت، وەزۆرەیی خوینەرانی مەسنەوی چارەیی گێرو گرافتەکانیانی تیدا بەدی دەکەن و شیفای دەردەکانیانی ئی دەردەهینن، مەولانا لەم لایەنەو دادەنریت بەدامەزنیەری زانستیکی نوێ وە ئەگەر ناچاریش بین بۆ بەکارهینان زاراوەی فەلسەفە بۆ ئەم مەبەستە، ئەوا ئەو دادەنریت بەدامەزنیەری فەلسەفەیهکی نوێ، وە مەولانا لەم کارەیدا دادەنریت بەپیشەوایهکی "موختەهید" بەتەنها شۆینکەوتووی قورئانی پیروژەو، بۆ فیتەتی راست و پەرۋانی نەبیّت بۆ کەسی تر گوی شل ناکات.

خوای به دیهینه رو به لگه کانی بوونی

مه ولانا له به لگه هیئانه وهیدا بۆ سه لماندنی بوونی
خوای گه وهه پیره وی فه لسه فه و به رنامه ی قسه بازی و
ده مه ته قی ی "الکلامیه" باوی نه و سه رده مه ی نه گرتبووه بهر،
به لکو پیره وی قورئانی پیروزی کردبووه ده ستووری ژبانی،
له سه ر نه و بناغه یه یی که دروست کراو به لگه یه بۆ بوونی
دروست که ریڤ، وه جولینراو به لگه یه بۆ بوونی جولینهریڤ،
وه نمونه ی حه کیمانه ی جوان و قه شهنگی هیئاو ته وه بۆ نه م
مه به سه ته ی و فیره ته ی راست و په وانی مروّ ده خاته جووله و،
ده یگه یه نیته پاده یه که لای مه حال بیت بوونی هیئراو به بونی
به دی هیئهریڤ، وه جولینراو به بی جولینهریڤ، وه کارتیڤکراو
به بی بوونی کاریگهریڤ، جا به و په ری ساکاری و متمان وه
ده لیت: پینوسیڤ ده بینیت به سه ر کاغه زیڤدا دیت و چاوت
له ده سه ته که نه که ده یجولینیت، نه سپیڤ ده بینیت له کاتی تاو
داندایه و سواره که ی نابینیت، نیریڤ ده بینیت ده رچووه و
که وانه که ی له چاو دیار نه، خه لکی ده بینیت به لام به دیهینه ر و
ژبان به خشه که ی نادیاره و به چاو نابینریت، به لام ئایا جوولان
به لگه نه بۆ بوونی جوولینه ر؟ وه هارهی با به لگه نه بۆ بوونی
با، وه خو په ی ئاو به لگه نه بۆ بوونی ئاو، له کاتیڤدا که
شهی با هه ل ده کات و گه لاو چل و پویه کان ده شه کیئنه وه،

دەبىي ئەۋەت لەياد نەچىي كەيەككە ھەيىت ئەو بايە دەخاتە
 جوولە، چونكە لەگەل ھەموو جولئىنراوئىكدا جولئىنەرەك ھەيە،
 ئەگەر ناتوانىت كارتىكەر بەدى بکەيت خو كۆلەوار نىت
 لەدیتنى كارتىكراو و شوئىنەۋارى ئەو كارتىكەرە، لەشتىكى
 زىندوو دەبينىت جوولەى تىايەو دەژى، ھەرچەندە پۇحىش
 بەدى نەكەيت بەلام سەرچاۋەى جوولە و ژيانە لە لەشى
 زىندووئاندا، ئايا تىشكى نوور و پووناكى جىهان گەرەترىن
 بەلگە نىە بۇ بوونى خوڤ؟".

گرنكى تەنھا لەۋەدا نىە كە ئەم بوونەۋەرە ھەيەو بەس، بەلكو
 گرنكى لەۋەدايە كە بەۋپەرى نىزام و پىك و پىكى دروست
 كراۋە، ھەموو شتىك لەجىي شىاۋى خوئى دانراۋە، ھەموو
 شتىك بە پىژەيەكى گونجاو دروستكراۋە و دامەزىنراۋە، وە
 ھەموو شتىك نىزامىكى نەخشەكراۋى ھەيە، بەھىچ جوړىك لىي
 لانادات، لە ئاستىكدا سەرپىچى ناكات، وەھەر ئەستىرەيەك
 نىزامىكى تايبەتى خوئى ھەيە، خوړو مانگىش نىزامى خوئان
 ھەيە، با و ھەوريش وەكو فىلى سەرکەش و ووشترى بەرەللەبى
 نىزام نىن. بەلكو ھەموويان مل كەچى چەند نىزام و پىژمىكى
 تايبەتىن كە ھەرەمەكى و بەرەللەيى و سەر پىچى كردنى تىدا
 بەدى ناكىت "لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ

سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ" ^{۱۲} "وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ" ^{۱۳} ئەگەر ناتوانى فەرمانەكانى خوداواوەندى گەورەو كاروبارى ئاسمانى بەدوو چاوى خۆت ببینیت، چاویك بگێرە بەبوونەوەرۆ نيزامەكەى، وەخۆر و مانگ دوو نوورى ژێر بار خراون بەهەمیشە لە سوپانەوهدان، بەبى وەستان و گوى پايەلن بەبى سەرپىچى كردن، وە ئەستىرەكانىش جغزى تايبەتى و جىگای نەخشەكراوى خۆيان هەيە، هەورە بروسكەيش لەدەنگى ئاگر دەچى و، هاتووچوى پىك دەخاو فەرمانى بۆ دەردەكا، كە فلانە دۆل و شيو و ناوچە ئاو بدات، و، فلانە ناوچە ئاو نەدات، وەهەر كاتىك بى ئاگا بوو وورىاى دەكاتەوە."

---

^{۱۲} سورەتى يس ئايەتى (۴۰)

^{۱۳} سورەتى البقرە ئايەتى (۱۶۴)

هۆي ھيئانە بوون

مەولانا پای وایە کە خوداوەندی گەرە ئەو بونەوەرە دروست کراوانەى لەبەر سوودی خۆی نەھيئانەتە بوون، بەلکو بۆ کەلکی مەرۆفە خۆی دروستی کردوون، بۆ ئەوەی ھەموو ھیز و توانا بەھەرەيەکی بخاتە کارو بگاتە کەمالی تەواو، پاشان دەلێت پيغەمبەران ھەرموویانە: خۆی گەرە دەھەرمووی: مەبەستی من لەم دروست کردن و ھيئانە بوونە چاکە و منەت کردنە بەسەر خەلکیداو، بۆ کەلک وەرگرتن لەمن و، نيعمەت و بەرو بوومەکانمە، چونکە دروستم نەکردوون بۆ ئەوەی کەلکیان لی وەرەبگرم و پياداويستی خۆميان پی جی بەجی بکەم، بەلکو دروستم کردوون کە ھەيزيک بيئت بۆ بوونەوەرە دەرخستنيک بيئت بۆ "السقاء والجواد". کە دوو سيفەتن لە زاتی خوداوەند.

پېغه مېریتى و پېغه مېهران

مه ولانا ده لیت پېغه مېهران (سهلامى خويان لى بیت) با
خويان تاريخى خويان بکن وهله سر زمانى نه وان ده گيرته وه
ده لیت: نه وان ده لیت "نیمه پزیشكى گيانين و قوتابى
په روهردگارین دهریا بؤ نیمه دوو لهت بووه، کانی له ناو بهردا
بؤمان هه ل قولوه، پزیشكى جهسته به دهست لیدان و پزیشكى
نه خوشی ده ناسن، به لام نیمه به نوورى په روهردگار سهیر
دهکین و به سروشتی خویى گفت دهکین، نه و پزیشکانه
زانستیان دهربارهی خوراک و بهروبومه، کهک و زیان و
کاریگه ریتی خوراک و دهرمان ده زانن له جهسته ی مرقدا، به لام
نیمه پزیشكى قسه و کردارو بیروباوه پو رهوشتین و، خه لکی
ئاگادار دهکینه وه به بوونی پاداشت و سزای کرده وه رهوشت
و، کاریگه ری نه مانه له سر ژيان و نه نجامه که ی له پاش مردن،
وه ده لیت نه گهر هه لسايت به فلانه کرده وه به خته وه و
سهر فراز ده بیت، وه نه گهر فلانه کرده وهت نواند، نه و داماو
سهر گهر دان ده بیت، فلانه رهوشت ده وایه کی به که لکه، وه فلانه
رهوشت ژه هریکی کوشنده یه، وه فلانه بیروباوه پو هوی پزگاری و
به خته وه ریو، فلانه بیروباوه پو تیکدرو له ناو به ره، ده لیلی
پزیشکانی جهسته بؤن و په نگ و تامه، به لام ده لیلی نیمه
فرموده ی خودا وهند و پاگه یانندن و ئیلها مه کانیتی."

پيغه مېهر موعجيزه يه و خوي به لگه يه له سر پيغه مېهر ښتیه کي

جه لاله ددين به لگه ي دهره کي و موعجيزه و به لگه ي
قسه زاني "الکلاميه" ناهينينيته وه بو سه لماندني پيغه مېهر ښتۍ
پيغه مېهر ان، به لکو ده لیت: "هموو شتيک له پيغه مېهر اندا
به لگه يه له سر نه وه ي که پيغه مېهر يکي نيردر او له لايه ن
خوداي گه وره، به لکو ژيان و خوږه وشت و نه ريت و هلس و
که وتي موعجيزه يه کي ته واوه و، به لگه يه کي راسته له سر
پيغه مېهر ښتیه کي، بويه کاتي که "عه بدولاي کورې سه لام" که
زانايه کي جوله که کان بوو "چاوي به ناوچه واني
پيغه مېهر" صلي الله عليه وسلم "که وت ، ووتی: "قه سه م به
خوا نه م ناوچه وانه ناوچه واني دروژن نيه" هر که سي
عه قلتيکي ساغ و ته بيغه تيکي راستي هه بيت، هه ست به ثي عجان
ده کات و پهنګي پيغه مېهر "صلي الله عليه وسلم"، له پاش
نه مانه پيوست به هيچ به لگو سه لماندنيک ناکات".

لە ئىنيان پىغەمبەر و وىژدانى نەۋەكەيدا جۆرە بەيەك گەشتنىك ھەيە

مەولانا پاي وايە كە لەنيوان پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و وىژدانى نەۋەكەيدا جۆرە گونجانىكى شاراوو، بەيەك گەشتنىكى پۇحى ھەيە، پىغەمبەر "صلى الله عليه وسلم" بەھەرچى چۆنىك گەفتى كىرەبىت خىرا گوى گرانى خاۋەن وىژدانى راست لەنەۋەكەي بەراستيان زانيوۋ و پىشوازيان لىكردوۋ، ۋە بە بىستنى فەرموۋدەكانى ھەلقونيۋنەتەۋە لە خۇشياندا گۆرانىان بۇ ۋوتوۋ، چونكە دەنگىكى پاك و بى گومانەۋ، ئاۋازىكى غەرىبە كە بەھىچ جۆرىك لەچەشنى ئەم جۆرە ئاۋازانە لەمەو پىش بەگوياندا نەچوۋ، چونكە ھىچ جۆرە لەيەك چوونىك نىە لەنيوان دەنگى ئەم پىغەمبەرەۋ، دەنگى ھەموو خەلكى و ئەۋ وىژەۋ فەلسەفەۋ زانستەي كە پىي پراھاتوۋن، ۋە دەلىت: ھەر كاتىك پىغەمبەر "صلى الله عليه وسلم" دەنگى بەرز كىردەۋە بۇ بانگ دان و ھاناي برد بەرەۋ پەرەردگار، پۇحى ھەموو نەۋەكەي خۇشى پويان تى دەكاۋ كىرۋوشى بۇ دەبەن، چونكە ئەم جۆرە بانگە ھىچ كەس لەمەۋ بەر گوى ى ئى نەبوۋ، ھەر كە دەنگى ئەم ئاۋازە غەرىبە بەرز بۆۋە ھەموو بەختيار ناسىك بەخىرايى بەدەميەۋە دىن و دەلىن: رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ

فَأَمَّا (۱۹۳) ^{۱۴} پاشان دەلّیت: خاوەن باوەر پێویستی بە دەلیل
 دەرەکی نیه بۆ سەلماندنی راستگویی پێغەمبەر "صلی اللہ
 علیہ وسلم"، ئەگەر هات و میزاجی ساغ و تەبعی راست بێت،
 چونکە دەلیل بۆ ئەم مەبەستە لە دەروونی گۆی گەردایە، لەسەر
 ئەم بناغە یەش نیزامی ژیان پێک دێت، ئایا دەگونجی یەکیکی
 تینور بانگ بکەیت بۆ ئاو خواردنەو و، پێت ووت ئەم پەرداخە
 ئاوی تێدایە، ئایا پێت دەلّیت بەلگەت چیە؟ چۆن باوەر پێ
 بکەم؟ ئایا دەگونجی دایکیکی میهرەبانی بەبەزەیی مندالەکی
 بانگ بکات بۆ ئەوێ شیری بدات، پێی بلێ بەلگەت چیە بۆ
 راستی ئەم قەسەیت؟ تاكو لە شیرەکەت تێر بخۆم!! وە بوونی
 تینوویەتی لە دەروونی یەکیکی تینوودا بوونی برسییتی
 لە مندالێکی ساوادا، وە بوونی ئیخلاص لە دلی بانگکەردا بەسە
 بۆ راستیەک کە پێویستی بە هیچ جۆرە بەلگە یەک نیه!"

مەولانا لەو باوەرەدایە کە موعجیزە نابیتە هۆی دروست
 بوونی ئیمان.. چونکە بۆ دەم کوت کردن و بەزاندنی دوژمن و
 کۆلەوار کردنی کەللە پەقانه، ئەوێ کە ئیمان دروست دەکات
 لە دلاندا، مەژۆ دەخاتە ژێر باری گوێراپەڵی و دروست کردنی
 خوشەویستی بریتی یە لە یەکگرتن و گونجانی پۆحی چونکە

^{۱۴} سورا ال عمران نایەتی ۱۹۳

موعجيزه به زۆر سه پاندنهو، به سه ردا سه پئناویش سنگی
فراوان نابیت و دلێشی ناکرێتهوه."

پاشان سیفاتو، پوخسارو، ئی هاتوویی و، به جهرگی
پێغه مبه ران باس ده کات، بی گومان ده بی که لکیان ئی وه رگریت
له پووی نه ده ب و په وشته و پیزگریتهوه، داوای چاکي گوی
گرتن بۆیانو، پوو وه رگریانی ته و او به رهو نه وان ده کات،
عیزه تی نه فسو سه ره رزی و ئی هاتوویی پاشاو گه وره کانیا
تیدایه، کاریان نه وه یه نه وان بدوین و به تیکرا خه لکی گوی یان
بۆ بگرن وه فه رمان ده رکه ن و هه موو بۆیان گوی پرایه ل بن،
نه وه ی نه نگي هه بیته له نه ده ب و پیزگریته له گه لیاندا، نه وه بی
به ش ده بیته له که لک وه رگریته ئی یان و له ناو ده چیت.

له پاشان ده فه رموویت: "چۆن نه م مل که چی و پیزگریته ئی
یان به سه بیر ده زانریته که له به رزترین جیگاوه هاتوون و،
په یامه که یان له لایه ن خودای په ره رده گاره وه هیناوه.

حیکمەتی پۇژی قیامت و زیندووبونەو

تیپوانیسی مەولانا دەربارە پۇژی قیامت و زیندووبونەو
پێچەوانە ی تیپوانیسی خەلکی بەگشتی، مەولانا پەش بین
نیو بە چاویلکە پەشەو ناپوانیتە مردن، وە مردن دانانیت
بە کۆتایی هاتنی ژیانیک بەختەو بە نرخی گران بەها،
بەلکو بە پێچەوانەو دای دەنیت بە سەرەتایی ژیانیک
هەمیشەیی نەپراوە، گۆزەرانیک پەرە بەختیاری و پەزنامەندی
و، سەرەتایەک بەرەو پیش کەوتنی هەمیشەیی و ژیانیک
پازاوەی بەردەوام، دای پوخاندن نەبیت ئاوەدان کردنەو
پوونادات، وە گەنجینەو خەزەنی گران بەها نادۆزیتەو،
دەرنهینریت دای هەلکەندنی زەوی نەبیت، وە ئەگەر
خانویەکت بینی دە پوختن و تیک دەدن، دەبی بزائیت
کەلە دای ئەم کارە نەخشەیک تازەترو کۆشکیکی نوێ تر
دروست دەکریت، هەرەها پەرەردگار لاشەکان تیک دەدات بۆ
ئەو سەر لە نوێ چاکیان بکاتەو وە لەسەر شیوەیک تر
دروستی بکاتەو، وە ئەم خانووە تیک دەدات بۆ ئەو ئەو
خەزەنە شاراویدی تیا دەر بهیننیت و بینایەکی نوێ ی ئی
دروست کاتەو. دارو درخت تا گۆل نەکاو، ئەو گۆلنەش هەل
نەوریت بەروو بوم نادات بەهەمان شیوە پۆحیش بە گۆپترو
بەهیز تر نابیت و بەرگیکی نوێ و قەشەنگ لەبەر ناکات،

تاوهكو لاشه‌ی فانی نه‌پوخیڼرئ و لانه‌برئت و ته‌مه‌نی کاتیش
 هل نه‌گیرئت، خوای په‌روه‌ردگر که جواد مطلقه‌ئو نیعمه‌ته‌ی
 که به‌خشیویه‌تی هله‌ی ناگیرئت نه‌گه‌ر نیعمه‌تیکی چاکتر و
 زوړتری پی نه‌به‌خشئت وه نه‌م ژیاڼه لاوازو نه‌خوښه هل
 ناگیرئت که شایسته‌ی نه‌وه نیه ناو بنرئت ژیاڼی نه‌پراوه‌و،
 هه‌تا هه‌تایی گه‌ر بیتو ژیاڼیکی فراوانتر و ته‌مه‌ن دريژترو جوان
 و رازاوه‌تر نه‌به‌خشئت، هه‌رکه‌سیک بینی که په‌روه‌ردگار په‌کیک
 له‌دوستانه‌کانی خو‌ی ده‌مرئنیټ، ده‌بی نه‌وه بزانیټ که نه‌و
 به‌رگه‌ی پیوه‌ی راهاتووه له‌به‌ریا دای ده‌که‌نی وشتیکی تری
 وای پی ده‌به‌خشئت که نه‌چاو بینوییه‌تی و، نه‌گو‌ی
 بیستویه‌تی و، نه‌به‌خه‌یالی که‌سیشدا هاتووه."

وه به‌شیویه‌کی دريژ باسی ده‌کات و ده‌لیټ: "له‌پیش
 هه‌موو دروست کردنیک ده‌بیټ تیک دانیک هه‌بیټ، وه‌له‌پیش
 هه‌موو نویسنیک ده‌بیټ کوژانه‌ویه‌ک بیټ، نویسنیک کاتی
 ده‌یه‌ویټ له‌سه‌ر په‌ره‌یه‌ک بنوسیټ نه‌وا ده‌بیټ نه‌و نه‌خش و
 نوسراوانه‌ی پیشوو بسپړته‌وه، وه نه‌گه‌ر مرو‌ف بیه‌ویټ ناو
 ده‌ره‌یڼیټ نه‌وا ده‌بیټ زه‌ویه‌که هل که‌نیټ، وه نه‌گه‌ر جوتیار
 بیه‌ویټ کشتوکال بچینئت ده‌بیټ زه‌ویه‌ک هل بزیرئت که هیچ
 جوړه چینراوو، پوه‌کیکی تیډا نه‌بیټ، هه‌ر کاتیک هه‌ر شتیک

که سیفه‌تی فنای زیاتر تیابیت ئه‌وا سپرنه‌وه‌ی ئاساتره‌و،
نوسینه‌که‌ی ته‌مه‌نی زۆرتره‌و درێژتره‌و."

به‌و په‌پی ره‌وان بیژی و حیکمه‌ته‌وه ده‌لیت:

"تاوه‌کو هه‌ژاری زیاتر بیت ئه‌وا به‌ ده‌ست هینانی سیفه‌تی
خاوه‌نی دلّ و فراوانی زیاتر ده‌بیّت، وه ده‌وله‌مهند و
سه‌خیه‌کان دلیان زیاتر نه‌رم ده‌بیّت و ده‌که‌ویته‌ جو‌ش بو‌ ئه‌و
هه‌ژارانه‌ی بی‌ ده‌رامه‌تن."

رەوا ئىيە لە مردن بترسەن

مەولانا دەلىت: "لەبەر چىيە ترسمان لە مردن؟ بۆچى ئىم
پاكردنه لە مردن؟ تۆ بەبەردەوامى لە جولاندای لە قۇناغىكەو
بۇ قۇناغىكى تر، وەلە نەبوونەو بۇ بوون، وەلە بوونەو بۇ
نەبوون ھەرۈھا بەبەردەوامى لەبەرگ داكەندن و لەبەرکردنى
بەرگىكى تر، ھەتاوەكو لەو چوار توخمەو گەيشتییە قالبى
مروڤايەتى، وە ئەگەر خۆت گىر بکردايە بە بارىكەو، دەستت
پىۋە بگرتايە، وەسور بویتايە لەسەر ئەوئى كە لەو بارەدا
بمىنىتەو و پازى نەبویتايە كە بچیتە بارىكى ترەو، ئەوا ھەر
لەسەرەتايدا دەمايتەو نەدەگەيشتییە چلە پۆپەى مروڤايەتى و
لوتكەى كەمالاتى زانستى و پۇحانیت، ئايا تەنھا لە رىڭكای
فەناو، مانەو "بەقا" ت دەست ناكەوئ؟ جا بۇ پادەكەيت لە
فەنايەكى نوئ كە پىشەكەكە بۇ بەقاي نوئتر، بۇ خۆت گىر
کردووە بەم ژيانە براوہیەو پىۋەى نوساوى، سەرەپای ئەوئى
كە ژيانىكت بۇ بەجى دەھىلى كە نەپرانەوئى تىدایەو نەترس
و خەم و پەژارەى تىدایە؟!"

پاشان دەلىت: "ئايا لەم ژيانى دونيايەدا مردنت تاقى
کردۆتەو؟! كە ئەگەر مروڤ لەم ژيانە جيا بۆۋە ژيانىكى نەمرى
بەدەست دەھىنىت و بەھىچ جۆرىك مردن نابىنىت؟"

وہ دہلیت : " لیڑہدا جیاوازی ھیه له نیوان مردن و
 مردنیکي ترمردنی پیاو چاکان(العارفون) ناپیوریت به مردنی
 نهفامان و تیکرایي خه لکی، پیاوچاکان بۆ جیا بوونه و هیان له م
 ژیانه بپاوهیه، نه ئازار ده چیژن وه نه خه م و په ژارهش دایان
 ده گریت، به لکو به و په پری دل خوشی و پوو گه شییه وه
 پیشوازی له مردن ده کهن، مردن له لای نه وان دروست بونی
 ژیا نیکي نوی یه، په یامی سه رکه وتن و پژگار بوونه، نه و
 په شه بایه ی خوی گه وره ناردییه سه رکه لی هود، دۆزه خ و
 سوتینه ر بوو بۆ بی باوه ر هکان، هه روه ها مردن بۆ بی باوه ر هکان
 ژه هرو به لایه وه بی به شی و سه رزه نیشتی و له ناو چوونه، به لام
 بۆ خاوه ن باوه ر هکان شنه بای چاره سه ری ده رده دارانه و
 هه وایه کی شیدارو پر له گولآوه.

زۆرەمكەتى و خوايشكارەتى يان پەسەندىكارەتى

الجبر و الاختيار

جەبروئىختيار لەمەسەلە ھەرە گىرگ و ئالۆزەكانى ئەو سەردەمە بوو، كە بۆشايىيەكى زۆرى كىتەبەكانى قسەزانى گرتىبۆو، كۆمەلىيەكانى بىرورايان گەيشتەبوو پادەيەك كە نەفى "الاختيار المطلق"^{۱۵} يان دەكرىو بوونى "الجبر المحض"^{۱۶} يان دەسەلماند، وە لە ئاو مېژووى كۆمەل و مېللەتاند ئاونراون بە "الجبريە"، وە جەلالەددىن بە شىئەيەكى ماقولانە، بە پوونى بەرپەرچى دەدانەو دەيفەرموو:

"ئەگەر جەبرى مۆتلەق بىوايە، ھېچ كاتىك "الامر و نہى" ئەو بەكو ئەو مەكە دەر نەدەكرا بۆ مروۇ، وە بەشەرە و ئەحكام تەكلىف نەدەكرا، ئايا شتى وا بوو موقىك بە بەردىك بلى ئەمە بەكو ئەمە مەكە، پاشان دەلىت: "قورئانى پىرۆز پىرەتى لەفەرمان كردن و، نەھى كردن و ترساندن وە نەمان بېستوو كە خاوەن ھۆشەك ئەمر بكات بەسەر خۆلدا، يان نەھى بكات لە ئاسن". باوەرى "الاختيار" لەلايەن مروۇ و گيان لەبەرانەو

---

^{۱۵} ھەموو شەيئە بە ئارەزووى خۇى دىمكات و خواى گەرە پەيەمەندى پىرە نە

^{۱۶} ئادەمىزاد ھەموو كردارىك و پەرداوىك بەزۆر بەسەرىدا سەپىنراو بە ئەرەى دەستى تىدا بىت.

مهولانا دهلیت : سروشتی مروۋ له سهر بیروباوه پری ئیختیاری
 پیک هیئراوه، وه خوۋی له ژیاننی پوژانهیدا ئەم عهقیدهیه
 دههینیتهدی و، جی بهجی ی دهکات بهههلس و کهوت و
 کردهوهکانی قهراری ئەم جوړه ئیختیاریه دهکات و، ئینکاری
 "الجبری" دهکات، سزای بی گیان نادات، وه توپره نابیت
 له دارو بهرد و ناگرو ناوو ههوا، هههچنده نازارو نهشکههجهی
 له لایهن ئەم شتانهوه تووش بیت، پاشان پرسیار دهکات "ئهگهر
 له بنمیچی مالهکهتانهوه پارچه داریک بهسهرتا کهوته خوارهوه،
 بزینداری کردیت، و خوینت له بهر پویششت، ئایا لهو کهرتە داره
 توپره دهبیت؟ وه ئایا گلهیی ئی دهکهیت و، ههروهها ئهگهر ناوو
 لافاویک هات و هههچی شت و مهکت ههیه ههمووی سهر ناو
 خست، و تهپری کردوو لهگهل خویا بردی، وه یان ههوایهک
 ههلی کردو سهرمیژههکهی فراندی، ئایا توپره دهبیت لهو ناو و
 ههوایهو، پوی گلهیی تی دهکهیت و سزای دهدهیت؟

بهلام ئهگهر کهسیک ویستی سهر زههنیشتت بکات و شههرف و
 ناموست بهریت، ئەوه خیرا شالووی بو دهبهیت و سزایهکی
 توندی دهدهیت، بهلگهیه بو ئەوهی که جیاوازی دهکهیت له
 نیوان (المجبور والموختار زور کارو پهسهند کار) وه باوههپرت
 وایه که مروۋ خاوهن ئیختیار و ویستی خویهتی و، ئی ی
 دهپرسیتهوهو گلهیی ئی دهکهیت، سزای دهدهیت و، شکاتی ئی

دەكەيت، لۆمەي دەكەيت و، عوزرىشى ئى وەرناگەيت چونكە
(مخير)^{۱۷}، نەك (مجبور) بىت".

جەلالەددىن بەمەندەوۋە ئاۋەستىت بەلگو بېرىرى ئەوۋ دەدات
كە گيان لەبەرىش ئەمە دەزانن، جىياۋازى دەكەن لە نىۋان
(المجبور والمختار) فېترەتى ئەوۋى پى نىشان دەدات، ئەگەر
بەردىكت گرتە سەگىك ھېرشت بۇ دىنىت و پەلامارت دەدات،
نەك پەلامارى بەردەكە بدات و تۆلەي ئى بىكاتەو.

شەرمەزارى بۇ تۆ ئەي مړوځ كە جەبرىەت دەدەيتە پال
مړوځ، كەچى گياندارىكى بى عەقل پېشت كەوتوۋە لە تى
كەيشتن و زانىنى ئەم حەقىقەتە.

وہ دہلیت: " مړوځ ئەم راستیہ دہزانیٹ بەلام خوی ئى گیل
دەكات لەپیناۋى ھەوہس و بەرژەوہندى خوی، ھەروەك
پۆزانىك وایە كە سوور دہزانیٹ پۆژ بۆتەوہو، بەیانىہ بەلام
پووی خوی لەو پوناکیہ وەردەگېرېت و دەرگا لەسەر خوی
دادەخاۋ بەردەوام دەبیٹ لەسەر خواردن و خواردنەوہ.

---

^{۱۷} بە ئارەزووی خۆی بوو نەك بە زۆر پى ى كرابى

بنۆس و بنوسیار "العله والمعلول"

كۆمەلە ئىسلامىيەكان، كەوتبۇنە گىژاۋى مەسەلەى ھۆكان و بنوسەكان بە شىۋەيەكى زىادە پەۋى پىيازى ھەكىمەكان وابوو، لە گەردوون مل كەچىەكى تەۋاۋى ھەيە، بۇ زنجىرەى بنۆس و بنوسیار (العله والمعلول) وەبنوسیارى بەھىچ جۆرىك لانادات لە بنوس، و (المسبب-ھەر شتېك كە دروست دەيىت) جيا نايىتەۋە لە ھۆكەى (السبب) موكتەزىلەكانىش لەگەل ئەم پايەدا بوون. ئەگەر بېرىارى عىللەتى شتېكىيان داۋ، يان پايان وابوو دەرپارەى خاسىيەت و كاريگەرېتى لەشتېكدايە، زۆر بەتوندى بەم بىرو پايانەۋە دەنوسىن، و لايان وايە پىچەۋانەى ئەمەيش مەگەر بەدەگمەن پرووبدات. لەبەر ئەۋە دەيان بىنى زۆر بەدوورى دەزانن، پروودانى شتېك بەپىچەۋانەى خاسىيەتەكەيەۋە يىت و بەبى ھۆ پرووبدات. ۋە ھەول و تەقەلا دەدەن بۇ ھۆ ھىنانەۋەى ئەۋ شتانەى كە لە قورئان و ھەدىسدا ھەيە، ۋە گويزانەۋەى تەۋاترەكەى لە موغجىزەۋە خارىقەۋە بۇ ھۆى ئاسايى و، عللەتى-بنوسى-سروشتى، ئەگەر لەم كارەياندا سەرنەكەۋتن ئەمەيش مەگەر بەدەگمەن پرووبدات، بەناچارى دان دەنېن بەۋەى كە موغجىزەيە.

بەلام ئەشعەرىيەكان لەسەرېكى ترەۋە بە پىچەۋانەى موكتەزىلەكانن، پايان وايە كە ھىچ شتېك عىللەتى-بنوسى-

شتىكى تر نىيە، ۋە نەخاسىيەت ۋە نەكارىگەرلىشى ھەيەلە ھېچ شتىكىدا ئەم زىيادە پەرەش بوۋە ھۆى زىيان بەخشىن ۋە ئازاۋە نانەۋە، ۋاى ئى ھات ھەر كەس بەئارەزۋى خۆى، چى بويستايە دەيووت ۋەچى نەويستايە ئىنكارى دەکرد، ۋە زۆربەى خەلك لەم پىگەيەۋە كەۋتنە ئىنكارى كردن ۋە پەرز كردنى ھۆكان ۋە بوۋبەنە ھۆى بى ئىشى ۋە تەمەلى.

ھۆكان ھەقىقەتە : بەلام بەدەيىنەرمەكى نەلە كار كەۋتوۋمۇ نەۋازىشى ھىناۋە

بەلام پىيازى شىخ جەلالەددىن مام ناۋەند بوۋ لە چاۋ دوو پىيازەكەى تر، راى ۋايە كە ھۆكان ھەقىقەتە، (ۋە بنۇس ۋە بنوسيارى) ۋە (الاسباب والمسببات) - ھۆ ۋە ھىشى بۆتە ھۆى دروست بوۋن بەيەكەۋە بەستراۋن ۋە ئىنكار كەردنى ئەمەيش بەھىچ جۆرىك لە پەسەندى ۋە ھۆش مەندىيەۋە نىيە، ۋەش گونجاۋە، سۈننەتى خۋاى گەرەش ھەروا بوۋە كە ھەمىشە دروست كراۋەكان شوپن كەۋتوۋى ھۆكانىتى ۋە لەھەموو شتىكىدا خاسىيەتى تايبەتى خۆى دەرختوۋە، بەلام خەرقى عادەت-لادان لە سۈرۈشت- شتىكى گونجاۋە ۋە دەدات، دروست كەردن ۋە بەدەيىنانى (بنوس ۋە ھۆكان- العلل

والاسباب) نە بوونەتە ھۆى نەمانى كارىگەرئىتى قودرەت و كارى كردگار، وە ھەر ئەو پەرورەردگارى (ھۆكان و خاوەن توانستى پەھايە، وە ھەر كاتىك بىەوئىت (دروست كراوھكان بەجى دەھىلئىت بۆ ئەوھى پەيوەست بىت بە ھۆكانىەو، و شوئىن كەوتووئى ياساكە (نامووس)ى و بنوسەكە (علە)ى بىت بەم جۆرەيشيان زياترو باوترە، وە ھەر كاتىكىش بىەوئىت لە ھۆكەى دەرى دەھىنى و بە بى ھۆكەىيان بە پىچەوانەى ھۆكەىەو دروستى دەكات، ئەمەيە كە پىئى دەلئىن(خارق العادە) وە دەلئىت :-

زۆربەى بارو پروداوھكان لەسەر سونەتى خواى گەرە دەپۆن بەرپۆو ھەر بە قودرەت و مەشىئەتى خۆى (ھەندىك جار) لەم سونەتانە دەردەچىت بۆ پىغەمبەران و پىاو چاكانى، جا كە دەبىنئىن ھۆكان زۆربەى كات كارىگەرە لە كاردان، نايىت باوەرمان وابىت كە قودرەتى خواى گەرە پەكى كەوتوو و بى ھىزەو، وىستى خواى گەرە وەستاو و لەكاركەوتوو و ناتوانى دروست كراوھكان لە ھۆكانى و، (المعلول-بنوسىارى) لە (عللها-بنوسەكەى) جىا بكاتەو.

ھۆشاراۋەكان و ھۆسەرەككەكان

ھۆكان ھەر ئەوھنن كە ناسىيومانن، و تاقيمان
كردونەتەو، و لەبەر چاومانن و ھەستمان پى كرددون، بەلكو
زۆر ھۆى ترەھىيە كە شاراوھن و لەبەر چاومان نين و نايان
بينن، وە ئەم ھۆ ناوھكەش، ھۆ بزوينەرى ھۆ دەرەككەكانن
ھەر وەكو چۆن ئەم ھۆى دەرەكى يە ھۆ بزوينەرى
دروستكراۋەكانىيەتى ئەم ھۆ دەرەككەكانە دەبزوينى و دەيان
خاتە كارو، دەتوانىت بيان وەستينىت و لە كارىان بخت
مروڤ ئەم ھۆ دەرەككەكانى بە ئاسانى ھەست پى دەكات، بەلام
زۆر جار لە ھۆ ناوھكەكان بى ئاگايە، بۆ نمونە گەرتىبينى
بكړىت لەكاتى لەيەك دانى بەردە چەرخ ئەو ئاگرە
چەرخەكەيە، ھۆ ناوھكەكەيەتى نازانرىت. ھۆى سەرەكى
پەسەن و راستە قينە، فەرمان و ويستى خواي پەروردگارە
كەلە سەرۋوى ھەموو ھۆكانەوھىيە، سەرچاۋەى ھەموو
پووداۋيكە "إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ"^{۱۸}
ھۆ شاراوھكان لای پىغەمبەران پوونە، بە ئاشكرا دەيبينن،
وەكو چۆن ئىمە ھۆ دەرەككەكان لامان پوون و ئاشكرايە، لە
پاشاباۋەريان وايە كە ئەو ھۆراستەقینەيەى كە برىتى يە لە

^{۱۸} سورراتى يس ئايەتى ۸۲

ويست و ئىرادەى خۋاى گەرە ھەر ئەو ھەموو ھۆ
 بنوسىكى تر لەویدا دەپرىتەو سەرچاوەى ھەموو پووداوو
 کردارىکە. ئەوان ئەو دەسلەلاتەى خۋاى گەرە دەبينن کە
 دەست دەخاتە ناو بوونەوەرەو، ھەر چۆنیک بىەوئى ھەليان
 دەسوپرینىت و فەرمان پەرۋاىى لەم جىھانەدا دەکات و ئەم
 دەسلەلاتەى لەسەرۋو ھەموو دەسلەلات و ياسايەكى ترەوہیە،
 وە ھەر ئەو دەسلەلاتەى کە نىزامى گەردوون پى ملکەچە، وە
 ھەر ئەو دەسلەلاتەى کە خاسیەتى تايبەتى لەشتدا دروست
 دەکات، وە ھەر کاتیکیش بىەوئى ئەو خاسیەتەى ئى
 دەردەھینرىت، وە دەتوانىت کە سروشتى شت بگۆریت، وە
 وا بکات لە ئاگر کە ببیت بە (بردا وسلاما).

وہ ئەوان ئەو ھۆدەرەکیانە زۆر بەچوک و لاواز و بى نرځ
 دەبينن لەچاو ھۆناوەکیەکان، ھەرۋەھا ھۆناوەکیەکان زۆر
 بچوک و بى نرځ و لاواز دەبينن لەچاو ھۆپراستەقىنە کە
 ويستى پەرۋەردگار.

"وَكَذٰلِكَ نُرِيْ اِبْرٰهِيْمَ مَلَكُوْتَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُوْنَ مِنَ
 الْمُوقِنِيْنَ"^{١٩}

^{١٩} سورجى انعام نايەتى ٧٥

ھۇ پەرستى و بەرەنگارى كوردنى لەلايەن پېغەمبەرلەنە

خەلكى كورت بىن زۆر جار زىيادە پەوى دەكەن لە پەرستنى
ھۆلە ئەنجامى نەزانى و كارتىكردنى ماددىەت، وە باوەپريان
زۆر بەھىزە بە كاريگەرى ھۆو خۆبەندكردن پىيەو، خۆ
خەرىك كردن تيايدا وە ھۆكار دەكەنە ھاوئلى خواي گەرە.
وە خۆيان گىل دەكەن لەدروست كەرى ھەموو ھۆيەك،
وكردگارى ھەموو شتيك، و خۆيان خەرىك دەكەن بە پەرستنى
پووكەش و پووخسارەو لەم كاتەدا پېغەمبەرلەن ھەل دەستن
بەبەرەنگارى بوونى ئەم جۆرە (بە پەرستىيە - ھۆپەرستى)،
خەلكى بانگ دەكەن لە ھۆو (الاسباب) بەرەو بەدىھيئەرى ھۆ
(المسبب) خوداوەندى بە دەسەلاتيش بۆ ئاگادارى و فيركردن
لە سەر دەستيان چەند پووداويك بەدى دەھيئيەت كە دژى
ياساكانى سروشتن، بۆئەوئى لەلايەكەو لاوازيى و
بىدەسەلاتى ھۆكان و لەلايەكى تريشەو قودرەتى پەرەي
خواي گەرەو سەر بەستى وويست وئىرادەي و مەشيئەتى زال
بووى دەرخت، چونكە ھەر ئەو زاتەيە خواوئى بوونەوەرە
ھەر بە دەستى ئەو مەلەكوتى ھەموو شتيك، وە ھەر ئەو
خاوەن توانست بەسەر ھەموو شتيكداو ھىچ پىويستىيەكى بە
ھۆنيە و پىيەو بەند نيە، چونكە دەبينين دەريايان بۆ دوو
لەت دەبيت و، پووباريان بۆ ھەل دەقوليەت بە بى ھىچ جۆرە

هَؤِیَهِكَ لَه هَؤِیَهِكَ لَه هُوَ ئاسَیْیَهِكَان، وَه پَروَهِكَ وَ كِیْلَگَهِیَان بُوْ
پَهِیْدَا دَهِیْتْ بَهِیْ كِیْلَان وَ چَانْدَن، وَهَلَم دَهِیْتْ بَهِ نَارِدُو،
خَوْرِی دَهِیْتْ بَهِ ئَاوَرِیْشَم وَ، كُومَه لَیْكِی كَهَم سَهِر دَهِكَه وَیْتْ
بَهِ سَهِر كُومَه لَیْكِی زُورْدَاو، هَه ژَارِی لَاوَان، دَهِوْلَه مَهِنْد دَهِكَاو،
دَهِوْلَه مَهِنْدِی بَهِ هَیْز، هَه ژَارُو ئَاوَارَه دَهِكَات تَهِنْهَا بَهِ فَهِرْمَانِی
خَوَای گَهِوَرَه دَهِ فَهِرْمَوِیْتْ: "وَ اَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِیْنَ كَانُوا
یُسْتَظْفِقُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِی بَارَكْنَا فِیْهَا وَتَمَّتْ
كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلٰی بَنِی إِسْرَآئِیْلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ
یَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا یَعْرِشُونَ" (۱۳۷) ^{۲۰} "كَمْ تَرَكُوا مِنْ
جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ (۲۵) وَ زُرُوعٍ وَ مَقَامٍ كَرِیْمٍ (۲۶) وَ نَعْمَةً كَانُوا فِیْهَا
فَاكْهِیْنَ (۲۷) كَذٰلِكَ وَ اَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِیْنَ (۲۸)" ^{۲۱}

۲۰. سورة اعراف ۱۲۷

^{۲۹} سورتی الدخان ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸

نە پەھبانیەت و نە بى' كارى:

مەولانا لەم پەروە زۆر پۇناچىت و زىادەى پەوى ناكات،
و ەكو زۆر لە صوفىيەكان و ئەشعەرىيەكان زىادە پەوى تيا
دەكەن بە جۆرىك، ئىنكارى بوونى ھۆكان دەكەن، و داواى پەز
كردن و وازەينانى دەكات. لەگەل ئەو شدا رەفزی
جۆرە (توكل) يك دەكات كەببىتە ھۆى پەبەنى و بى' كارى و
پالدا نە بەلكو دەلىت: "سۈنەتى ژيان و عادەتى باو برىتى يە
لە بوونى دروستكارو بە ھۆى ھۆكانەو" تاكو ئىشكەر گىرنگى
ھەول و تىكۆشان بزانىت، وە لە دەرگاكانەو بىتە مائەكانەو،
و ھەموو شتىك لە مەعدەنەكەى خۆى داواىكات بەلكو
بەرەنگارى بى' كارى و لەكاركەوتن و، پەھبانیەت و (توكل) يكى
سلبى دەكات كە پەك كەوتەو لاوازەكان، لەم سەردانەى
دوايىدا پەنايان بۆ بردو، وەبەو پەرى ھىزو توانايەو،
باگەوازی تىكۆشان و خۆ ماندوو كردن دەكات، وە پەچاو
كردنى ھۆكانى گوزەران و، داواى ژيانىكى كۆمەلایەتیانەى
بەختەر دەكات و دەلىت:—

"گەر بىتو ژيانى كۆمەلایەتى لەلای ئىسلام پىويست نەكرايو
پەسەند نەبوايو، ئەمرى نەدەكرد بە جومعهو جەماعەت، و
ئەمرى نەدەكرد بەچاكەو، نەھى نەدەكرد لە خراپە". وە ئەو
جۆە (توكل) پشت بەستەنى كە بەلای ئىسلامەو پەسەند بىت

و، به باشی دهرانیّت بریتی یه له خوئاماده کردن و، دهست گرتن به (الاحتیاط) سپیری پیویست و، ئەمجا پشت بهستن به خوای گه وره و، تەفسیر کردنی فەرمووده‌که‌ی پیڤه‌مبەر صلی الله علیه وسلم "اعقلها وتوکل علی الله".

بانگه‌وازیڤ بۆ ههول و تیڤکۆشان:

جه‌لاله‌ددین خه‌لکی هان ده‌دا بۆ کارکردن و تیڤکۆشان هاتوو ووت و ویژیک به زمانی گیانداران ده‌گیریتوه، له بابته (توکل) و ئیش کردنه‌وه، وه باشت‌ترین به‌لگه‌ی پیویست بوونی ئیش کردن و هه‌ول‌دانی باسکردوو له‌سه‌ر زمانی شیروه و ده‌لی: "په‌روه‌ردگار ئەندام و ده‌ست و قاچ و به‌ه‌ره‌و ووزه‌ی زۆر به ئاده‌میزاد به‌خشیه‌وه، ئەمه‌یش به‌لگه‌یه بۆ ئەوه‌ی که داوای کارکردن و هه‌ول‌دانیان ئی ده‌کات، هه‌روه‌کو چۆن ئاغایه‌ک هه‌رکاتی ته‌ورو پاچه‌که‌ی دا به‌کۆیله‌که‌ی ئاشکرایه که داوای هه‌ل‌که‌ندنی چال‌یان شکاندنی به‌ردی ئی ده‌کات. ئەگه‌ر چی گف‌ت به‌و داوایه بکات یان نه‌یکات، هه‌ر به‌وچه‌شنه کاتی کردگار ئەو ده‌سته ئیش که‌ره‌و ئەو بازوو به‌هیزه‌و ئەو پییه به‌کاره‌و ئەو هه‌موو ووزه زۆره‌ی پی به‌خشیوین، بی‌گومان به‌لگه‌ی ناوێت که داوای کارکردنمان ئی ده‌کات و هیزمان بخه‌ینه کار، وه‌له ژياندا هه‌ول بده‌ین و تیڤکۆشین وه پۆزی خۆمان به ده‌ست به‌ئین به هیزی بازوو،

ئارەقى ناو چەوان، وه (توكل)ى راستەقىنە ئەوھىيە كە درىغى
 نەكەين لە تىكۆشانماندا، ئەمجا پشت بېبەستىن بە خۆى
 گەورە، تىكۆشان شوكرانى نىعمەتەو، پال دانەوھو تەمەلى^{۲۲}
 كوفرانەى ئەو نىعمەتەيە، خۆى گەورە دەفەرموى: "لَنْ
 شَكَرْتُمْ لِأَزِيدَنَّكُمْ وَلَنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ"^{۲۳} كار بگەو
 ئارەقى ناوچەوان بېرژە ، ئەمجا پشت بېبەستە بە پۆزى دەرى
 خاوەن هیزو توانا.

دنيایى زەمكراو كامەيە :

جەلالەدين لەسەر زمانى شىرەكەوھ دەگىریتەوھ: كارکردن و
 تىكۆشان سوننەتى پىغەمبەران و نىراوانى خوايە، دنياش
 تەنها زىرو زىوو مال و منال نىه، وهك هەندىك لەزىادەپەوانى
 سۆفیهت لى تىگەيشتون بەلكو دونيایى زەمكراو ئەو
 دونيایەيە كە غافل بوونى خۆى گەورەى تىدا بىت، ئايا
 پىغەمبەر صلى لله و عليه وسلم نا فەرموویت " نعم المال
 الصالح للعبد الصالح".

^{۲۲} مەزمەبى جەبرىيەكانە.

^{۲۳} ئايەتى (۷) سورەتى ابراهيم

بى كارى پياوچاكان پىڭگە خوشكەرەيە بۇ فاسق و ستەم كاران:

مەولانا دەلىت بى كارى و ئىش نەكردنى پياو چاكان لەگەل
(توكل) يىكى نەفامانەى وا كە لەگەل حەقىقەتى ئىسلام
ناگونجىت، بوونە ھۆى پى خوش كردن بۇ خراپ كاران و،
ستەم كاران و، كاربەدەستانى بى ھۆش و، ھىچ نەزان، كە بوونە
ھۆى خوین پشتنى زۆر بى تاوان و كوشتنى زۆر لە زاناو
پۆشنېيران، كە زۆر توندو تىژ بوون لە حوكمپرانىداو خيانەت يىكى
زۆريان لە مالى خەلكى دەكرد، لە سەردەمى ئەوان نەفامى و
نەزانى زۆر بوو، وە حەكىمان و ھۆش مەندان كزېوو، چونكە
فەرمان بە پەوايى درابوو كە سىك شايستەى ئەو كارە نەبوو."

مهولانا جه لاله ددینی پۆمی بانگ ویژی خوشه ویستی عاتیفه و ریزگرتنی مروؤ و سهردهمی خوی:

گیژه لووکه یه کی عه قلی سهرکیش له چهرخی حه وته مدا
هه لی کرد، به هوی ئه و قسه زانی علم الکلامیه ی له و چهرخانه ی
دواییدا ببوه کارو پیشه ی موسلمانه کان به راده یه ک ئه و
گیژه لووکه یه ئه وهنده توندو تیژ بوو که بووه هوی
کوراندنه وه ی هه موو گهرمی وکلپه و پشکویه کی دل. که تا ئه و
کاته ش هیشتا له ژیر خۆله میشتا پاشماوه ی پشکوی
خوشه ویستی و عاتیفه هه ر مابوون و شارابونه وه. وه
موسلمانه کان پاش ئه وه ی که بلیسه یه ک بوون له ژیان و
پارچه یه ک بوون له ناگر، بوون به خۆله میشی (رکام)
مروفا یه تی، یان خه لوزی به ردین، پاش ئه و سهرده مه ی که یه ک
پارچه ناگرو گهرمایه ی بوون. ئا له م کاته بی دهنگی و کزر
بوونه دا، مهولانا جه لاله ددینی پۆمی بانگه وازی خوشه ویستی
و عاتیفه ی دا، تاوه کو هه موو جیهانی ئیسلامی له قولایی
خه ودا راپه راندوو سهر له نوی گیانی کرد به به ردا.

بانگه‌وازی خوشه‌ويستی :

شیخ زۆر به‌ناشکرا بانگه‌وازی خوشه‌ويستی کردو، ده‌لیت: "خوشه‌ويستی تالی ده‌گۆڤیت به‌ شیرینی و، خۆل ده‌کات به‌ زیوو، پیسی بۆ پاکى و، نازار به‌ شیفا ده‌گۆڤیو، به‌ندیخانه ده‌کات به‌ باخچه و نه‌خۆشى به‌ نیعمه‌ت و، غه‌م و په‌ژاره به‌ په‌حمه‌ت ده‌گۆڤی، هه‌ر خوشه‌ويستیه ئاسن نه‌رم ده‌کات و به‌رد ده‌توینیته‌وه، مردوو زیندوو ده‌کاته‌وه، گیانی ده‌کات به‌به‌رداو کۆيله ده‌کات به‌ ناغا".

"ئه‌م خوشه‌ويستیه ئه‌و باله‌یه که مرۆڤی ماددی قورس له هه‌وادا پى ی ده‌فڤیت، له نزمايیه‌وه ده‌یبات به‌ره‌و به‌رزى و له‌سه‌ر زه‌ویه‌وه ده‌یگه‌یه‌نیته ئاسمان".

" ئه‌گه‌ر ته‌زوى ئه‌و خوشه‌ويستیه به‌ ناو کێوه زه‌به‌للاح و به‌رزه‌کانیشدا تێپه‌ڤى، پاده‌چله‌کینى و ده‌که‌ویته سه‌ماکردن له خوشیدا: "فلما تجلى ربه للجبل جعله دكا و خر موسى صعقا" وه ده‌لیت: " خوشه‌ويستی ده‌وله‌مه‌نده‌و سه‌ربه‌رزه گوی نادات

بە مان و مولك و سولتان، ئەوئى يەكجار لە تەمەنىدا ئەو شەرابە بچىزى ئىتر هىچ شەرابىكى تر بە گەن ناكات، دەلىت: "خۆشەويستى پىويستى بەكەس نى، ئەگەر دلچوون بە خۆشەويستىكىدا نەفى كردنى ھەموو شتىك بى جگە لەو خۆشەويستەو ئەمەش بە شىتى دابىرىت ئەو ئەو شەيدايە گەورەى شىتائە. بەلكو ئەو دلدارە شاھى شاھانەو، تەخت و تاراجى شاھان مى بۆكەچ دەكەن، پادشاكان ھەروەك كۆيلە خزمەتكارى دەكەن، دەلى خۆشەويستى ھەروەكو ئاگر شاراوەيە، بەلام حيرەت ئاشكراو بەدەرەوہيە، دلدار زۆر مل كەچە، بەلام نەفسى ئەو شاھانەى كە نەفسى خەلكيان بە دەستە مى بۆكەچ دەكەن.

كاتى پۆمى باسى ئەو ھەزارە بە جەرگەو، ئەو دلدارىيە بە غىرەتەى كرد نەشوہ گرتى و بە ھەموو دەنگىەوہ ھاوارى كردو ووتى: "بارك الله"، لە مولك و مالى بەندەى ماددەو جەستە پەرستان، لەسەر هىچ شتىك زۆران بازىيان لەگەل ئاكەين، بەلام ئىمە دىلى دەولەتى ئەوينين، كەنە لەناو دەچىت و نە دەگۆپىت.

ھەموو نەخۆشىك ئاواتە خوازە پزگارى بىت لەو دەرەى توشيان بوو، تەنھا نەخۆشانى ئەوين نەبىت داواى زياد بوونى دەرەكەيان دەكەن، پىيان خۆشە كە سۆزو ئازاريان زياد بىت

تا ئىستا شەرابىڭم نەبىنىيۈە كە شىرىنتر بىت لەم ژەھرە وە
 تەندروستىەكم بەدى نەكردوۈە كە باشتر بىت لەم نەخۇشە. "

نەخۇشە بەلام چۇن نەخۇشەك: كەلە ھەموو دەردىك پزگارت
 دەكات، گەر تووشى ھەر كەسىك بىت، قەت تووشى ھىچ
 دەردىك نابىت، ئەو لە راستىدا تەندروستى پۇخە، بەلكو
 پۇخى تەندروستىە، كە ھەموو خاۋەن نىعمەتلىك ئاۋاتە خۋازى
 كپىنى ئەو دەردەن بە نرخى ئەو نىعمەت و بەختىارىەى
 تىايدان، ھەروەكو بلىى بەر پەرچى ئەو شاعىرە غەرەبىيەى
 دەداتەوە كە دەلىت:-

جگەرم ھەموۈى برىنەكى پىم دەرۋىشى

جەرگىك كە برىندارى ھىچ تووش نەبوۋى

پىشانى خەلكى دا كەسى نەبوۋى يىكرى

كى بى دەردى بە دەردەدارى دەگۈرى؟

ئەو پىاۋەى كە ھاۋارى دەكرد لەدەست جگەرى،
 نرخى ئەو جگەرە برىندارەى بزانىايە پازى نەدەبوۋ بە
 فروشتنى و پزگارېوون لىى، وە ئەگەر خەلكىش نرخى ئەو
 جگەرەيان بزانىايە بە نرخى ھەموو مولك و مالى دنياۋ
 تەندروستى لاشەيان دەيان كپى، دەبى جگەر چ نرخىكى

هه بێت گهر بریندار نه بێ؟ ئه و جگهره ته نهها پله گوشتیکه یان پارچه بهردیکه و هیچی ترا

ئهم ئه وینه پاک و بێگهردهی مرووف دهگهیه نیتته پلهیهك كه به تاعهت و موجهه داتیش نایگاتی " تاعهت نه بینوه كه ناوی ده نین گونا، ئه گهر چهندها سال تیپه پیت له تهمن بهی خوشه ویستی ناگاته خوشی ساتیک له ساتهکانی خوشه ویستی " ئه و خوینهای له پیناویدا دهرژیت گومان نیه له پاکیتی ئه و خوینیه، شه هیدی ئه وین پیویستی به شۆردن نیه " خوینی شه هیدان پاکتره له ئاوی خاوین، ئاه چون تاوانیکه گهر بێتو ئهم دلداریه تاوان بێت " ده لیت ئه و دلدارانه كه هه موو توانایان خسته کارو، دلایان سوتاوه، یاسای گشتی به سه ریاندا ناچه سپیت، وه ئه و نیزامه ی كه باوه له و کاته دا ملی بۆ كه چ ناکه ن."

لیره دا پۆمی نمونه یه کی زۆر جوان ده مینیتته وه و ده لی: " ئه و گونده ی كه لاوه بێت باجی ناخریتته سه ر " پاشان به راوردیک ده کات له نیوان خوشه ویستیه کی پاک و بی گهر، له گه ل عه قلیکی زۆرزان و ده لیت: " خوشه ویستی پاشماوه ی ئاده می باوکمانه، به لام زۆرزان پیشه ی شه یقانه، حه کیمیک و وریاو زۆرزان پشت ده به ستیت به نه فس و عه قلی خوی، به لام خوشه ویستی ته فویظ و ته سلیم بوونه، عه قل مه له وانیکه

لەوانەىە مروۇ بگەيەنئە پۇخى دەريا لەوانەيشە بېئە ھۆى
خنكاندنئى، بەلام ئەوين كەشتى نوحە سوار بووہكانى ترسيان
نيە لە نوقوم بوون.

بەلى دەرياي ژيان سەركئيشە مەلەوانى تئدا ئاسان نيە،
چاكتەر وايە بۇ مروۇ پەنا بەرئە بەر كەشتيەكى ئەمين كە
ھەرگيز نوقم نەبئە، ئەويش كەشتى ئيمان و ئەوينە. ئەمجا
دەلى: زۆر لەوانەى كە مەلەوانى زۆرچاك دەزانن بينيمانن كە
چۆن نوقم بوون لەم دەريا بئینەدا، بەلام نەمان بينيوە تا ئئستا
كە كەشتى ئيمان و ئەوين نقم بئە.

مەولانا حيرەتى ئەوينداران بەرزەكاتوہ بەسەر حيكمەتى
حەكىمانەى لئكۆلەرەوان، وە ھانى خەلكى دەدات بۇ سوور
بوون و پئيش بركى تياندا چونكە حيكمەت پئوانە كردن و بۇ
چوونە ظن و قياس، بەلام حيرەت بينن و عيرفانە.

پاشان دەلى: " ھەموو كەسئك ناتوانئەت خۆشەويست بئە
چونكە خۆشەويستى پئويستى بە سيفات و پەوشتى زۆر
جوان ھەيە كە ھەموو كەسئك دەستى ناكەويئە، بەلام ھەموو
كەسئك دەتوانئەت بەشى خۆى لەو خۆشەويستى ھەرگيرئەت و
بگەويئە پەر لە خۆشى و نيعمەت..

"ئەي خوينەرى ئازىز ئەگەر ئەۋەت لەدەست دەرجوۋە كە
ئەبىت بە خوشەويست، ئازىزەكەم ئەۋەت لەدەست دەرنەچىت
كە بىيىتە پىزى ئەويندارەۋەنەۋە، ئەگەر بەختەكەت نەي ھىنا
بىيىت بە يوسف كى پى ي ئى گرتوويت بىيىت بە يەعقوب؟ چى
ھەيە بىيىت بە بەرگىڭ لەنيوان تۆۋ ئەوينىكى راست و،
ھەمىشە بەسۆز و دل ناسك؟".

شىخ لەسەر ھەموو ئەمانەۋە دەلىت "صولە المحبوب" چىزى
خوشەويست، ناگاتە چىزى دلدار، ئەگەر خوشەويستان بزانن
عاشقانى بى كەس و دلدارانى پاك لە چ خوشى و نىعمەتلىكدان،
ئاۋاتەخۋازى جىي ئەۋان دەبوون، ۋە لە پىزى خوشەويستانى
بەختەۋەرىدا دەردەچوون و دەچوونە پىزى ئەويندارانى
كەساسەۋە.

ئەم ئەوينە ئاراستەي كى دىكرىت؛

بەلام ئايا ئەم ئەوينە كە نوورى ژيان و نرخی مۇۋە
ئاراستەي كى دىكرىت؟" ئەوينى نەم شايستەي كەسى نىيە
تەنھا زاتىكى نەم نەيىت. ئەم زاتە نەمەش زاتى نىە كەلە
ئاوچوون و ئاوابوونى بۇ نووسرابى. چونكە ئەم زىندووى
راستەقىنەيە و نامرىت و، ژيانىش دەبەخشىت بە ھەموو
شتىك" بەلگەي بۇ ئەمە چىرۆكى ئىبراھىمى پىغەمبەرمانە (عليه
سلام) ئەوەي كە ھەرموويەتى "لا احب الاقلين". "ئەم
خۇشەويستىيە گەر لە جىي خۇي دانراو، توشى پىياوى خۇي
ھات ھەروەكو خويىن بە ناو لەشى خاوەنەكەيدا دەپرات، ئەم
ئەوينە خۇرىكە ئاوابوون نايترسىنىت، ۋە گولۈكى پىشكوتوى
گەشاۋەيە سىس بوون پووى تىي ناكات، توش ئەم
خۇشەويستىيە سەرمەديە لە دەست مەدە كە ھەر دەمىنىتەۋەو
بەدەورتا دىت بە كاسەي پەر لە خۇشەويستى و تىنويىت
دەشكىنىت، بەلام ھەموو شتىك دەپرىتەۋەو لە ناو دەچىت، ئەم
خۇشەويستىيە لەدەست مەدە كە پىغەمبەرانى پىي بەرزبەۋەو
ھوكمىيان گرتە دەست.

نائومىدى پىۋىست ناكات:

بەلام دلدارى تىنوو، بۆى نىە شەكوا دەرپرېت و لەخۆى
بىزكاتەو، بە بەھانەى ئەوہى كە خوشەويستەكەى گەرەو
پايە بەرزەوہو، پىۋىستى بە كەس نىيەو، بلى خۆل چىە لەچاو
پەرەردگارى بوونەوہر؟!

محبوبى راستەقىنە ئەوہىە كە خۆى پىۋى خوشە دلدارى
بكات، وە ھەركەسىك بىەوېت بەرەو خۆى رايدەكىشىت "اللە
يجتبى من يشاء ، ويھدى اليه من ينيب" بەھاندانىكەوہ دەلېت
مەلىۋ رېگا نىە بەرەو ئەو پاشا خاوەن شكۆيە، كە من
بەندەيەكى زەبوونم، ئەو پاشايە زۆر خاوەن كەرەمە، بەندەى
خۆى بانگ دەكاو، رېگەيشى بۇ ئاسان دەكات."

سەر لەنوى پىدا دەچىتەوہ گۆرانى بەبالاى ئەم ئەوينەدا
دەلېت، وە بەو پەرى شادىشەوہ، دەيكروژىت و دەلېت "ئەوہى
كە بۆى دەپوانىت وادەزانىت كە دەردىكە تووشى ھاتوہ
چارەسەركردنى زۆر گرانە، خاوەنەكەى لە ئازار كىشان و
ماندور بونايە، بەلام گەر بىتوو ئارامى گرت و بەسەريا
سەركەوت ئەوا دەگاتە ناسىنى راستەقىنەى ئەبەدى."

"سەرچاوەى ئەوين ، دلّ شكان و دلّ بريندار بوونە،
چونكە دەردىكە ويّەنى نىە، دەردى دلدار زۆر جياوازە لە

ھەموو دەردىكى تر چونكى خوشەويستى "ئىسپىر لىبى"
 نەينىيەكانى خۇاى پەرۋەردگار، پاشان باسى ئەم دەردە دەكات
 و دەلى ئەگەر خۇى لە خۇيدا دەردىت، بەلام شىفائى دەردە
 دەرونىيەكان و بەدپەرۋىشتى، ئەو نەخۇشىيەى كاتى پزىشكەكانى
 لە پەل و پۇختى و، ئائومىد بوون لە چاك بوونەوھى و،
 ئومىدى چاك بوونەوھىيان لەلايەن چارەسەر كەرەنەوھى ئى بىرى،
 لەم كاتەدا بە ئاوردانەوھىيەكى ئەو خوشەويستى چاك
 دەبىتەوھى و بۇ جارىكى تر دەژىتەوھى، جا بەو پەرى خوشى و
 شادىيەوھى ھاوار دەكات و دەلىت "خوابت ژىيىنى ئەوين".
 ئەى پزىشكى دەردو بەلام، ئەى دەرمانى فىز و لوت بەرزىم ئەى
 پزىشكى نەگاسى ئەى دەرمانى دەردى ئائومىدان!".

بەلى لەبەر ئەوھى ئەوين بلىسەيەكە، گەر كلىپەى سەند
 ھەموو شتىك دەسوتىنى جگە لە خوشەويستەكەى نەبىت،
 لوت بەرزى نىيە، فىز نىيە، ترسنوكى نىيە، خەم و پەژارەو،
 پىسكەيى و ھەسوودى نىيە، وھ ھىچ عەيبىك لە عەيبەكانى
 دەروونى نىيە، شەپۇلى ئەوين گزۇگيا رادەمالىت، ھەروەكو ئاگر
 چۇن بەناو پووش و پەلاشدا دەپرات ئاواش بەناو دەرووندا
 دەپرات. ئەوين بلىسەيەكە كە ھەموو شتىك دەسوتىنى تەنھا
 دلدەرەكەى نەبىت تەوھىد شمشىرىكە كە خاوەنەكەى
 وەشاندى ھەموو شتىك دەپرىت تەنھا خۇاى گەرە نەبىت، ھەر

بڑی ئەى خوشەويستى ئەى ئەو ئەوينەى ھەرگىزاو ھەرگىز
ھاوەل دانان بۇ خوا ناگرىتە خۆى .

پاش ئەم ھەموو ماوھ دوورو درىژھ لەمەدح و وەسفى
ئەوين، مەولانا دەوہستىت، دەلى"بەسەر ھاتى خوشەويستى
کۆتايى نايەت، دونيا ھەمووى لەناو دەچىت عەجايەبى ئەم
خوشەويستىھ نابرىتەوہ، چونکە دونيا بپرانەوہى و
ئامانجىكى ھەيە، بەلام خوشەويستى وەسفى يەکیکە کەلە ناو
ناچىت و نامرىت."

جىھانى دل

ھىچ پىگەيەك نىھ بۆگەيشتن بەم خوشەويستىھ، تەنھا
بەھوى دلىكى زىندوو گەرمى پەرلە زىندەگانىھو نەبىت.
ھەرەكو لەمەو پىيش باسماں كرد لەسەردەمى مەولانادا
لايەنى عەقلانىيەت زۆر زال ببوو بەسەر لايەنەكانى تىرى
ئادەمىزادا، لەسنور دەرچوو بوو، وەلەسەرحىسابى عاتىفە زۆر
گەرە كرابوو، تاوہكو عەقل زياتر پووناك بكرىتەوہ ئەو كاتە
دلىش ساردتر دەبىتەوہ، ئەو ژىوارو گەرمىھى نامىنىت، وە
لیرەدا مەولانا باسى دلى وورژاند، كە چ پاىھو پىزىكى ھەيە

له ژيانی مروځداو، وه نهو شته سهر سوږهینهرو گه نجینانه ی
 که گرتوویه تیه خوۍ، وه باسی نهو هی کردووه که له شی مروځ
 باخچه یه کی هه لگرتووه که له به هاریکی هه میشته یدایه و
 هه رده م پر بهر هه مه، وه ئاده میزاد له وه له شه بچوکه یدا
 جیهان یکی هه لگرتووه که زور فراوت تره له م جیهانه مادییه،
 نه ترسی هه یه له دوژمن وه نه دزیش دیت به لایدا.

" دل شاریکی نه مینی ناوهدانه، وه قه لایه کی قایمی
 پاریزراوه، باخچه یه کی پیروژه نیعمه ته که ی نابریته وهو،
 سه رچاوه که ی ووشک نابیت و به فرمانی پهروه ردگاری هه رده م
 له بهر هه مدایه."

نهو هی باس کردووه که باخچه کانی جیهان ته مه نیان
 کورته و پزگاریان نابیت له دهر دو به لا، به لام دره ختی دل
 هه میشته سه وزو به رداره " باخچه له سه رخو پی دهگات وه زو
 له ناو دهچیت " به لام دل زو پی دهگات، دره نگیش له ناو
 دهچیت. " باخچه ی له ش نه وهنده ناخیه نی دهرزی وه ده بیت
 به پوش و په لاش بویه هه میشته خاوه نه که ی هاوار دهکات،
 خه ریکی .. ناخ هه لکی شان ه-وا حسره تا- به لام باخچه ی دل
 هه میشته سه وز و به رداره، بویه خاوه نه که ی هاوار دهکات.. نای
 له م خو شیه-وا فرحتا ه-".

وہ ٹوہی دھیهوئیت کہ پاریزگاری تہندروستی و لاوئیتی
 بکا، ههول دھدات وھکو لاوئیکی بههیز بمئینئتھوہ، ئاواتھکی
 نایتھدی، بهلام ٹوہی چاودیئری دلی دھکات و چاک پھروہدی
 دھکات ٹو کاتھ پوچی بهلاوئیتی دھمئینئتھوہ، بهژئیکی
 چالاکی دھبئیت و، لهگهل دلیکی ئارام، بیریکی ساغ و، دلشاد
 و شادومان دھبئیت "ئاگات له دلت بئیت با بهلاوی بمئینئتھوہ و،
 با لهسر پووت نوور بدرهوشئتھوہ".

(ئاگات له دلت بئیت با به لاوی بمئینئتھوہ، ههروھکو (الصهباء-
 پھنگی شہرابی) هو کراوہ بئیت، ههروھکو گولئیکی گھشاوہی
 دھم بهبزه).

بهلام با ووشھی "دل" له خوت بایی نهکات مهبهستمان لهو
 پارچه گوشتھ نیه که ههردهم لهسنگدا له لیڈاندایه، که چاو
 چنؤکی ههواو ئارہزووی تیا کؤبووہتھوہ، ٹوہ دلی پئناوترئیت
 کہتامی خوٹھویستی نهچهشتبی، وھمانای یهقین نهزانی، وھ
 هیچ جوړه شھوقئیکی نیه گھر بئیتو گولھکی نهکراہیتھوہو
 شھوقھکی نھدرهوشئتھوہ، وھ ٹوہ بهدل دانانرئیت بهلکو
 پارچه بهردی یان تھختھیه که .

"ئەو دڭە تەسك و تاريكه، هەروەكو دڭى جولەكە-يەود بى
 بەشە لە خوڭشەويستى-ملك و دزد-و دڭە بەدردەوشىتەو، نە
 پووناك دەبىتەو وە نە دەكرىتەو نە فراوان دەبىت".

ئەم دڭە مردووەو، دڭە زىندووەكان يەك ناگرنەو لە لەفزو
 شىوہيان نەبىت، هەروەكو چوڭ ئەو ئاوەى كە لە چاوكى پوون
 و پووبارەكاندا دەپوات پى ى دەلڭن ئاو، وە ئەوەشى كە تىكەل
 دەبىت بە قوپو لىتەو زۇنگاوەكان پى ى دەوترىت ئاو، بەلام
 يەكەميان تىنويەتى دەشكىنى جل و بەرگ خاوين دەكاتەو،
 بەلام دووہميان لەبەر پىسى دەبى دەستى ى بشویتەو.
 ئەمەيە جياوازی لە نيوان دڭىك و دڭىكى تر دڭى پىڭەمبەران و
 ئەولياكان لە ئاسمان بەرزتر دەبىتەو، بەلام دڭى لە بنيادەم
 چووەكان تەنھا ئەوہيە كە لە دل دەچن، ئەگىنا لە راستيا دل
 نين، وەئەگەر بڭىت "دڭم" پىوانە چى دەلڭت:(دەلڭت:دڭم!
 دڭەكەم: ئايا دەزانى دل لە پاسپاردەكانى ئاسمانە؟ بى گومان
 قوپو لىتە ئاوى تيايە، بەلام بىزت نايەت دەستى لىبشورىت،
 چونكە قوپو لىتەى زياترەو زال بوو بەسەر ئاوەكەداو بىزى ى
 دەكەيتەو، وە ئەوہى لە ئاو سنگتايە و ى دەدات ئاوى مەنى
 دل چونكە دڭى راستەقىنە ئەو دڭەيە كە بەرزترىت لەبەرزى
 ئاسمان، ئەوہيش دڭى پىڭەمبەران و پياو چاكانە.

بۇ ئەۋەدى دىلى خوينەنر خوش كات و نايەۋىت دىلى
بشكىنىت و ھىمەتى ئى بېرىت، دەلى (ئەۋ دىلى ھەتەۋ كەس
لىت ناكېرى ئەۋ خودا بەكەرەمە لىتى كېرىۋىت، لە پۈۋى پېز و
فەزەۋە، لەبەر ئەۋەدى ھىچ جۆرە دىلىك لە دىلەكان پەفرز ناكاتەۋە،
چۈنكە مەبەستى ئەۋەنىيە قازانجت ئى بكات).

پاشان ئامۇزگارى خوينەنر دەكات بۇ ئەۋەدى خۇى دەرېاز كات
لەم قەفەسە ئالتۇنىيە كە ئاونراۋە "گەدە" و، بېرىت لە بۇشايى
دىلى فراۋان و، تى پۈۋانن لە دروستكراۋە سەر سورھىنەرەكانى
خۋاى گەرەۋ، چىژۋەرگرتن لە گيان - پۇج - دەلى : " گەدەۋ
ماددە پەرستى برىتى يە لە پەردەيەكى ئەستور لە نىۋان تۆۋ
پەرۋەردگارت ئەگەر ئەۋ پەردەيەت لابرە ئەۋ كاتە لە نىۋان
تۆۋ پەرۋەردگار ھىچ جۆرە بەربەستىك نامىنىت، ئەمجا
سنورى گەدە بېرەۋ بېرۇ بەرەۋ دىل، ئەۋ كاتە راستەۋخۇ بەبى
ھىچ پەردەيەك سلاۋى پەرۋەردگارت پى دەكات.

شەرق و رېزى مروۋ

فەرمانپەرەۋاي زۆردارو، فەلسەفەى بە ھەلەدا چو، ئايىنە دەسكارى كراۋەكان، بوونەتە ھۆى كەم كۈردنەۋەى نرخی مروۋ و ھىنانە خوارەۋەى رېز و شەرەفى، پاشان لە ئەنجامى ئەو ھەموو جەنگە وىزان كەرە، نەپرايەۋەو، لە ئەنجامى تىك چوونى بارى كۆمەلەيتى و ئابورى ژيانى خەلكى تووشى گرانىەكى بى شومار ھات، ۋە خەلكى لە ئەنجامى درىژ خايەنى و بەردەوام بوونى بىزار ببوون و، ئائومىد ببوون لە داھاتوويان، ھەستىكى زۆر قوليان بەسەر زەنىشتى خويان دەكرد كە ئىمپرو ناويان ناۋە(مركب النقص)^{۲۴} ۋە مروۋ ۋاي ئى ھاتبوو بىز لە خۆى بكاتەۋە.

ھەندىك لە سۆفەيكانى عەجەم ھاتن و، بانگەۋازىكى پەر لە كەف و كوليان كرد بۇ خۆ تواندەۋەو، ئەم پەندى پىشىنانەى (خۆتان بمرىنن پىش ئەۋەى بمرن) يان كە لەناۋ ئادابى سۆفەيكاندا باۋ بوو زىندوۋكردەۋە، پۆچوون لە ئىنكارى كردنى خۆ-ذات- بەرادەيەك پشت بە خۆ بەستن و، خۆ ويستى كە تىكۆشان و بزوتنەۋەو، چالاكى لەسەر ۋەستاۋە بەتاۋانى

---

^{۲۴} ھەست بەكەم و كۆپى لە دەرۋوندا

پەروشتى دادەنراو، بەبەردىكى پىگىر دادەنرا لەپى ئى بەرەو
 كامىل بوونى پۇخى بانگ كەران و نوسەران زىيادە پەروى
 زۇريان كرد لە ھاندانى خەلكى بۆ بەدەست ھىنانى سىفاتی
 مەلائىكى، وە ۋازھىنان لە ژيان و پىويستى مەروفايەتى، ھەتا
 گەيشتە ئەو پادەيەى بىزيان كەدەو لە مەروفايەتى خۇيان،
 باوەريان وابوو پىشكەوتن لە ۋەدایە كە شۆرشىك ھەلگرسىنن
 دژى مەروفايەتى خۇيان، ۋە ۋای دەزانى كە تاوەكو دوور
 بکەيتەو لە مەروفايەتى و خوى بچوینىت بە مەلائىكەت، زياتر
 نزيك دەيىتەو لە كامىل بوون و بەختەوهرى.

لە ئەنجامى كارتىكردى ئەم يىروبابەرە فەلسەفیانەو،
 شى بوونەوهرى پەيوەندى كۆمەلایەتى، ستەم و زۆردارى
 حكوমে تەكان، وىژەى پەش بىن و ھۆنراوهرى پەش بىن
 پەيدابوو، كە بە چاويلكەيەكى پەشەو دەپروانىە ژيان و
 جىهان، بانگەۋازى دەكرد بۆ پاكردن لە ژيان و سەيركردى
 خەلكى بە پەش بىنى، خراپەكارى باوكان لە ۋە تاوانەى
 كرىيان لە ۋە چەنانەو، ھەرەكو (ابو علاء المرى) دای ھىنا لە
 سەردەمى خۇيدا، وە لە ئەنجامى ئەم ھەموو ھۆسروشتيە
 بەھىزانە خەلكى متمانەى تەواويان لە خۇيان و، ھىۋاى
 داھاتوويان و، ئارەزوى ژيانيان بىرى، وە خەلكى لەم كۆمەلە
 ۋەپس بوو، پەر لە ئاژاۋەدا بىرو ھۆشى نەما بوو، ويستوو

ئىرادەى كز ببوو، سەلامەتى خۆى ئەو ژيانە ھەوا بەر فراوان و بەرىنەى نەدەزانى، كە لەلایەن خەوى گەرەو ھەوا ئامادەكرا بوو، بۆ فرین و بەرزبوونەو تیايدا ، وە ئەو گەنجینە گرانبەھایانەو، ئەو ھیزە بە تواندانەو، ئەو بەھرەمەزنانەى كە پەرەردگار لە دەرونیاندا بەدى ھێناون نەدەناسى، وە بە خۆیان نەدەزانى دروست كراون بۆ ئەو ھەوى بېن بە "جى" نشینی پەرەردگارى گشت جیھان لەم جیھانە فراوانەدا" و ، ئەم جیھانەى پى سپىراو ھەم گەردونەش بۆ ئەم مل كەچ بوو، وە سوجدە بردنى مەلائىكەتیش بۆ یەكەم مەروۇ ئامازەىە بۆ ئەم مل كەچىە وە ھەر ئەم مەلائىكەتانەن كە ئیش و كارى ئەم گەردونە ھەل دەسپۆرێن بە ئەمرى خەوى گەرەو، پەيامەكانى پادەگەینن، وە ئەگەر ئەمان مل كەچى بۆ بنوینن ئەوا گەردوون لە پێش تەمەل كەچى بۆ ئەم مەروۇ دەنوینیت.

لەم كۆمەلگایەى كە بە گز مەروۇ ئایەتیدا چوو، نەرخ و شوینى مەروۇ لەم جیھانەدا ھێناو ھەتە خوارەو، لێرەدا مەولانا "جەلالەددینی رۆمى" ھەستاو نوینەرى پاستەقینەى بیروباوەرى ئاینى ئىسلامى گرتە ئەستۆى خۆى لەناو ھەندى ھۆنراو زەنگەدارەكانیدا، كەرامەتى شاراو ھە مەروۇ لە ژێر پاشماو ھە ئەدەبى پەشبین و، ھۆنراو ھە دواكەوتوو بەزىوودا ھێناو جۆش و وورژاندی، وە دەستى كرد بە

گۆرانی ووتن به بالای پیزی مروۋ و فەزلی مروۋایەتی به کەف و کول و ئیمان و شیوە بە لاغەتیکەو، تا ژيانی کردووە به بەر کۆمەلاو زیندووی کردنەو، مروۋ وای لێهات شەرف و کەرامەتی خوێ بزانی. بەم شیوە بانگەوازو لاواندنەو یە تیگرایێ ئەدەبی ئیسلامی بوژایەو، شاعیرەکانیش هەر خەریکی ووتنەو ی بوون و لە هەمان ژیان-وتر- دەدایەو، جا لە جیهانی سۆفیگەری شەپۆلێکی نوێ پەیدا بوو، دەشیا ناوبەری شانازی کردن به مروۋایەتی (الاعزاز بالانسانیه) یەو.

جەلالەددین به خوینەرانی شیعەرەکانی و قوتابییەکانی دەوت کە خوای گەرە مروۋی دروست کردووەو پایەیی داوەتی، وەك فەموویەتی "لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم" وە ئەم سیپالە (بەرگ) تەنها به بەژن و بالای مروۋ دابراوە، بەکەلکی گیاندارێکی تر نایەت، وە خوینەر هان دەدات بۆ دیراسەکردنی سورەتی (التین)، قول بوونەو لە ماناکانی، وە حیسابی تایبەتی بۆ وشەیی "احسن تقويم" بکات، چونکە ئەمە ناوێشانی ئادەمیزادەو هیچ شتیکی تر لە گەلیدا بەشداری ناکات.

پاشان لەسەر ئەمە دەپروات و بادەداتەو بەلای سورەتی (الاسراء) وە فرمودەیی خوای گەرە دەخاتەو یادمان، دەلی

"ولقد کرمننا بنی ادم"، پاشان به خوینەر دەلی "نایا ئەم دواندنه ئاراستەیی ئەم مروڤە کراوە کە لە نرخێ خۆی کەم دەکاتەو، پلەو پایەیی خۆی نازانی، هەیی غافل؟ خوای گەرە تاجی پێزی ناوێتە سەرت، وەتایبەتی کردووی بەو فەرموودەیی خۆی کە دەفەرمووی "ولقد کرمننا" وە گەردنی -جید-ی تۆی رازاندۆتەو کە بەهێچ کەسیکی تری نەوتو.

مەولانا دەلی: مروڤ پوختەیی ئەم گەردوونەیی، کۆی وەسفەکانی جیهانە، لەم لاشە بچوکە نمونەیی هەرچی شت هەیی لەم جیهانەدا کۆبووتەو، لە خێرو گەنجینەو، شتی جوان و سەر سوپهینەر، ئەم مروڤە ئەتۆمیککی بی نرخەو خۆری تیدا پێچەوانە بووتەو، گەر هەلەات هێچ جۆرە ئەستێرەیی دەرناکەوێت، درێژیهکەیی بە تیکرای سی گەزە، کەچی دەریایی زانستی تیا دا پێداو، دەلی " مروڤ ئامانجی ئەم دروست کراوانەیی لە پێناوی ئەو دا جیهان دروست بوو، هەر ئەویشە ئەو جەمسەرەیی کە دەستاری ژیان بەدەوریدا دەسوپێنەو، هەموو بوونەوەر حەسودی پی دەبن خوای گەرەش بۆ ئەم مروڤە، گویراپەلی فەرز کردووە لەسەر هەموو بوونەوەر، هەرچی لەم جیهانەدا هەیی لەجەمال و لە کەمال، هەموویان لە پێناوی تۆ دروست کراون و، بەدەوری تۆ دا دەسوپێنەو، هەرتۆیت کە مەلانیکیەتەکانی خوای گەرە

حه سودیت پیډه بهن، پیویستت به جوانی دهسته وانه، توی جوانی هه موو دونیاو، تویت ناوکاری په یوهندی له مو بونه وهره داو، تویت مهبهستی راسته قینه، مروځه وهره و گهر دوون پو وکله شه، "الانسان جوهر والکون عرظ" غیری نه مانه هه مووی لوه کی و، لق و سیبهرن، تویت نامانچ له و ژیا نه دا خزمهت کردنت فره له سر هه موو بوونه وهر، شهرمه زارییه که گه وهر مل که چی پو وکله ش بیت".

رېت دانه وکه ی هر به ورنده وه ناو هستی، به لکو ده لیت: " مروځه درخهری سیفه ته کانی خوی گهره یه، هر نه وه ناوینه ی راسته قینه که نایه ته کانی خوی گهره ی تیا درده که وی، ده لیت: " نه وه ی له مروځا درده که وی ت له که مالآت و جوانی، پیچه وانه کردنه وه ی سیفه ته کانی خوی گهره یه له مروځا وه و پیچه وانه کردنه وه ی مانگی دره و شاهه له ناو پووباریکی پووندا، وه دروستکراوه کانیش هه روه کو ناویکی خاوینی پوون وایه سیفه ته کانی خوی گهره ی تیا درده که وی، وه عدل و عیلم و لوتفی تیا پیچه وانه ده بیته وه له ناویکی بهر به ره لادا".

له گهل نه وه شدا هه ست به که م و کورتی و، کو له واری خوی ده کات له وه سف کردنی شاده میزادو، مه زنی ووردیتی نه و کاره، وه به و پهری نازایی و راست پوویسی یه وه پای

دەگەيەنئیت و دەلئیت:—

" اذا صرحت بقيمة هذا المتنوع

لاحتقرت واحترق المستمع "

واته " ئەگەر نرخى ئەم مەزگە بەدرکىتىم

خۆم دەسوتىم و، گۆيگىرىش دەسوتىم "

پاشان پرسیار دەکات: ئایا بە کەسیک دەوتریت سەودای
ئەم مەزگە گران بەھایە بکات و، ئاواتە خوازی کړینی بیت، وە
ئایا دەشیئت بۆ ئەم ئادەمیزادە خۆی بفروشیئت هەرچەندە
گران بەها بیت؟

پاشان هەلەدەچیت و، بە پەرۆش و، ئازاریکەو و بە شیو
گلەیی و توپە بوونیکەو، پێی دەلئیت: " ئەی ئەو کەسە
عەقل و حیکمەت و توانا بەندەییەتی، چۆن خۆت بەھەرزان
دەفروشیئت؟

پاشان دەلئیت: " چەند و چوونی ناوێت، مامەلە کۆتایی
هات، ئەوی فروشرا ساغ بوووە. خۆی گەرە کړیونی و
پزگاری کردین لە سەوداکردن و بگەرە بەردە بۆ هەتا هەتایی،
شتییش دوو جار لەسەر یەک نافروشیئت "

پاشان هانی خەلکی دەدات، بۆ ئەوێ نرخى خۆی بزانیئت،
بە بەخشندەترین کړیار نەبیئت پازى نەبیئت، وە دەلئیت، " ئەگەر
تۆ راست دەکەیت و پشکنیاری، بگەرێ بەشوین کړیاریک کە

داوات دھکات و بہ شوینتا دھگہ پیت، ہر ٹوہی لیئی پیدا
بویت بۆلای ٹویش دھگہ پیتہوہ."

مولانا تیبینی ٹو شاعیرہی کردوہ، کہ دہلّیت لہ
بنیادہما کہسی واہیہ شیاوی ٹو وەسفہ نیہ (لہ مروّۃ دہچن
و مروّۃ نین) ٹوانہی کہ نیچیری نہفسی خویانن، کوژراوی
دہستی شہوہ تیانن، ہیچ نازانن دہربارہی مروّۃ یہ تی تہنا
ٹوہ نہ بیت کہ ناژہلّ دہیزانیت لہ خواردن و خوردنہوہ
پابواردن.

بہ پەری راست پوویہوہ دہلّیت (ٹوانہ مروّۃ نین بہ لکو
تہنا وینہی مروّۃن، ٹوانہی کہنان حوکم دہدات بہ سہریاندا،
وہ شہوہوت مروّۃ یہ تییدا کوشتون) .

زور بہ دھگمہن پیای پاستہ قینہ دہست دھکہ ویت لہ سہردہمی
مولانادا، ہر وەکو بہ دھگمہن پیدا بوہ لہ غیری سہردہمی
مولانادا، بہ ناچاری گیشٹوہ تہ ٹو پادہیہی کہ
پشکنیاران ناچار بوون بہ گلۆپی دیوجانس بہ شوینیا بگہ پین.

دی شیخ با چراغ ہمہ شہر را بگشت

کہ از دیو دم ملوم وانسانم ارزوست

گفتم کہ یافت می نشود جستہام ما

گفت انکہ یافت می نشود انم ارزوست

کلیات

رۆمی چیرۆکیکی خوشمان بۆ دھگیریتہوہ لہ دیوانی

شيعره كانيدا دهرباره ي ئەم بابەتەو دەلى : " دوينى پياوانى
 بەسالا چووم بەدى كرد، بەدەورى شاردا دەسوپايەو
 بلىسەيەك ئاگرىشى ھەلگرتبوو، لەو دەچوو بەشوين
 شتىكدا بگەپىت: منىش پىم ووت : گەرەم بە شوين چيدا
 دەگەپىت؟ ووتى بىزار بووم لە ژيان لەگەل دپندەو ئاژەل و،
 زۆرىش وەرس بووم لىيان، ئەو تا دەگەپىم بە شوين
 مروڤىكى عىملاق و شىرىكى بەجەرگ، دلم زۆر تەنگ بوو
 لەو خەلكە تەمەلەو كورت بىنانەى لە چواردەورمدا دەيان
 بىنم، پىم ووت ئەو دەى بە شوينيا دەگەپىت بە ئاسانى نايەتە
 دەست، منىش زۆر بە دوويا گەرام بۆم پەيدا نەكرا، ووتى:
 منىش عەودالى بە شوين گەپانى شتىكم كە بە ئاسانى دەست
 ناكەو پىت و لەسەر پىگاوبانەكان نادۆزىتەو.

پەزاي خاى لەسەر پىت مەولانا جەلالەددىنى پۆمى
 ھەرەكو ھەموو يەككە لە پياوانى تىكۆشەر و فىكرى
 ئىسلامى.

سەرچاوه‌كان

- ١- رجال الفكر والدعوة-ابو الحسن الندوى
- ٢- الخواكر-سعيد رمضان
- ٣- اصول الدعوة-د. عبدولكهريم زيدان
- ٤- الاعلام الخمسه للشعر الاسلامى -محمد حسن الاعظمى -
الصاوى على شعلان-تحقيق الدكتور مصطفى غالب.
تبينى :
- بۇ ئەم نووسراوه به زۆرى كهك له كتيبي (رجال الفكر
والدعوة)ى (ابو الحسن لندوى)وه رگيراوه

لایپەرە	ناوەرپۆك	ژمارە
۳	پیشەکی چاپی دووهم	۱-
۱۹	پیشەکی چاپی دووهم	۲-
۲۸	سەردەمی مەولانا	۳-
۳۰	ژیان و بەسەرھاتی	۴-
۶۴	لینکۆلینەوہی قسەزانی یەکان و شیوازی مەسنەوی تیایدا	۵-
۷۰	پینگەمبەریتی و پینگەمبەران	۶-
۷۵	حیکمەتی پوژی قیامەت و زیندوو بوونەوہ	۷-
۸۰	زۆرەکاتی و پەسەندکارەتی	۸-
۹۴	مەولانا جەلالەددینی رومی ، بانگ ویزی خۆشەویستی و عاتیفە و پزیزگرتنی مروۋ و مروڤایەتی سەردەمی خۆی	۹-

ئەي ئەو كەسەي پزگەي عەشقى حەقىقەت گرتۆتەبەر. عەشق بریتىيە لەبشتىكردنو وازەهێنان
لەمەموو جیهان لەبەر خاترى مەعشوق. عەشق حەفتاو دوو جۆر شىتتى گرتۆتە خۆي.
بۆيە پارەوێ عەشقان كۆتايى چلەپۆپەي هەموو پارەوێكانى ترە . . .
تەخت و تاجى پادشايان لەناستى مەزنى عەشقا؛ ئەبىت چ نرخیكى هەبىت ؟!
عەشق بریتىيە لەو خۆتواندەوێيەي كە پتیهكانى عەقل تايادا هەلنووتاوه.

شێركەتێك

لەبلاو كراوهكانى كتیبخانهي بێخود - سەیدصادق

07501246818

نەرخى 3000 دیناره